Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VENDSYSSELSKE ÅRBØGER

HISTORISK SAMFUND FOR HJØRRING AMT
1967

VENDSYSSELSKE ÅRBØGER

HISTORISK SAMFUND FOR HJØRRING AMT
1967

HJØRRING
I KOMMISSION HOS ELLEN POULSENS BOGHANDEL
A-S EXPRES-TRYKKERIET I HJØRRING
1967

INDHOLDSFORTEGNELSE

Tilføjelser til Carl Klitgaards: »Serreslev Sogn«
Af *Regnar Bønkel* 5
Drabssagen fra Bolleskov 1875.
Af *P. Christensen* 11
En henrettelse 1768.
Ved *P. Christensen* og *L. Th. Fogtmann* 20
En ildebrandssag fra 1755 30
Handelshuset Cloos.
Af *P. Laursen* 34
Af en gammel vendelbos erindringer 41
En skolesag fra Nr. Bindslev.
Af *A. Skjødsholm* 46
Vendelboerne for hundrede år siden 71
Skoleordningen i Dronninglund 1719 89
Lars Christian Jensen Nysteds Dagbog 1864.
Ved *A. Skjødsholm* 101
Breve fra Lars Chr. Jensen Nysted til hans kone 109
Vendsyssel-litteratur fra 1966 122
Fra styrelse og redaktion 124
Nye medlemmer 128
Regnskab 129
Fra museernes arbejdsmark 131
Museernes virksomhed 145
Væsentlige undersøgelser og indkomne genstande . 146
Lokalhistorisk samling 150
Byhistorisk arkiv i Sæby 151
Registre 155

TILFØJELSER TIL CARL KLITGAARDS: »SERRESLEV SOGN«

Af Regnar Bønkel

Omkring en menneskealder efter reformationen, hvor det meste kirke- og klostergods kom under kronen, havde Serritslev sogn 22 gårde, 20 bol og 24 gadehuse[1]), hvoraf omkring halvdelen: 11, 5 og 6 under det kongelige len Børglumkloster, og 1 arvefæstegård ejedes af lensmanden Frands Banner. De fleste af resten, 6, 11 og 9, var under andre krongodser: Hundslundkloster, Voergård, Åstrup og Vrejlevkloster, og efterhånden som disse blev solgt og mageskiftet fra kronen, blev der tiere ejerskifte på nogle af Serritslevgårdene, som lå udsat for plyndring under svenskekrigen ved den gamle alfarvej.

Ved præsteindberetningerne i 1599, hvor der var 21 gårde og 20 bol i sognet, var de 11 og 10 af disse dog stadig krongods, og det vil stort set sige Børglumklosters del, som både var den bedste og lå nær ved sædegården. Dennes del var Stade, Sønderhaven, Østerå, Vesterå og Holt, ligesom Holts område i Tolstrup sogn med det meste af dette hørte under Børglumkloster. Østerå og Stade solgtes dog 1573 til Otto Banner, Asdal, men disse betydelige bondegårde blev tidligt selveje ligesom Kalums største gårde, hvoraf Nørgård, som var krongods til 1664, fra 1683 til 1753 var i storbondeslægten Mørks eje, i hvilken tid dens tilliggende blev forøget væsentligt.

Hovedvej 14 går midtvejs mellem Hammer Bakker og Hjørring Bjerge gennem et tredie bakkeland omkring Nørreå. Når man sydfra er kommet over åen til Serritslev, ligger især vest for vejen historiske og forhistoriske steder, som tiltrækker sig opmærksomhed. Først troner gårdene stejlt på toppen af Å bakke, og ved vejens vestside, 28½ km fra Nørresundby, er en af Vendsyssels skønneste rastepladser med en afdækket broncealdergrav[2]) ved indkørselen til

[1]) C. Rise Hansen: Præsteindberetninger om fæstegods m. v. i Vendelbo Stift 1568 og 1599.

[2]) Vendsysselske Årbøger 1962, pg. 196.

Østerågård. En km længere fremme ved vejen til Holt er en stor langdysse, som vejen skærer igennem, og andre gravhøje, hvoraf især den i kanten af Højgårds have ligger præsentabelt.

Godt 2 km længere nordpå ligger på Kalum Nørgårds mark en anden stor høj, hvorfra udsigten er beskrevet i Erling Kristensens „Vendsysselrejsen", pg. 90. Vejen tæt forbi højen går til Revsnæs, hvor hans barndomshjem var sidst og længst, og hvorom hans roman „Stodderkongen" handler. I dag er kun halvdelen af småstederne på „Djævleøen" tilbage fra den tid, da hans far, „Socialist-Kristian", boede der. Men kører man videre forbi grusgravene, kommer man over til „Bomhuset" i Sdr. Vrå, hvor folk nordfra, som skulle til Kalum Mose efter tørv, måtte betale afgift ved en spærrelænke for at komme over vasen. Tæt nordøst for sidstnævnte høj ligger ved 32 km-stenen Nygård, hvorom C. Klitgaard har samlet mange oplysninger såvel som om de forannævnte gårde, hvoraf det meste er samlet i „Serreslev Sogn" 1957.

Midtvejs mellem Østerågård og Nygård ligger – nu også ved vejens vestside – Serritslev kirke. Før man ved hovedvejsomkørslens etablering i 1965 førte travle vejfarende øst om byen, kunne flere af disse måske få tid til at sunde sig fra fartfeberen ved et hvil på grønningen ved kirkens vestside og ved at bese dens i 1958–59 smukt restaurerede indre, hvor der er sket visse ændringer i inventaret. På kirkegården tiltrækkes blikket af Klanghøj, som nu fremtræder mere markant mod vejen, efter at de høje træer, som før dækkede højen og kirken mod øst, er fjernet. Når klokkestabelen (der ikke som nævnt af Klitgård er af træ, men et simpelt jernstativ) bliver fornyet, vil helhedsbilledet yderligere forbedres.

Modsat Klanghøj (der knap er så indlemmet i kirkegården, som klokkehøjen i Bjergby) står der op mod det vestre dige et par „glemte" gravsten, og hvis Klitgård havde set dem, ville han have rettet i flere af sine artikler, bl. a. i „Slægten Mørk fra Kalum"[3]), som han lader begynde med Jens Thøgersens hustru Anne Mørk fra Kalum († e. 1643), som han ikke kan forbinde med ældre Mørklinier. Men deres søn, foged Niels Jensen, ejer af Kalum Nørgård, var gift med Maren Jensdatter Mørk fra Røgelhede, som havde Mørk-aner både i Saltumgård, Kjølske og Bjørum ifølge Klitgårds

[3]) Vendsysselske Årbøger 1946, pg. 399–407.

egne og Peder Dyrskjøts optegnelser, når man kombinerer dem rigtigt.

Deres sønnesøns søn Christen Pedersen Mørk (1723–90) var den sidste af Mørk-slægten, som boede i Nørgård, idet han 1753 flyttede til Nygård. Hans søn Christen Bastholm Mørk (1751–1840) ægtede imidlertid Dorthea Nielsdatter Tykskov (1768–1846) fra Kalum Nørgård, og skønt flere af deres 12 børn døde tidligt, fik de en talrig efterslægt, spredt ud over Vendsyssel og verden, hvorfor jeg efter kirkebøgerne har kontrolleret indskriften på den største gravsten, som er noget slidt på midten. Den har vel oprindelig været opsat i kirken, men er næppe den gravsten, som lå i gulvet under folkestuebordet på Nørgård i Peder Nørgårds ejertid 1858–93[4]). Indskriften viser, at Dorthea Tykskovs mor er Anne Tomasdatter af Em (og ikke som anført af Klitgård: Kirsten Tomasdatter af Kalum, også hans data for Dortheas far er ukorrekte).

I stenen, som er en 14×90×190 centimeter marmorblok med smukke rosetter og forsiringer, er indhugget:

„Over til Lysets Egne gik den udødelige Aand
Kun den forgængelige Deel gjemtes under denne Steen
Af
Welagte Niels Tychschou Selvejer af Calum
Nørgaard i Serritslev Sogn
Fød i Taars Sogn den 5. October 1731
Indlod sig i det hellige Ægteskab 1ste Gang 1761
Med
Dydige og Gudfrygtige Pige Anne Tomasdatter
Anders Mortensens Daatter fra Emb,
som døde Aar 1771
I dette Ægteskab avlede han med hende 4re Børn
hvoraf 3de lever, den 4de bortkaldte Forsynet
Derpaa indloed han sig 2. Gang i det hellige Ægteskab
Med
Dydige og Gudfrygtige Pige Kirsten Tomasdatter
fra Calum i Serritslev Sogn
født den 9. Maj 1751.

[4]) Meddelt af Nørgaards nuværende ejer siden 1955, *Anton Eriksen*. Peder Nørgaard var medejer af kirken.

Han omskiftede det timelige med det Evige
den 9. Aprilii 1802 i sit 71. Aar.
Been hvile i Fred til Opstandelsen.

Läser –
Kom de sidste Ting i Hue
Og du skal aldrig Fare vild.

Syr. 7.37".

Da Dorthea Nielsdatter Tychskov var født 1768, er hendes mor altså Anne Tomasdatter, født i Em 1744, død i Serritslev 1771. Hun var datter af Thomas Olufsen, som døde, da hun var 6 år, og derfor har hun fået stedfar. Hendes fædrene anelinie ser antagelig således ud:

Laurids Lauridsen[5]), præst i Ø. Brønderslev, † 1621, g. m. Karen Jensdatter Mørk, † 1645.

Oluf Laursen af Stade[6]), † før 1630, g. m. Anne Andersdatter Kjærulf, † før 1648.

Jens Olufsen af Østeraa[7]), † efter 1689, g. m. Mette Hansdatter, † 1668.

Oluf Jensen af Vollerup, † 1739, g. m. Maren Hansdatter, † 1745.

Thomas Olufsen af Em, † 1750, g. m. Anne Pedersdatter.

Anne Tomasdatter var altså ikke et tilfældigt stedbarn, som storbonden af Kirkegård i Hellum, senere Kalum Nørgård, hentede fra det lille nabosogn. Hendes mor var af gammel Vollerup-slægt og blev gift med Thomas Olufsen 1743.

Den anden gravsten, som er 13×85×190 centimeter, har enklere og let læselig indskrift på en indsat marmorplade over Christen Bastholm Mørks og Dorthea Tykskovs søn og dennes hustru:

Her hviler
Christen Mørk,
født i Nygaard, Serritslev Sogn, 1791
død i Em Sogn, 12. Marts 1878
og hans Hustru

---

[5]) Em og Serritslev kirkebøger findes kun efter 1701.
[6]) C. Klitgaard: „Vendsysselske Præstefamilier", pg. 49 og 50.
[7]) Se samme samt „Serreslev Sogn", pg. 29.

Mette Marie født Pedersen
født i Kalum 24. Oktober 1818
død i Nygaard 19. Oktober 1852.
Ægteviede 22. Dec. 1846 gav Gud dem
3de Børn, hvoraf de 2de modtage dem
hisset. Deres efterladte Datter med
hendes Ægtefælle bevare kjærlig deres Minde.

Mette Marie Pedersdatters forældre, gift 1814, var Peder Nielsen, f. 1785 i Dårbakken, Jerslev, og Mette Christensdatter, f. 1782 i Kalum.

„Deres efterladte datter" var Dorthea Mette Riise Amalie Mørk, f. 1849 i Nygård og død i barselsseng i Mygdal 1887, og „hendes ægtefælle" Christen Christensen (Villadsen)[8]), f. 1843 i Saltum og død 1912 i Bjergby hos svigersønnen, sognefoged Anders Mølgaard. Dorthea og Chr. Villadsen havde først Munkholm i Vrejlev, derefter Mølhusgaard i Em, hvor Christen Mørk døde hos dem, men deres endelige hjem (han var en ivrig pranger) blev Nr. Gøggård i Mygdal, som et af deres 6 børn, Anthon Christensen (1881–1960), gift med Maren Krøgholt, f. 1890, i nabogården, derefter besad fra 1900 til 1949, da Nr. Gøggård blev overtaget af den nuværende ejer, sønnen Gunnar Mørk Christensen, gift med Gerda Krøgholt.

Sidstnævntes børn er blandt Dorthea Mørks og Chr. Villadsens oldebørn, som er spredt over Vendsyssel, men også bor i Thisted, Struer, Skive, Fredericia og Holbæk samt USA. En del af dem bruger Mørk-navnet (det findes i Brønderslev, Sæsing, Hirtshals, Hjørring, Nørresundby og Lønstrup), navnet er også spredt med efterkommere af Christian Bastholm Mørks anden søn, Andreas Mørk, under formen Mørch (fra Søndergård i Gjurup ved Hjørring), som sønnen Christian Mørch ejede.

Disse såvel som linien fra Nr. Gøggård kan gennem Klitgårds flittige arbejde gennem Kalum-Mørk'erne føre deres slægt tilbage til herredsfogeddynastierne Mørk og Kjærulf i Vendsyssel o. 1450–1680.

De tidligere meget anvendte Anne- og Mette-navne er gået noget af brug, men da to af mine døtre bærer dem, er jeg taknemmelig

[8]) C. Klitgaard: „Herredsfogeder og Tingskrivere i Vendsyssel", pg. 66, samt „Serreslev Sogn", pg. 19 og 29.

for, at man i Serritslev har bevaret stenene, hvor deres tip-oldemors og tiptiptipoldemors tilsvarende navne står indhugget.

EFTERSKRIFT:

Christen Christensen (Villadsen) var søn af gmd. *Chr. Willadsen,* Øster Hjermitslev, f. 1820 i Krogsgård i Saltum, og Birthe Nielsdatter, f. 1821 i Saltum Torp. Efter giftermålet bosatte de sig i Saltum Torp, men flyttede 1864 til Øster Hjermitslev, hvor han 1870 druknede i Ryå. Han og Birthe, som døde i Brønderslev 1897, havde 10 børn, hvoraf *Christen* i Gøggård var den ældste. En datter, *Maren,* blev gift med Lars Nørgård Jacobsen, Vollerup Nørgård, som senere blev nabo til Gøggård ved at flytte til Rødemøllegård i Mygdal, hvor Lars Jacobsen blev stamfar til en stor slægt. Hans far var Smed-Jakob i Stenum. Af Chr. Willadsens og Birthes andre børn var *Niels* Christensen (Villadsen) hestehandler og forpagter i Øster Hjermitslev Enge, *Villads* Christensen boede efterhånden 15 forskellige steder på Brønderslevegnen, *Jens* Christensen (Villadsen) havde gården Boelt i Øster Hjermitslev, *Søren* Christensen døde i Østergade, Brønderslev, *Anne Marie* blev gift med Anders Hjorth, Brønderslev, *Johannes* Christensen blev far til Jacob Christensen („Jacob-Sko" i Brønderslev, Frederikshavn og Hjørring, drives af hans sønner), *Peder* Christensen døde først 1952 i Dybetsgade 6, Brønderslev, og *Jens Boelskift* Christensen døde i Canada. Handelsblodet arvede de nok fra Saltum Torp.

Deres fars forældre var gårdfolk i Saltum Krogsgård: *Willads Sørensen,* f. 1793, søn af Søren Hansen og Maren Jensdatter i Krogsgård, og *Maren Christensdatter,* f. 1791 i Østrup og viet i Saltum kirke 12. maj 1816.

Birthes forældre var boelsfolk i Saltum Torp: *Niels Svendsen Christensen,* f. 1793 i Alstrup (søn af Christen Nielsen Weiby og Johanne Nielsdatter) og hans anden hustru, *Anne Christensdatter,* f. 1797 i Alstrup (datter af Christen Jensen Boelet og Else Nielsdatter).

DRABSSAGEN FRA BOLLESKOV 1875

Af P. Christensen

Imellem Landsbyerne Bolle, Geraa og Melholt i Dronninglund Sogn ligger Strækningen Bolleskov, der i vor Tid er frugtbar lermuldet Agerjord; tæt bebygget med Gaarde og Huse, men ved Midten af forrige Aarhundrede var et temmelig øde Strøg med spredte Rester af fordums Egeskov og deriblandt usle Fæstehuse, alt fordelt i Parceller mellem Bollegaardene. Skoven var nemlig i 1700erne bleven ruineret af Dronninglunds Godsejere, især af Jacob Severin (1736–53), der forbrugte store Mængder Egetømmer til sine Skibsbyggerier ved Hals, og af Brigader Halling (1776–96), der lod Resten af Skoven hugge op i Brænde, som han solgte til København og udskibede fra Asaa.

I de følgende Aar laa det store Areal med Stubbe og Krat næsten herreløst hen, og Fattigfolk fik Lov at bygge Hytter, hvor de kunde finde en passende Grund. De var ikke alle Vorherres gode Børn, og vi ser af Retssagen mod den store Tyvebande i 1840erne, at nogle af de værste Forbrydere hørte hjemme her og i det tilstødende sandflugtshærgede Melholt. Men paa dette Tidspunkt var Bolleskov delt mellem Gaardejerne i Bolle, hvilket ses af den ny Matrikulsliste fra 1844.

I et Fæstehus under Matr. Nr. 2, Bolle Vestergaard, boede 1875 den 47aarige Husmand Peder Nielsen Sig, der var svagt begavet, overtroisk og slemt fordrukken. Han var i 29 Aars Alderen bleven gift med den 18 Aar ældre Enke, Mette Christensdatter, der trolig hjalp ham at passe Hus og Landbrug og taalmodig fandt sig i, at han jævnlig var fuld og drev halvforstyrret rundt uden at sanse, hvad han foretog sig.

I Ugen før Søndag d. 6. Juni 1875 drak han 13 Potter Brændevin og havde faaet et kraftigt Anfald af Delirium, saa han troede sig

besat af Djævelen og maatte udføre dennes Ordre. Han lokkede sin Hustru ud af Huset og truede hende med en Hakkelsekniv, som han havde taget fra en Skærekiste ude i Laden. Hun løb fra ham ud i Marken; men da hun var 65 Aar og ikke meget hurtig til Bens, indhentede han hende snart og huggede hende med Kniven i Ryggen, saa hun faldt omkuld, hvorefter han lagde sig paa Knæ og ved gentagne Hug sønderflængede hendes Hals og Ansigt, saa at den øverste Del af Hovedet skiltes fra Kroppen. Der kom straks Folk til Stede, men ingen turde nærme sig den gale Mand, der raabte paa Fanden og slog om sig med Kniven, indtil en Nabo fandt paa at hente en Brandhage, hvormed man kastede Peder Sig til Jorden; men man maatte slaa ham haardt over Fingrene, inden han gav Slip paa Hakkelsekniven og lod sig binde paa Hænder og Fødder. Han laa nu et Par Timer uden for Huset, mens man fik Bud efter Sognefogeden. Derefter blev han lagt op paa noget Halm bag i en Vogn og kørt til Arresthuset i Sæby. Paa Vejen kom man forbi en Gaard i Bolleskov, hvor der netop var Bryllup, og det triste Optog vakte vild Forfærdelse blandt Bryllupsgæsterne.

Dommen over Peder Sig afsagdes ved Sæby Herredsting den 23. December 1875. Den indeholder i sine Præmisser en udførlig Beskrivelse af hele Drabssagen, og vi gengiver den her efter Retsprotokollen:

„Ifølge Amtets Ordre af 4. f. M. tiltales under nærværende Sag Arrestanten Peder Nielsen Sig for Drab.

Sagens Omstændigheder ere følgende: Medens Tjenestekarlene Jens Poulsen af Rørholt og Niels Peter Pedersen af Langbak samt Husmand Jens Peter Sørensen af Fladkjær Søndagen den 6. Juni d. A. om Formiddagen opholdt sig paa sidstnævntes Hede, hvor de syd for Arrestantens Hus i Bolleskov i en Afstand af omtrent 150 Favne fra dette vare beskæftigede med at skære Tørv, saa de, at Arrestantens Hustru Mette Christensdatter kom løbende fra Huset ud ad Heden imod det Sted, hvor de stode, efterfulgt af Arrestanten, der slog hende i Ryggen med en stor Gjenstand, der senere viste sig at være en Hakkelsekniv, som i det hele vejede 3½ Pund og bestod af et 1 Alen langt og 4½ Tomme bredt Staalblad, nittet til en Jernryg, hvis Angel var forsynet med et Træskaft. Da Mette Christendatter var naaet 63 Alen fra det sydvestre Hjørne af Arrestantens Ladebygning, faldt hun om eller blev skubbet omkuld af Arrestanten, der efter paa ny at have tildelt hende et Par Hug med

Hakkelsekniven lagde sig paa Knæ og vedblev i denne Stilling at hugge paa hende. Saa snart de nævnte tre Personer bemærkede, at Konen blev forfulgt af Arrestanten, ilede de hen til hende, men inden de naaede det Sted, hvor hun var falden omkuld, saa de, at Arrestanten holdt sin Kones Hoved, som han havde afhugget, frem imod dem, ligesom han ogsaa truede ad dem med Hakkelsekniven; han løb derpaa ind i Gaarden, idet han kastede sin Kones Hoved fra sig, og da de ommeldte tre Mænd kom hen til Stedet, hvor Mette Christensdatter var falden, fandt de her Kroppen af hendes Lig liggende paa Maven, medens det afhuggede Hoved laa et Par Alen syd derfor. Af Frygt for, at Arrestanten ogsaa paa dem skulde gjøre en Ulykke, vendte Mændene tilbage efter deres Spader for i Nødsfald at værge sig med disse og begave sig derpaa hen til Huset, men da de ikke turde nærme sig Arrestanten, som gik i Gaarden med Hakkelsekniven, tilkaldte de flere Folk. Arrestanten begav sig fra Gaarden ind i Vaaningshuset og derfra over i Laden, hvor han i Vognporten med Hakkelsekniven overhuggede et Elletræ, 3½ Tomme i Diameter, medens de tilstedeværende udefra søgte at tale ham til Rette. Da han imidlertid vedblev at true med Kniven, saa de ikke kunde komme ham nær, blev der hentet en Brandhage, ved hjælp af hvilken det lykkedes at kaste ham omkuld, og da han desuagtet ikke ville slippe Hakkelsekniven, som han holdt med begge Hænder, slog de tilstedeværende ham over Fingrene, indtil han endelig gav Slip. Han blev derpaa bunden paa Hænder og Fødder og henlagt øst for Huset, indtil Sognefogden kom til Stede og lod ham transportere til Arresthuset i Sæby. Forinden Arrestanten bragtes bort, blev han, tildels efter egen Anmodning, idet hans Baand blev løsnede, flere Gange ført hen til sin Kones Lig, ved hvilke Lejligheder han yttrede: her er Gjerningsmanden, her er Morderen, hvorhos han paa Spørgsmaal om, af hvilken Grund han havde dræbt sin Kone, svarede, at han havde været nødsaget dertil, hun fik det for sin Nysgerrigheds Skyld.

Ved Rettens Ankomst til Gerningsstedet Dagen efter, at Drabet var forøvet, fandtes der paa det Sted i Marken, hvor Mette Christensdatter var bleven aflivet, en Mængde levret Blod, nogle Hudlapper, tildels bedækkede med Haar samt flere Benstykker og Tænder foruden enkelte Stykker med Blod gennemtrængt Tøj og i Jorden et ca. ½ Alen langt dybt Spor af et Hug med et skarpt Instrument. I alle Klædningsstykker, som afdøde havde været iført, fandtes

Flænger i Ryggen, der øjensynlig vare frembragte med et skarpt Instrument, ligesom den øverste Del af Klædningsstykkerne omkring Halsen vare dels afskaarne, dels hang i Laser. Paa den ommeldte Hakkelsekniv, hvis yderste Del af Bladet var fuld af Skaar, medens den inderste Del var skarpsleben, fandtes fra Haandtaget indtil Midten af Bladet størknet Blod, hvori heftede enkelte Haar, og fra Midten indtil Enden af Bladet saaes tydelige Spor af, at Kniven havde været hugget i Jorden. Liget af Mette Christensdatter befandtes at bestaa af 2 Dele, Hovedet med Undtagelse af Underkjæben og de dertil hørende Bløddele dannede den ene Del, Kroppen med Hagen og en Del af Underkjæben samt Ekstremiteterne den anden. Igjennem Munden var der faldet flere Hug, som havde skilt den øverste Del af Hovedet fra den underste Del i en Linie, som gik fra Mundvinklerne under Ørerne til Nakken. Tungens ene Del fandtes i Forening med Hovedet, den anden Del i Forening med Kroppen. Paa Bagfladen af Hovedet saaes tydelige Spor af flere voldsomme Hug, og Nakkehvirvlerne syntes at være gennemhugget paa flere Steder. Paa Ryggen, navnlig paa Skulderbladene og mellem disse, fandtes fire Saar, af hvilke de tre vare meget dybe. Ved den den 9. Juni foretagne Obduktion fandtes endvidere Huden i Egnen af højre Kindben i et Par Kvadrattommers Udstrækning rød og ophovnet, samt begge Næseben brudte i flere Retninger uden Blodudtrækning. De obducerende Lægers Conklusion gaar ud paa, at Spørgsmaalet, om de paa Ryggen forefundne Saar, der utvivlsomt hidrøre fra et med stor Kraft ført skjærende Redskab, alene kunde have medført Døden, bliver ørkesløst ved Siden af den ubetinget dødbringende Læsion – Hovedets Fraskillelse fra Kroppen, at samtlige Snitfladers Udseende taler for, at Beskadigelserne have fulgt hurtigt oven paa hverandre, hvorimod det godt kan være, at de i Ansigtet forefundne Læsioner ere *postletale,* samt at den store tunge Hakkelsekniv aldeles egnede sig til at fremkalde Saar som de beskrevne.

Da Arrestanten Søndagen den 6. Juni d. A. om Aftenen blev indbragt til Arresthuset i Sæby, var hans Udseende aldeles forstyrret. Hans Blik var stivt og stirrende, og han var ikke at formaa til at ytre et Ord eller blot ved Tegn tilkjendegive, at han forstod, hvad der blev sagt til ham, eller til at nyde noget. I denne Tilstand blev han henliggende indtil den følgende Tirsdag Formiddag, medens han dog enkelte Gange var ustyrlig, bed endogsaa en af Bevog-

terne i Armen og spyttede efter Arrestforvareren, naar denne talte til ham. Tirsdag Formiddag begyndte han imidlertid at tale og tage Næring til sig, og samme Dags Eftermiddag blev han taget i Forhør, under hvilket han, naar Talen henledes paa Gjenstande, der ikke stode i Forbindelse med Arrestantens Hustru, stedse gav klare og bestemte Svar, der ikke tydede paa Sindsforvirring, hvorimod han, saa længe Talen drejede sig om den af ham forøvede Gjerning, gav forvirrede og usammenhængende Svar, i hvilke han stedse indblandede Djævelen. Han forklarede navnlig, at han om Søndagen havde hugget Hovedet af sin Kone, fordi hun havde kigget ind gennem et Hul paa den nordre Side af hans Vaaningshus, inden for hvilket Fanden sad, da dette bevirkede, at Arrestanten ikke kunde faa Magt med Djævelen, samt at han, efter at han syd for Laden havde afhugget sin Kones Hoved med en Hakkelsekniv, atter havde sat det paa, og at hun senere havde været i Arresten, hvilket Folk havde sagt ham. Efter at Arrestanten Onsdag den 9. Juni paa Gjerningsstedet havde paavist saa vel det Sted i Marken, hvor han havde dræbt sin Kone, som et Hul af 6 á 8 Tommers Størrelse i Vaaningshusets nordre Væg som det, gjennem hvilket hans Kone om Søndagen mod hans Villie havde kigget, hvilket Hul af ham var blevet tilstoppet med oprykket grønt Rugstraa, afgav han under et den 11. Juni afholdt Forhør en omstændelig Forklaring, hvorefter han den foregaaende Søndag Morgen havde begivet sig til Jens Christian Fjeldgaard af Bolleskov for af denne at faa at vide, hvem der havde været Aarsag i, at Arrestantens Ko afvigte Vinter havde været syg. Jens Fjeldgaard gik med Arrestanten ud i Marken nord for sit Hus, hvor han gav sig til at læse, idet de begge laa i Jens Fjeldgaards Rug. Da sidstnævnte havde læst noget, kom Christen Hansen og Christen Clausen, begge af Bolleskov, til, hvilke forvandlede sig henholdsvis til en Hugorm og en Slange, som løb ind i Rugen. Jens Fjeldgaard læste dem bort, hvorpaa han og Arrestanten begav sig til dennes Hus. Her kom Satan til dem. De fik ham lukket ind i Laden, og Arrestanten lukkede Porten og Dørene paa Laden, samt tættede Aabningerne paa disse med Kogjødning, for at Djævelen ikke skulde slippe ud. Desuagtet løb han fra Laden over i Vaaningshuset og slap ind i et Aflukke sammesteds, hvor Arrestanten og Jens Fjeldgaard holdt paa ham. Medens de sade her, kiggede hans Kone ind ad Hullet i Vaaningshusets nordre Væg. Han bad hende gjentagne Gange om ikke at se ind gjennem Hullet, men da hun des-

uagtet vedblev dermed, løb han for at forebygge, at Djævelen skulde faa Magt med ham og Jens Fjeldgaard, over i Laden, løsnede Skjærekniven fra Hakkelsekisten, som stod paa Loen, samt forfulgte sin Kone sønder ud i Marken, idet han huggede efter hende med Kniven, som han holdt med begge Hænder. Han kunde mindes, at hans Kone faldt om i Marken paa det af ham tidligere paaviste Sted, og at han her afhuggede hendes Hoved, men han kunde ikke huske, hvorvidt han forinden havde saaret hende paa andre Steder af kroppen, eller om han havde ligget paa Knæ, da han afhuggede hendes Hoved, lige saa lidt som han kunde huske, om han Søndagen den 6. Juni eller de foregaaende Dage havde drukket Brændevin. Arrestanten erklærede derhos, at hans Hustru altid havde været god imod ham, og at han højlig fortrød den Gjerning, han havde forøvet imod hende.

Denne Forklaring har Arrestanten i det væsentlige stadig fastholdt, dog saaledes, at han efterhånden har paastaaet ikke at kunne mindes de nærmere af ham tidligere omforklarede Omstændigheder, og under de sidste Forhør har han navnlig fastholdt, at det vel stod for ham, at det havde været Fanden, der havde truet ham til at dræbe sin Kone, saa at han ikke havde kunnet gjøre andet, men han indser nu nok, at saadant i Virkeligheden ikke havde været Tilfældet, og at han havde været forstyrret i Hovedet, da han udøvede Drabet, hvilket han ikke vilde have begaaet, naar han havde været sig selv mægtig. Arrestanten har ligeledes fastholdt, at han ikke kunde mindes, hvad han foretog sig paa de nærmest forudgaaende Dage eller om Natten før den Dag, paa hvilken han begik Drabet. Det er oplyst, at den af Arrestanten omforklarede Jens Christian Jensen Fjeldgaard af Bolleskov, der ifølge sin Forklaring aldrig har givet sig af med overtroiske Kunster eller talt med Arrestanten om saadanne Ting, ikke havde været i Arrestantens Hus siden i Vinteren 1874, saa vel som at Christen Hansen og Christen Clausen af Bolleskov den 6. Juni d. A. om Morgenen tidlig vare rejste til Hjallerup for at overvære Markedet sammesteds.

Det er godtgjort, at Arrestanten i mange Aar har været drikfældig og navnlig i de senere Aar periodevis hengiven til umaadelig Nydelse af Brændevin, og at han, naar han har havt en Drankerperiode, jævnlig har havt Hallucinationer og troet at føre Samkvem med Fanden. I sidstnævnte Henseende har saaledes Husmand Hans Jen-

sen af Bolleskov udsagt, at Arrestanten, naar han har været fuld, jævnlig har talt om Fanden og spurgt Hans Jensen, om han kunde se Fanden, og ugifte Christine Larsen, der siden November f. A. har beboet en Stue i Arrestantens Hus, har forklaret, at naar Arrestanten var svirende, talte han altid om Fanden og saa ham snart i det ene, snart i det andet Hjørne af Stuen, og at hun afvigte Nytaarsaften og Nytaarsdag har set, at Arrestanten gik paa Gulvet og lagde Straa overkors samt med Fingrene slog Kors over Straaene, uden at han dog yttrede noget. Fremdeles har Husfæster Hans Christian Andersen af Dokkedal, der i 3 Aar indtil 1ste November 1874 har boet sammen med Arrestanten, udsagt, at han mange Gange, naar Arrestanten i længere Tid havde drukket Brændevin, har bemærket, at der paakom Arrestanten ligesom Anfald af Galskab, under hvilke Anfald han støjede og raabte og hyppigt ligesom henvendte sin Tale til for andre usynlige Personer, idet han paa Spørgsmaal derom i Reglen svarede, at det var med Fanden, han talte.

Ved de afgivne Vidneforklaringer er det endvidere godtgjort, at Arrestanten i den sidste Uge før Drabet har havt en Drankerperiode, under hvilken han daglig er set i mere eller mindre Grad beskænket. Arrestantens Hustru har om Morgenen paa den Dag, paa hvilken hun blev dræbt, til Gaardmand Hans Christian Christensen af Meissig yttret, at hendes Mand i 8 Dage havde drukket 13 Potter Brændevin, og Rigtigheden heraf bestyrkes ved, at Arrestanten i Dagene fra den 28de Maj til den 5. Juni har hos en Købmand i Melholt ladet hente 11¾ Potter Brændevin. Mette Christensdatter har derhos meddelt H. C. Christensen, at Arrestanten Natten mellem den 5. og 6. Juni stod op og satte, under Foregivende at han var sulten, Kjød og Ost samt Brændevin paa Bordet i Sovekammeret, men forlod Huset uden at have nydt noget og kom først hjem den 6. Juni om Morgenen. Den nævnte Nat havde Arrestanten, efter hvad der er oplyst, været hos forskjellige af sine Naboer for at laane Vogn og Heste for, som han angav, at hente Præsten, og Søndag den 5. Juni om Morgenen Kl. 5 er han set at gaa i en Jens Chr. Jensen Fjeldgaards Moder tilhørende Rugmark, idet han havde Munden fuld af Rugstraa og slog ud med Armene, som om han jagede efter noget. Efter at være gaaet noget omkring i Rugen, lagde han sig i Kanten af denne, men kort efter rejste han sig og truede med Haanden ind imod Rugen, hvorpaa han atter lagde sig ned. Noget senere samme

Morgen, omtrent Kl. 7, er Arrestanten set gaa i sin egen Rugmark, hvor han trak Vipperne af Rugen og slog ud med Armene, som om han talte med nogen.

Arrestanten, der er født i Bolleskov den 12. Februar 1828, er omtrent 18 Aar yngre end sin afdøde Hustru Mette Christensdatter, med hvem han havde været gift i omtrent 18 Aar. Ægteskabet har været barnløst, hvorimod Mette Christensdatter af et tidligere Ægteskab havde 2 Børn, af hvilke ingen var hjemme. Efter hvad der er oplyst, kan Forholdet mellem Ægtefællerne ikke antages at have været daarligt, og i hvert Fald har Mette Christensdatter ingensinde til andre beklaget sig over sin Mand.

Medens vedkommende Distrikslæge har erklæret, at det maa antages, at Arrestanten, som i enhver Henseende er ved sin Forstands fulde Brug og fuldt tilregnelig, naar han som under hans Arrestation i længere Tid ikke har nydt Brændevin, har begaaet Drabet i et Anfald af delirium tremens, og at han i Gjerningsøjeblikket ikke har været tilregnelig, har det kongelige Sundhedskollegium udtalt, at det antager, at Arrestanten lider af den under Benævnelsen *periodisk Disharmoni* bekjendte Form af kronisk Alcoholisme, der i Paroxysmerne kan bryde ud i fuldstændig Afsindighed under en Række Symptomer, som i det væsentlige netop svarer til dem, der i nærværende Tilfælde har været tilstede, og da ganske maa sættes ved Siden af en paa hvilkensomhelst anden Aarsag beroende Sindssygdom. Idet Kollegiet derfor har erklæret det for ganske utvivlsomt, at Arrestanten i Gjerningsøjeblikket har været fuldstændig afsindig og altsaa utilregnelig, har det tilføjet, at Arrestanten maa anses som en for Samfundet farlig Person, mod hvem det vil være tilraadeligt at træffe Sikkerhedsforanstaltninger.

Efter alt hvad der saaledes foreligger, maa det efter Rettens Skjøn anses for tilstrækkelig godtgjort, at Arrestanten, der ikke tidligere har været tiltalt eller straffet, i det Øjeblik han dræbte sin Hustru har manglet sin Bevidsthed og været utilregnelig, og der vil som Følge heraf ikke kunne blive at paalægge Arrestanten nogen Straf, hvorimod han, der overensstemmende med det kongelige Sundhedskollegiums Erklæring maa anses som en for Samfundet farlig Person, i Medhold af Straffelovens § 38, 2det Stykke, vil være at dømme til af Øvrigheden at sættes i Forvaring. – Uagtet Arrestanten saaledes paa Grund af hans Utilregnelighed i Gjerningsøjeblikket ikke vil kunne idømmes Straf, findes der dog i Betragtning af de foreliggende

Omstændigheder i nærværende Tilfælde at være tilstrækkelig Føje til at paalægge Arrestanten at udrede alle af Sagen lovligt flydende Omkostninger, derunder i Salær til Aktor Prokurator Kjeldgaard 30 Kroner og til Defensor Prokurator Løgstrup 20 Kroner.

Sagførelsen har været forsvarlig.

Thi kjendes for Ret:

Arrestanten Peder Nielsen Sig bør af Øvrigheden sættes i Forvaring.

Alle af Sagen lovligt flydende Omkostninger, derunder Salær til Aktor Prokurator Kjeldgaard 30 Kroner og til Defensor Prokurator Løgstrup 20 Kroner, udredes af Arrestanten.

At efterkomme under Adfærd efter Loven".

— — —

Peder Sig blev derefter transporteret til Arbejdsanstalten i Mariager, hvor han skulde holdes i Forvaring for Livstid.

Om hans rædsomme Ugerning blev der digtet en Vise, der i de følgende Aar solgtes paa Markeder og blev udbredt over hele Nordjylland. Nogle Vers er gengivne af Lønborg Friis i hans Bog om „Vendsyssels Nationaldragter og Vendelboerne i gamle Dage", udgivet af Vendsyssel Tidende i Hjørring 1902 (se anf. Skr. S. 185).

EN HENRETTELSE 1768

EFTER AKTSTYKKER I DRONNINGLUND GODSARKIV

Ved P. Christensen og L. Th. Fogtmann

Ved Gaarden Byrvang lidt nordøst for Hjallerup ligger de to Galgehøje, der i gamle Dage var Dronninglund Birketings Rettersted. Den vestre Høj er af imponerende Størrelse og rager stærkt op i Landskabet, selv om den for et Hundrede Aar siden er bleven beskadiget ved en Udgravning i Toppen. Paa Nordsiden ses tæt op ad dens Fod Rester af en gammel Hulvej, fordum Kongevejen mellem N. Sundby og Sæby (nedlagt efter 1847, da den ny Sæbyvej blev taget i Brug). Den østre Høj har oprindelig ogsaa været ret anselig, men den var allerede ødelagt ved Udgravning før 1871, da A. P. Gaardboe maalte Resterne af et Stenkammer, hvis Overligger var borte.

Det var en Jættestue fra yngre Stenalder, 4 Alen lang, 3¼ Al. bred, og de tilbageværende Sidesten var 2¼ Al. høje. Stenene blev sprængte og bortkørte i 1890erne.

Det var jo almindelig Skik i ældre Tid til langt op i 1800erne, at Galger og Stejler stod ved Landevejene for at vejfarende kunde se og lugte Resterne af de henrettede Forbrydere, og alle fandt sig i disse Rædsler, fordi man troede, de tjente det gode og kristelige Formaal, at Straffen skulde virke til Skræk og Afsky for ligesindede. Af samme Grund skulle der ved Henrettelse af Mordere opføres en hæslig Forestilling med Pinsel og Lemlæstelse af de dødsdømte, og der var vist ofte stor Sammenstimling af Tilskuere. Det hørte ogsaa med til god Retspraksis og overholdtes endnu op til Slutningen af det 19. Aarhundrede, at der ved disse blodige Skuespil blev truffet særlige Anordninger, f. Eks. ved Rejsning af store Skafotter, for at de forsamlede nøje kunde overse, hvad der foregik paa Retterstedet; men ved Dronninglunds Galgehøje er der fundet Spor af et mærke-

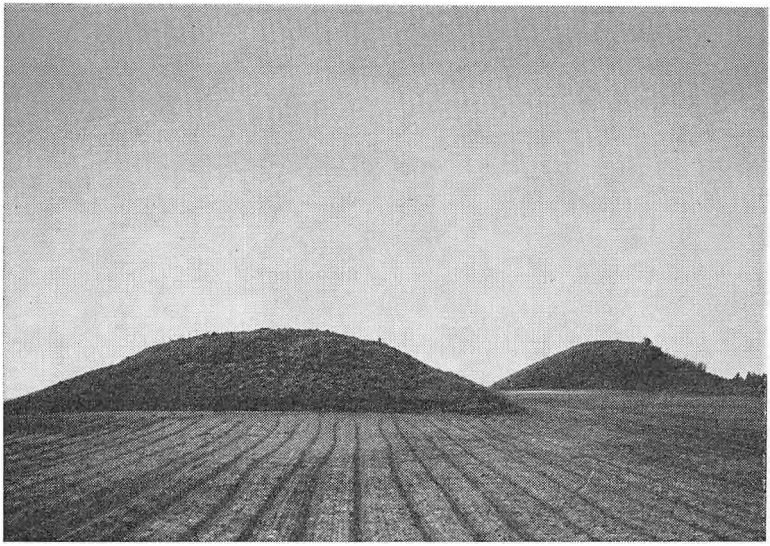

Galgehøjene ved Byrvang. Nu restaurerede af Nationalmuseet

ligt Arrangement, idet man ved en Henrettelse i 1768 synes at have stillet Tilskuerne paa Højene, medens den dødsdømte blev pint og halshugget nede i den mellemliggende Lavning.

Da Lærer Niels Petersen fra Bolle i Aarene 1872–75 undersøgte og beskrev Sognets Oldtidsminder, fandt han mellem Galgehøjene en hensmuldrende Rest af en svær Egestolpe, og Egnens Folk fortalte ham, at paa denne Stolpe var den berygtede Morderske, Ane Kolding fra Hjallerup, for mange Aar siden bleven hængt. Denne Oplysning var kun delvis rigtig, for Galgen har sikkert staaet paa Toppen af den store Galgehøj; men Ane Kolding, der havde myrdet fire Mennesker, blev pint og halshugget og lagt paa Stejle, og det var Resterne af denne, der stod tilbage i den næsten helt bortraadnede Træstub. Ved Henrettelsen, der fandt Sted 19. April 1768, maa man altsaa have truffet den praktiske Ordning, at Bødlen og hans Medhjælpere samt to Præster, der skulde læse og bede for den dødsdømte, kunde staa paa jævnt Terræn og forrette deres Hverv, mens de mange Tilskuere kunde faa Plads op ad Siderne og paa Toppen af de to store Høje, saa de ret bekvemt kunde følge det triste Skuespil. Hvad de fik at høre og se, skal have været saa forfærdeligt, at de bagefter døjede haardt med at faa det ud af deres Hukommelse.

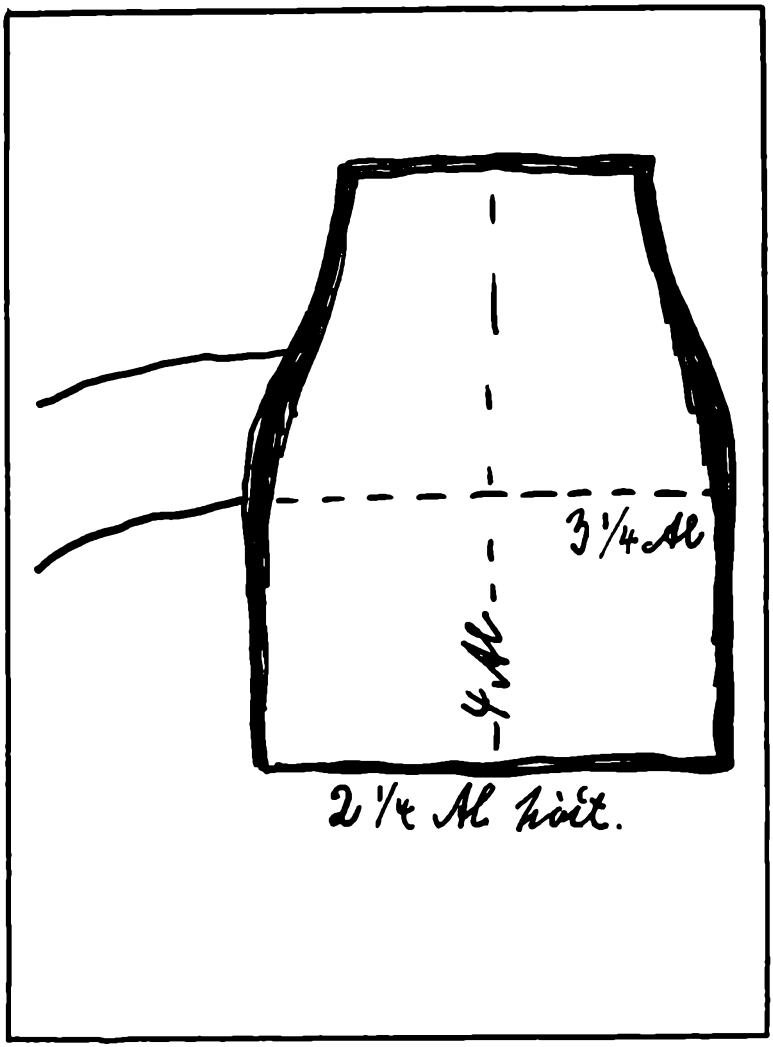

Grundplan af Jættestue i østre Galgehøj
Efter Tegning i A. P. Gaardboes Lommebog 1871

Da jeg kom til Try i 1901, fortalte gamle Folk, at deres Forældre, der havde kendt Øjenvidner til Begivenheden, havde hørt disse sige, at de aldrig kunde glemme det rædsomme Syn paa Retterstedet og inderlig havde fortrudt, at de var gaaet derhen. Det havde vel især vakt deres Medfølelse, at den ca. 40-aarige Ane Kolding var et lille

spinkelt Kvindemenneske med et kønt rundt Ansigt og ingenlunde saa ud som en Forbryderske, og mange maa ogsaa have følt en nagende Tvivl om hendes Skyld, da de ikke kunde tro, at hun var fuldt tilregnelig.

Retssagen har tidligere været beskrevet af L. Th. Fogtmann i „Vendsyssel Folk og Land" 1910. – Vi gengiver neden for hans Artikel, der væsentlig er et Uddrag af Aktstykker i Dronninglunds Godsarkiv:

Ane Hansdatter var fra Ulsted og gift med Christen Jensen; de beboede Stedet Kolding i Dronninglund Sogn, hvorefter de fik Navn, og hvortil de var Fæstere under Dronninglund Gods. Hendes Forbrydelser opdagedes ved, at der Lørdag den 27. Septbr. 1766 i Kær Herreds Aa fandtes en død Kvinde ved Navn Mette Olufsdatter, som efter at være synet og obduceret viste sig at være voldelig ombragt ved Slag i venstre Tinding. Den døde Kvinde blev efter Amtmandens Resolution begravet paa Kirkegaarden uden Ceremoni; men Mistanken for Mordet henledtes straks paa Ane Kolding og hendes Mand, der begge blev anholdte; og under Forhørene oplystes det, at Ane Kolding var ene om Mordet, og der fremkom endvidere den Mistanke mod hende, at hun havde flere Mord paa Samvittigheden, hvilket yderligere oplystes, da der ved Undersøgelse den 28. Oktober i Koldings Lade fandtes nedgravet 2 Lig, der viste sig at være Mette Pedersdatter fra Ulsted og hendes Søn Peder Thomsen, der var forsvundne den foregaaende Vinter. Da denne Opdagelse var gjort, gik Ane Kolding til fuld Bekendelse, og blev 11. April 1767 dømt ved Dronninglund Birketingsret til at skulle henrettes og Legemet lægges paa Stejle, men Hoved og Haand at sættes paa en Stage i Henhold til Forordningerne om grove Mord. Hendes Mand, der ikke havde været delagtig i Mordene, men dog havde været vidende om, at de havde fundet Sted, dømtes til 6 Aars Slaveri, hvorpaa Sagen indlodes til Aktion ved Viborg Landsting, der afgav følgende Dom, som her skal meddeles *in extenso,* da den ganske godt oplyser Forbrydelserne:

„Dom afsagt udi Retten paa Nørrejyllands Landsting den 8. Juli 1767, contra Delinkventerne Ane Hansdatter og Chresten Jensen af Dronninglund Gods i Vendsyssel.

Delinkventinden Ane Hansdatter fra Dronninglund Gods og Sogn i Vendsyssel haver udi afvigte Aar 1766 begaaet forsætlig Mord paa

2 Mennesker, først paa sin Moster, Mette Pedersdatter, tillige med hendes Søn, Peder Thomsen, som Delinkventinden havde frastjaalet en Del Penge, og efter at Tyveriet var hende overtydet, fremkaldte hun dem, Onsdag den 15. Januar bemeldte Aar, enhver for sig udi Laden ved hendes paaboende Sted, Colding, under Foregivende der i Enrum at ville tilbagelevere dem de frastjaalne Penge, og med en Vognkjæp, som Delinkventinden havde hemmelig under sit Forklæde, slog hun dem med et Slag for Næse og Mund til Døde paa Stedet, skjulte derpaa de to døde Legemer under noget Halm i en mørk Krog i Laden indtil næste Fredag efter, da hendes Mand var i Hoveri paa Dronninggaard, at hun alene nedgravede dem i bemeldte Lade.

Dernæst har Delinkventinden den 24. September afvigte Aar myrdet Mette Olufsdatter, som var en Huskvinde paa Stedet Colding, i den Tid, da forommeldte tvende der blev ihjelslagne og nedgravede, og efterdi hun havde sagt at ville aabenbare, hvor Mette Pedersdatters Penge var nedgravede, bestilte Delinkventinden Mette Olufsdatter til at hente nogle Gæs i Ulsted i den Tanke at slaa hende ihjel, som hun antraf Mette Olufsdatter i det Ærinde om Morgenen fornævnte 24. September ved Kjær Herreds Aa, hvor Delinkventinden med en skarpkantet Gærdestav slog Mette Olufsdatter 2 Gange i Hovedet, saa at hun deraf døde. Saadanne forøvede, grove Misgerninger have Delinkventinden selv frivillig tilstaaet ved sin utvungne egen Bekendelse for Retten, hvilken hun og stedse har vedbleven, saa og de førte Syns- og andre Vidner med fremlagte Syns- og Obductionsforretninger nøjagtigen har oplyst Kendsgerningerne og Sagens Omstændigheder.

Delinkventindens Mand, Chresten Jensen, er vel ej bleven overbevist at have nogen Del udi de begangne Mord og Tyveri, eller derved været til Stede, men han haver dog i sin Bekendelse for Retten tilstaaet i Overensstemmelse med sin Kones Forklaring, at han paa hendes Overtalelser og Foregivende at have nedgravet de døde Legemer i Coldings Lade dybere ned i Jorden, som han og tillige har vedgaaet, at han ved Omgravningen kunde kende den aflivede Peder Thomsen, og dog alligevel ej angivet sligt for Vedkommende, men lagt Dølgsmaal derpaa næsten i 3 Fjerdingaar.

Thi kendes for Ret: At Delinkventinden, Ane Hansdatter, bør sig selv til velfortjent Straf og andre ligesindede til Skræk og Afsky at udføres fra sit Fængsel til Retterstedet paa Natmandens Sluffe i de

gemene i Fængslet brugte daglige Klæder, med blottet Hoved, Strikke om Halsen, som og sammenbundne Hænder, og knibes med gloende Tænger, først paa det sidste Mordgerningssted, ligeledes tre Gange mellem Gerningsstedet og Retterstedet, og allersidst paa Retterstedet, hvor hendes højre Haand skal levende afhugges med en Øxe, og siden Hovedet iligemaade med en Øxe afhugges, hvorpaa Legemet af Natmandens Folk henføres og lægges paa Stejle, og Hovedet tilligemed Haanden fæstes paa en Stage oven over Legemet, saa bør Delinkventinden at have forbrudt sin Jord, om hun nogen ejer, til Kongen, og sin Hovedlod til Herskabet. For Eksekutionen nyder Skarpretteren i alt 33 Rdl.

Delinkventen Chresten Jensen bør at hensættes til Arbejde i Viborg Tugthus 2 Aar. Omkostningerne paa Sagen og Delinkventernes Varetægt, Underhold samt Eksekution udredes af Amtet efter forudgaaende Øvrigheds Revision og Approbation. Og den indstævnte Dom saaledes anses".

Landtingsretten stadfæstede saaledes den Ane Kolding ved Birkeretten overgaaede Dom og nedsatte Chresten Jensens Dom til 2 Aars Tugthus. Imens Tiltale ved Landstinget stod paa, var Delinkventerne ført til Arresten i Aalborg, men herfra undveg de Natten før den 7. August 1767 i Følge med en Delinkvent fra Børglum Klosters Gods, „som for faa Aar siden ved en morderisk Maschine vilde dræbe sin Husbond, Hr. Oberst de Poulsen" (Ejer af Børglum Kloster fra 1757 til 1772. Se om dennes Retssag Vends. Aarb. 1919, S. 22).

De to Flygtninge nød derpaa Friheden til ind i September, idet der da 23. September til Forvalter Rosen paa Dronninglund indløb Brev fra Dommer ved Nørrejyllands Landsting, de Leth til Nørre Vosborg vest for Holstebro, at der hos ham var anholdt to mistænkelige Personer, der foregaves at være Fader og Søn, men hvoraf den første antoges for at være den flygtede Chresten Jensen fra Dronninglund Gods. de Leth bad derfor om at faa en Mand, der kendte Flygtningen, sendt til Nørre Vosborg for at faa konstateret, om denne Antagelse passede. Forvalter Rosen afsendte derpaa straks en Karl til Vestjylland, som ved Ankomsten konstaterede, at den anholdte var Chresten Jensen fra Kolding i Dronninglund Sogn; og den anden, der havde udgivet sig for Chresten Jensens Søn, viste sig at være hans Kone, der var iført Mandfolkeklæder. Hun havde dog forinden set Lejlighed til at undløbe, hvorom følgende Brev fra de Leth til Forvalter Rosen beretter:

„Deres meget respektive Brev af 27. September ved udstyret Ekspresse er mig den 29. næstefter om Aftenen rigtig ihændegivet, hvorfor skyldigst takkes. Natten tilforn mellem den 28. og 29. dennes arriverede det Uheld, at den udi mit forrige Brev af 23. Sept. ommeldte Dreng fandt Lejlighed til fra Vagten at undvige efterladende en hvid Kofte, eller som den kaldes: Ulden Skift, en Hat, en Brystdug og et Par Træsko. Saa snart Deres udsendte Bud ankom her, kendte han straks, at det var Chresten Jensen fra Dronninglund Gods, som jeg havde anholdt, tillige af Manden fik vi endelig at vide, efter at han en to tre Gange havde gjort stærk Benægtelse, at den saakaldte Dreng, der Natten tilforn var undløben, rigtig var hans Kone, Delinkventinden Ane Hansdatter, og saaledes havde forklædt sig. Jeg blev ved saadan Tidende meget bestyrtet, og uagtet al Flid og Møje ved Eftersøgning baade den ganske Tirsdag og Onsdag i alle omliggende Sogne, saa var jeg dog ikke i Stand til at faa dette Skarns Menneske igen opdaget. Til den Ende resolverede jeg efter Deres respektive Forlangende om Torsdag Morgen ved en Vogn at lade Chresten Jensen transportere til Aalborg. Men just da alting var færdig, indløb den Tidende, at Natten tilforn var der udi Sognet paa Hr. Friedenreichs Gods et Hus afbrændt, samt Kvinden, der samme Hus beboede, funden død, og et Kvindemenneske med en stor Del af den afdødes Klæder blev anholdt, som alle formodede at være Aarsag udi denne Ulykke.

Jeg lod til den Ende Deres Udsendte tage op til Stedet for at se, om det var den rette eller ej. Saa snart han saa hende, kendte han straks, at det var Ane Hansdatter, iklædt den afdøde Kones Klæder. Hun blev altsaa bragt hertil, og over hende af Fogden ved Sønder Vosborg holdt Forhør, hvorved hun tilstod Natten tilforn (tilligemed 3 andre, hun ej kendte) at have indtrængt sig i Huset, slaget Konen ihjel med en Bismer (Vægt) samt stjaalet hendes Klæder og endelig sat Ild paa Huset. Saa dette forbandede Menneske lader ikke af at gøre Ulykker, saalænge hun gaar paa Jorden. Efter slig Tildragelse har jeg straksen gjort Indberetning til Stiftsamtmand, Hr. Etatsraad von Albertin, og derfra afventer Resolution, hvorledes med hende skal foretages, item om Chresten Jensen alene skal sendes til Aalborg. Foregaaende er just Aarsagen, hvorfor Deres Bud saalænge her forbliver; han har ombedet mig at tilskrive Deres Velædelhed med Begæring om at lade hans Moder og Venner vide, at han be-

finder sig frisk og vel. Jeg med megen Højagtelse har den Ære stedse at være Deres Velædelheds tjenstskyldige Tjener.

Nørre Vosborg den 4. Oktober 1767. *C. de Leth.*"

Det synes derefter, at de to Delinkventer har siddet arresteret i Vestjylland en Tid og derefter sendt tilbage til Arresten paa Dronninglund, og vel sagtens for, at de ikke oftere skulde undløbe, er de bleven lagt i Lænker, hvorom følgende Regning fra Smed Rasmus Bech i Try, dateret 17. April 1768, fortæller: „Til Delinkventinden Ane Hansdatter lavet en Jernlænke og et stort Stabel fastslagen i Arresten 4 Mk." En anden Regning viser, at der blev givet Fangerne Lejlighed til at forberede sig til et andet og bedre Liv, idet der fra Bogbinder Sr. Christoffer Wille i Aalborg blev købt „1 Arents sande Kristendom, 1 Rdl. 8 Sk., 1 Arents Paradis Urtegaard 2 Mk. 4 Sk., 1 Pontoppidans Spørgsmaal 14 Sk. og 1 Katekismus 4 Sk.", hvilke Bøger Stedets Præst attesterer at være anskaffet til Dronninglund Arrest til Brug for Delinkventerne.

Da Ane Hansdatter havde appelleret sin Dom til Højesteret, trak det noget ud, inden hendes Dom endelig kunde fuldbyrdes. Dette fandt Sted den 19. April 1768, og til Stede vor for at bistaa hende Stedets Præst, Hr. Provst Brorson, og Præsten fra Hals.

Foranstaaende kan suppleres med følgende efter det i Aalborg udkomne Ugeblad „Jyske Efterretninger": Ane Hansdatter var født i Ulsted, og Grunden til, at hun ihjelslog sin Moster og sit Søskendebarn, var, at de sigtede hende for, at hun havde stjaalet 40 Rdl. fra dem. Nogle Maaneder efter Mordet fortalte hun sin Mand, at Skarnsfolk havde kastet de to døde Mennesker ind i deres Lade for at føre dem i Ulykke, hvorfor hun havde begravet dem i Laden, hun syntes, det var hendes Moster og Mostersøn, men det var nødvendigt, at de blev gravet dybere ned, og dette kom han til at hjælpe hende med. Dette vægrede han sig ved til at begynde med, og det ser endog ud til, at han har tænkt paa at melde det til Øvrigheden, men hendes Forestillinger sejrede, især da hun gav ham et godt Glas Brændevin, og han hjalp hende nu at grave Ligene længere i Jorden. Imidlertid spørger Ane Hansdatter, at Mette Olufsdatter skulde have udtalt: „Kunde Laden i Colding tale, fik man nok nyt at høre". Og for da fremdeles at skjule Mordene, besluttede hun at dræbe Mette Olufsdatter, hvorfor hun lejede hende til at følge med sig til

Ulsted efter Gæs, og paa Henvejen til Ulsted, da Mette Olufsdatter gik ned i Aaen, ikke ved det almindelige Vadested, men mellem Klitgaard og Melholtsgaard, hvor ellers ingen Vej og Fart var over Aaen, slog hun hende bagfra med en Gærdestav, saa Mette Olufsdatter faldt i Aaen; men da hun ikke var dødelig saaret, gav hun hende et Slag mere over Øjet, hvorpaa hun løb sin Vej.

I Aalborg Arresthus synes Ane Hansdatter og hendes Mand at have siddet i Celle sammen med Fangen Hejle Andersen, der 8. Januar 1764 forsøgte ved en Slags Bombe at dræbe Ejeren af Børglum Kloster, Oberst de Poulsen, hvorom foran er fortalt. Denne Fange var af Børglum Klosters Reservemandskab og blev indsat i Aalborg Arrest den 4. April 1767. Paagribelsen og Mistanken mod ham skete ved, at han havde udstedt falske Pas; og Grunden til, at han vilde ombringe Oberst de Poulsen, angives at være den, at han ikke opnaaede at faa en 58-aarig Enke til Ægte og hendes Gaard til Fæste, hvilket han vel har haft Grund til at mene, Oberst de Poulsen forhindrede.

Fangerne sad i Raadhuskælderen, og Undvigelsen, der fandt Sted Natten mellem 6. og 7. August, synes nærmest at være iværksat for at befri Hejle Andersen, idet en Mand fra Sejlstrupgaard Gods ved Navn Poul Smed befriede dem ved udefra at brække Dørlaasen fra, for hvilket han senere, 27. Novbr. s. A., maatte vandre i Fængsel.

Der blev naturligvis over Undvigelsen stor Opstandelse næste Dag, og Magistraten i Aalborg lod Forbryderne efterlyse efter følgende Signalement og udlove en Ducør for Paagribelse: Hejle Andersen: Høj og førladen med langagtigt og skarpt Ansigt, lidt sortsmudset og mørkt Haar, anstiller sig som enfoldig og ærbar. Ved Undvigelsen iført en grov graaagtig, overspændt Klædes Kjole og en dito lyseblaa Vest med Metal Knapper i, samt gule Skindbukser.

Ane Hansdatter: Megen liden og klejn af Vækst og Lemmer, af Anseende som et halvvoksent Menneske, ser vel ud i Ansigtet, som er rundladen og rød. Ved Undvigelsen klædt i ringe og tildels forslidt Bondedragt, med en gammel, rød- og hvidblommet Catuns Kaabe paa.

Chresten Jensen: Af Anseende noget over 40 Aar, bred og lys af Ansigt, med lyst Haar og temmelig høj og før. Ved undvigelsen klædt i blaagraa Vadmelskjole og Vest.

Da de to Flygtninge fra Dronninglund Gods atter var paagrebne, blev Chresten Jensen straks ført til Aalborg, hvortil han ankom 11.

Oktober og hans Kone senere. Og her fortalte han, at Undvigelsen nærmest skyldtes Hejle Andersen, som ikke havde slaaet Følge med dem længere end til Sønderholm. De to Fanger sad nu i Aalborg Arrest, til deres Dom var falden ved Højesteret og stadfæstet af Kongen, hvorefter Chresten Jensen den 12. April 1768 blev ført til Tugthuset og Ane Hansdatter til Arresten paa Dronninglund, hvorfra hun førtes til Retterstedet den 19. April.

Men Hejle Andersen fortælles der ikke mere om, saa der er Sandsynlighed for, at han ikke er bleven paagreben.

EN ILDEBRANDSSAG FRA 1755

Grev A. G. Moltke, der ejede Dronninglund med tilhørende Bøndergods fra 1753 til 1772, var meget bange for Ildebrand og paalagde sine Forvaltere, at de skulde nøje indprente Bønder og Tyende paa Godset at vise Forsigtighed med Ild og Lys og sørge for at faa enhver Forseelse mod dette Paabud strengt straffet. At saa vel Godsforvalter Roosen som Godsets Birketing var særdeles villige til at efterkomme Grevens Ønske, ses af nedenfor anførte Retssag fra 1755, da en Tjestekarl fik en ganske urimelig haard Straf, fordi han ved et Uheld med sit Fyrtøj kom til at anstifte en mindre Ildebrand paa sin Husbonds Gaard i Søraa.

Karlen havde i sit Kammer, der var indrettet i et Udhus, tændt sin Pibe med et af Datidens Fyrtøjer, en Tønderdaase med tilhørende Flintsten og Slagstaal, og derefter som sædvanlig sat Hætten paa den lille Metaldaase og puttet den i Trøjelommen. Han har formentlig overset, at Lukkelsen var utæt, saa at Tønderet ikke straks slukkedes, men gennem en Sprække sendte Gnister ud og tændte Ild i Trøjen, som han uheldigvis havde hængt fra sig, da han straks efter forlod Kammeret. Ved den paafølgende Brand mistede Karlen sine faa Ejendele og Husbonden 7 Fag Hus, hvilket vel kunde være et føleligt Tab for dem begge, men set fra Godsejerens Side var af ringe økonomisk Betydning i Forhold til, hvad der blev ofret paa Retsforfølgning og Afstraffelse af den ulykkelige Brandstifter, der moralsk set ingenlunde fortjente at faa sin Fremtid ødelagt for at tjene til afskrækkende Eksempel for andre uforsigtige Tobaksrygere.

Det tjener vel næppe til Undskyldning for Godsforvalter og Birkedommer paa Dronninglund, at Birketinget paa Voergaard i 1758 kunde fælde en endnu mere urimelig Dom i en lignende Ildebrandssag fra Lyngsaagaard i Albæk Sogn, idet man bestemte, at et 10 Aars Pigebarn, der ved Uforsigtighed havde sat Ild paa Gaarden, hvor hun tjente, skulde hensættes til Opdragelse i Viborg Tugthus indtil

hendes fyldte 16. Aar. Pigen var fra Søraa og maa vel have kunnet huske noget om Brandsagen fra 1755, men desværre var hun jo for lille til at tage ved Lære af Tjenestekarlens Ulykke.

Om Grev Moltkes Ildebrandsfrygt kan yderligere berettes, at den i de følgende Aar gav ham den fornuftige Tanke at anskaffe tre store Brandsprøjter til Godset. De to anbragtes paa Dronninglund og Dronninggaard, den tredie skulde udstationeres paa et passende Sted i Sognet for at komme Bøndergaardene til Nytte. Det er vel denne, der i det følgende Aarhundrede overtoges af Dronninglund Kommune og efter at have gjort Tjeneste i henved 200 Aar nu for faa Aar siden blev skænket til Hjemstavnsmuseet i Try. Sprøjtekarret, der er af svære Fyrre-Planker, maa vel være bleven fornyet mere end een Gang, men selve Sprøjtemekanismen er den oprindelige med 2 store Kobbercylindre, Messingvindkedel og en svær Jern-Vippestang til 2 Mand ved hver Ende, alt monteret paa en Ramme af sort Egetræ og endnu i brugelig Stand. Det fortrinlige Smedearbejde tyder paa, at Sprøjten er udført paa et af de kongelige Værksteder i København, antagelig Ankersmedien paa Holmen.

Den følgende Fremstilling af Brandsagen fra Søraa er taget efter L. Th. Fogtmanns Afskrifter af Dronninglunds Godsarkiv, hvoraf Uddrag tidligere er trykt i Anton Jakobsens Aarbog „Vends. Folk og Land" 1910; men da denne Aarbog nu er ret sjælden, har jeg fundet Anledning til at udgive Fogtmanns Tekst paany:

Thomas Christensen var 20 Aar og tjente Gaardmanden Jørgen Larsen i Søraa, der var Fæster til Dronninglund. Han havde et godt Lov paa sig, men uheldigvis nedbrændte den 11. Decbr. 1755 7 Fag Hus af hans Husbonds Gaard, og under Forhørene oplystes det, at Ildens Opkomst skyldtes Thomas Christensen, idet han ved Uforsigtighed ved at tænde sin Pibe ved en Tønderdaase mentes at have afstedkommet Ilden. Forvalteren paa Godset spørger i den Anledning Godsejer Grev Moltke, om Synderen skal straffes efter kgl. Forordning af 18. Decbr. 1751 med 1 til 2 Aars Fæstningsarbejde. Herpaa svarer Greven saaledes:

„Da Jørgen Larsen i Søraa By har haft den 11. Decbr. den Malheur, at ved en af hans Tjenestedrenges skødesløse og uforsvarlige Omgang med sin Tobakstønde er afbrændt 7 Fag Hus, saa bør, andre skødesløse og uforsigtige Folk til Eksempel og Afsky, denne Dreng efter Forordning af 18. Dcbr. 1751 tiltales, lovlig forsvares og dømmes ved ordentlig Ret, og siden Drengen ellers har været

skikkelig, saa maa Forvalteren paastaa et Aars Fæstningsarbejde og saasnart Dommen er falden straks faa den exekveret. Men at sætte Drengen i Aalborg Arresthus finder jeg for kostbart og vidtløftigt, og bedre, da Forvalteren har Mursten og Kalk og Murermester Printz hos sig, at Arresthuset (paa Dronninglund) straks saaledes istandsættes og med Kamp og Mursten beskyttes, at den fængslede ej kan bryde ud, og siden i paakommende Tilfælde alle Tider kan bruges etc."

Forvalter Roosen overlagde nu med Murermester Printz, „hvor et trygt og fast Arreststed" kunde indrettes paa Dronninglund, og imedens lod han Thomas Christensen bevogte af 2 Mand Nat og Dag. Den 14. Febr. faldt hans Dom ved Birkeretten; den lød paa et Aars Arbejde i nærmeste Fæstning, hvorpaa Roosen skrev til Oberstløjtnant og Kommandant von Støchen i Fladstrand (c: Frederikshavns) Fæstning, om han kunde modtage Synderen til Straffens Afsoning. Det kunde denne nok paa følgende Betingelser: „Bemeldte Thomas Christensen, som indleveres i Slaveriet, nyder hver otte Dage fire Brød á Stk. 8 Sk., som den, der lader ham sætte til Proviantforvalter Ulrichsen samme Steds, betaler hver ottende Dag med 2 Mk. danske, ligeledes maa han forsynes med fornødne Klæder, Sko og Strømper; og naar han til Sikkerhed skal sluttes efter Sædvane, ved Haand og Fod, maa ligeledes betales efter kgl. allernaadigste Reglement til den Stokkeknægt, som har sluttet ham i den Tid og løs igen, naar Tiden er til Ende, 2 Mk. 8 Sk."

Disse Betingelser meddelte Forvalteren sin Husbond, og Greven svarede hertil: Saa faar Forvalteren „at betale ugentlig de fordrede 2 Mk., saavelsom de 2 Mk. en Gang for alle til Stokkeknægten; men derimod bør Forvalteren begære disse Interims Forskud af Amtmanden paa Amtet reparteret (c: fordelt) som paa andre Delinkventers Afstraffelse paagaaende Omkostninger. Sko finder jeg ikke, at Thomas Christensen behøver; thi han kan vel arbejde i Slaveriet med Træsko paa, og han bør bære sine egne Klæder, men om han skulde trænge til ny Klæder, da skal det være Slavedragt af grimmeste Vadmel, og saafremt han ikke selv haver Formue til at udrede den derpaa gaaende Omkostning, bør Forvalteren gøre Udlægget og kræve det igen af Amtet betalt" o. s. v.

Men disse Udlæg nægtede Amtmanden at refundere Greven med den Motivering, at det var ingen Delinkventsag, da den dømte ikke var nogen egentlig Forbryder.

Da Greven saaledes var henvist til for egen Regning at betale for Fangens Ophold, hvis Forplejning bestod i de 4 Brød ugentlig og alt det Vand til, han ønskede, saa synes det ligesom Greven er kommen i Tanker om, at det kunde være lige saa godt at faa ham hjem igen til Godset, og efter nogle Maaneders Forløb blev han saa forlangt udleveret igen; men hertil svarede Kommandanten paa Fladstrand Skanse, at han ikke kunde i Fl. Reglementet, men Tilladelse hertil skulde haves hos Overkrigs-Sekretæren, Hr. Grev Ahlefeldt, og Forvalteren foreslaar da, at denne søges herom, hvilket antages at være sket og den sølle Thomas Christensen at være sluppen ud af Slaveriet paa Fæstningen, hjem til Godset, hvor Friheden jo ogsaa var stærkt begrænset af Stavnsbaandet.

HANDELSHUSET CLOOS

Af P. Laursen

Handelshuset Cloos, der gennem næsten hundrede år var knyttet til Frederikshavn og Vendsyssel, og som i denne lange årrække kom til at præge byens og landsdelens handels- og landbrugsmæssige udvikling på en måde, der taler til ære for de to indehavere, fader og søns virke, ophørte ved sønnen, konsul Christian Cloos' død 25. juni 1941. Ifølge Chr. Cloos' udtrykkelige testamentariske vilje skulle det gamle firma ved hans død likvideres. Hans mangeårige ven og medarbejder, konsul Jacob Petry arvede firmaets pakhuse, vogne, kontorinventar etc. og oprettede sit eget firma i det gamle handelshus' bygning under navnet „Jacob Petry, forhen Cloos & Co." Da Jacob Petry døde i 1951, blev firmaet ført videre af sønnen, Chr. Petry til 1957, hvor det blev slået sammen med to andre kulimportfirmaer. Ved denne sammenlægning fik Bangsbomuseet foruden det gamle kontorinventar, der nu er udstillet på museet, overladt store mængder arkivalier fra det gamle handelshus Cloos & Co.

Ved en gennemgang af disse arkivalier stødte jeg på et manuskript skrevet af Chr. Ludvig Cloos, „den gamle konsul", som han blev kaldt. Han skriver heri om landbrugsforhold i Vendsyssel i tiden fra omkring 1840 og fremefter, altså netop de år, hvor Christian Ludvig Cloos selv begyndte at drive handelsvirksomhed, og årene derefter. Manuskriptet er ikke dateret, men ved en gennemlæsning kan man se, at hele firmaets udvikling i både gode og dårlige tider afspejler sig i den gamle konsuls betragtninger, så man må formode, at manuskriptet er skrevet lige omkring 1900.

Det må her være på sin plads at give en kort skildring af de to indehavere, konsulerne Christian Ludvig Cloos og Christian Cloos' liv og virke.

Christian Ludvig Cloos blev født på Tåsinge 6. oktober 1825. Faderen, Jacob Cloos, der var født 1790, var i en meget ung alder

Chr. Ludvig Cloos omkr. 1905

blevet skovrider på Valdemar slot og beholdt embedet til sin død i 1881. Moderen, Marie Henriette Cloos, var datter af silke- og klædekræmmer, borgermajor Kall i København. I ægteskabet fødtes 10 børn. Skolegang, heri indbefattet tysk og fransk, holdtes i hjemmet ved hjælp af huslærere. For Christian Ludvig Cloos' vedkommende yderligere suppleret af ekstraundervisning i engelsk hos pastor Heilmann i Vårsø.

Oprindelig skulde Christian Ludvig Cloos have været forstmand ligesom faderen. Da udsigterne indenfor forstvæsenet imidlertid ikke

var særlig gode, blev det bestemt, at han med sine gode sprogkundskaber skulle gå handelsvejen, og i 1843 kom han i lære hos sin onkel, kommerceråd Kall i Frederikshavn. Allerede 1854 løste han borgerskab i Frederikshavn og startede forretning med eksport af korn og andre landbrugsprodukter og import af kul, jern, salt, hør, hamp etc., som solgtes til forhandlere og forbrugere. Samtidig fik han kgl. bevilling som strandingskommissær samt agenturer for forskillige søassuranceselskaber. Forretningen gik godt, og som Cloos selv skriver: „– endskjønt jeg begyndte med tomme hænder, havde jeg i 1857 et overskud på en snes tusinde rigsdaler".

I 1854 giftede Christian Ludvig Cloos sig med Oline Henriette Barfred, født 1825 som datter af generalkrigskommissær, senere toldinspektør i Frederikshavn, Jens Laurits Barfred og hustru, Marie Margrethe, født Didrichsen, og den 27. juni 1863 fødtes sønnen Christian Cloos, der skulle blive faderens værdige arvtager. Der var endnu en søn i ægteskabet, Laurits Cloos, der døde knapt et år gammel

Men tilbage til firmaet. I efteråret 1857 kom den store handels- og landbrugskrise, der slog så mange firmaer i stykker. Heller ikke det unge handelshus gik ram forbi. En stor del af de opsparede penge tabtes i protesterede veksler for afskibet korn og smør. Firmaets forbindelser i Hamburg og København, som dengang var provinskøbmændenes bankiers, gik fallit, og Christian Ludvig Cloos måtte som så mange andre købmænd overgive sit bo til skifteretten. Pengene havde han mistet, men ikke den tillid, som han gennem årene havde oparbejdet ved sit reelle og ærlige handelsskab, og ved en broders hjælp fik Christian Ludvig Cloos igen oparbejdet firmaet, nu under navnet Cloos & Co.

Det var hårde år, der fulgte. Gammel gæld skulle afbetales, og helt nye veje skulle følges både handels- og landbrugsmæssigt, og det er for denne periodes vedkommende af det gamle handelshus' historie, at det vendsysselske landbrug må være Christian Ludvig Cloos megen tak skyldig. I 1850erne udførtes der her fra Vendsyssel en hel del korn og raps, der efter mergling voksede villigt i den nyopdyrkede hedejord. Det viste sig dog snart, at denne drift udmattede jorden, således at kornafgrøden bestandig aftog, uagtet at der opdyrkedes flere arealer. Så begyndte „den gamle konsul" at lære vendelboerne brugen af kunstgødning. Man havde tidligere anvendt kunstgødning, men, som Cloos selv skriver, „– de sorter

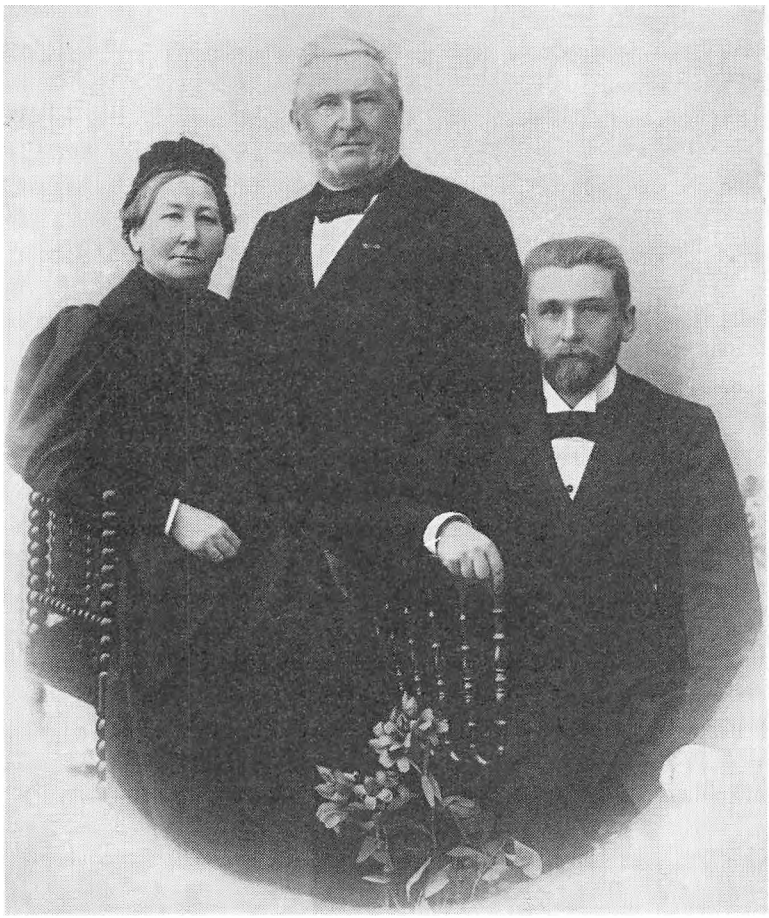

Oline Cloos, Chr. Ludvig Cloos og Chr. Cloos omkr. 1895-1900

guano, som tidligere solgtes, indeholdt altfor små kemiske værdier i forhold til de priser, der betaltes derfor". Cloos hjemførte selv kunstgødning fra Chile på egne skibe. I 1870erne er i skibsregistret indskrevet som tilhørende Cloos & Co. barkskibene „Oline" og „Christian" samt skonnerterne „Christian" og „Lille Stine". Rundt i hele Vendsyssel ansatte Cloos tillidsmænd, dels købmænd, dels større landbrugere, der dels kunne sælge kunstgødningen, dels lære landboerne brugen af den. Noget andet, Christian Ludvig Cloos arbejdede stærkt for og gennemførte, var oprettelsen af en direkte damp-

skibsforbindelse til England fra Frederikshavn for eksport af smør, ligesom han af al kraft understøttede eksportører af kreaturer og andre produkter, der ikke var omfattet af hans egen forretning. I 1870erne, da jernbanen blev ført op gennem Vendsyssel, fik både det vendsysselske landbrug og handelshuset et yderligere opsving. Som et eksempel på firmaets omsætning kan nævnes tallene fra statusopgørelsen pr. 1. juli 1881, hvor regnskabet balancerede med 428.880 kr., og fra 1882, hvor balancen var 400.430 kr. Af disse beløb var f. eks. smørbeholdningen i 1881 opført med 14.914 kr. og i 1882 med 29.923 kr. Disse tal giver jo et lille indtryk af handelshusets størrelse.

I 1881 købte C. L. Cloos Segelckes pakhus i Hjørring og drev en større filialforretning herfra.

1889 blev sønnen Christian Cloos optaget som kompagnon i firmaet.

At nævne alle de områder, hvor både far og søn gjorde deres indflydelse gældende, vil føre for vidt her. Enkelte ting skal dog nævnes. C. L. Cloos var meget virksom under forhandlingerne om Frederikshavn havns udbygning til tilflugts- og nødhavn i 1870erne. Han var en overgang medlem af Frederikshavn byråd, ligesom han var medstifter af Frederikshavn handelsstandsforening. Han var vicekonsul for Hamburg samt belgisk og hollandsk konsul. Han blev 1900 udnævnt til Ridder af dannebrog og 1905 til dannebrogsmand, ligesom han var udmærket med flere udenlandske ordener.

Han tog som „gamle Cloos" endnu i sit seksogfirsindstyvende år virksom del i forretningen. Ved sin død 18. april 1912 fik han det eftermæle: „Ikke blot klog og dygtig, men retsindig – en god mand med hjertet på rette sted og med dyb følelse for medmenneskers vel".

Christian Cloos, der jo som nævnt allerede 1889 var indtrådt i firmaet som kompagnon, førte forretningen videre. Der er i en biografi skrevet, at under Christian Cloos overgik det gamle købmandshus fra det købmandsmæssige til det departementale, og noget om snakken er der. Det skyldes vel ikke mindst den omfattende konsulatsvirksomhed, huset drev. Christian Cloos var en strålende begavelse og i besiddelse af en meget stor arbejdsevne og indsigt. Under hans ledelse udvidedes forretningen endnu mere, og han påtog sig en mængde offentlige hverv. Her skal blot nævnes nogle enkelte. Han var medlem af Bankkomiteen af 1908, af Statsbaneudvalget af 1911, statens delegerede ved den internationale vekselretskonference i

Chr. Cloos ca. 1915-20

Haag, formand for Provinshandelskammeret m. m. Han var konsul for Belgien, Norge, Holland og Frankrig. For sit betydelige virke var han hædret med dannebrogsordenens kommandørkors samt en lang række udenlandske ordener. I 1938 fik han tildelt Tietgen-medaljen.

Konsul Christian Cloos døde ugift i 1941. Ved sin død efterlod han sig en millionformue, og blandt arvingerne var Frederikshavn kommune, som konsulen havde betænkt med en større sum samt en meget smukt beliggende naturgrund. For pengene skulle der

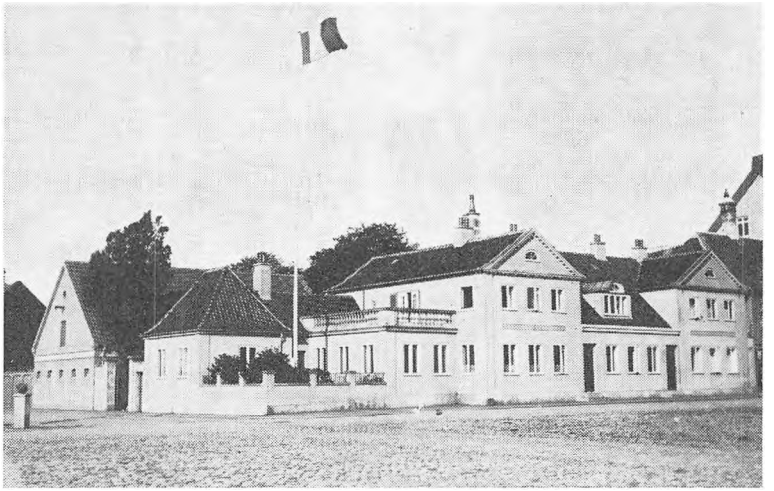

Handelshuset Cloos' bygning Havnegade/Boensgade, Frederikshavn

ifølge testamentet rejses et udsigtstårn på grunden til minde om hans forældre. I et udkast til en inskription på tårnet, som konsul Cloos i sin tid selv havde tænkt sig at rejse, står der: „Ligesom tårnet i sig selv er et udtryk for det købmandsudsyn, som grundlagde midlerne til dets opførelse, således skal dets højde vidne om sønnens taknemlighed over forældrenes lange lykkelige liv".

Men nu „gamle konsul"s egen beretning.

AF EN GAMMEL VENDELBOS ERINDRINGER

Efter et manuskript fra omkring 1900
af konsul C. L. Cloos

I 1840erne stod Vendsyssel, særlig den nordlige del, langt tilbage for det øvrige land. Store strækninger var uopdyrket hede eller mose, tildels med ukultiveret skovvækst. Vejene var bugtede og slette, så de kun kunne befares med vogne afpassede efter de gamle hjulspor, som dengang var smallere i Vendsyssel end i de sydlige landsdele. Som følge heraf var transport af varer meget besværlig, og landmandens produkter måtte sælges til nærmeste forbrugs- eller udskibningssted. Kornavlen indskrænkede sig til den såkaldte gamle danske rug, som var spids og letvægtig (112 til 115 pund hollandsk) og 6-radet byg (90 til 100 pund hollandsk). Den smule havre, som dyrkedes, var grå med lange spidser. Den kaldtes træffende fluebenshavre og vejede højst 100 pund pr. tønde. Betegnende for vejenes slethed er, at de kornlæs, som bønderne leverede, kun var 3 tønder rug eller 4 tønder byg. Det korn, som avledes i Hjørrings nærhed, blev brændt til brændevin på de derværende brænderier. Ellers afsattes kornet til de nærmeste udskibningssteder, som var Blokhus, Løkken, Lønstrup, Frederikshavn og Sæby, hvorfra det solgtes til Norge. Smørproduktionen var kun ringe. Smørret bragtes af bønderne løst i små stykker, som købtes af købmændene i byerne eller, når afstanden til byerne var for stor, til landprangerne, som så atter solgte det til købmændene. Kvaliteten var følgelig yderst slet. Det smør, som ikke konsumeredes i byerne, pakkedes sammenæltet i fjerdinger eller ottinger og solgtes til Norge.

Svin holdtes som regel kun til husbehov, når undtages møllerne, som fedede nogle svin med det „toldkorn", som udgjorde møllerlønnen for formaling af landmændenes korn.

Æg produceredes kun til egnens behov. De var købmændenes skræk, da de var upålidelige, ofte blandet med gamle, tildels rådne æg.

De store gårde opdrættede stude, som solgtes til marsken i Slesvig og Holsten.

Handelen med førnævnte produkter var for en stor dels vedkommende byttehandel, da bønderne ofte måtte tage varer som betaling for deres produkter eller en del deraf, særlig de ukurante. På samme måde handledes igen ved salg til nordmændene, når disse bragte deres træladninger. De måtte tage varer som betaling og fik kun de nødvendigste kontanter til klarering af told- og skibsudgifter. Udskibningen fra vestkysten til Norge, som var eneste kunde for nævnte vendsysselske varer, skete mest med købmændenes egne småskuder, hvis skippere så handlede med køberne i Norge og bragte trælast tilbage.

Mod slutningen af fyrrerne forandrede forholdene sig til det bedre. 1845 begyndtes anlæg af chaussee mellem Sundby og Frederikshavn over Hjørring. Da denne vej var fuldført, blev der en livlig fragtfart mellem disse byer. 1854 blev der også anlagt letchaussee mellem Sundby og Frederikshavn over Sæby. Disse vejanlæg og andre vejforbedringer var af forbavsende virkning på Vendsyssels udvikling. Der kom yngre landmænd, som ved forpagtning eller køb optog driften af nogle af de større bøndergårde. Mergling blev almindelig, eksemplet smittede, og Vendsyssels jorder viste sig taknemmelige for sådan behandling. Fra Holsten indførtes den såkaldte provstirug. Der såedes også indført byg og havre, og snart kunne der udføres såvel rug til Holland som byg og havre til England. De større gårde avlede med stor fordel raps, som dengang betaltes med 13–14 rigsdaler pr. tønde. Kornudførslen begunstigedes også af de høje priser under Krimkrigen. Det var gyldne tider for Vendsyssels landbrug, der dreves med forholdsvis lave folkelønninger. Ejendommene steg i værdi, men mange landmænd sad dog pekuniært trykket, fordi de bragte for lidt kapital, thi opdyrkningen af hedejord, forøgelse af besætning, udvidelse af bygninger etc. krævede penge. Det gik dog ved optagelse af lån. Men så kom et slemt og uventet tilbageslag. Det viste sig nemlig, at jorden, som havde givet rig afgrøde efter mergling, havde tabt en del af denne evne, da det kom til anden rotation, og at den ved tredje rotation blev endnu mere gold. Årsagen, som man dengang ikke kendte, var en naturlig følge af, at kornet solgtes, og

at den magre gødning fra de slet fodrede kreaturer spredtes over for stort areal, også på uopdyrket hedejord. Det blev trange tider, som især gik ud over de yngre foretagsomme landmænd. Uagtet disse støttedes bedst muligt, ikke mindst af deres købmandsforbindelser, måtte flere give tabt. For at hjælpe på jordens tabte produktionsevne forsøgtes kunstgødning, som også viste sig at kunne virke, men den var for dyr, og man stod uvis om, hvad der skulle bruges, hvorfor kunstgødning kun langsomt fik indpas. Hjemmekøbmændene tog imidlertid sagen i hånd ved at indføre forskellige sorter kunstgødning fra udlandet. Ved praktiske forsøg viste det sig, at superfosfat, der var langt billigere end alle andre sorter, virkede bedst, især til vintersæd, og gav store afgrøder på nyopdyrket hedejord, som kun behøvede denne gødningsart. Der kom således fart i forbruget af superfosfat, og ved opdyrkning af store arealer hedejord, som ellers lå ubenyttet hen, kom flere landmænd på fode. Kløver- og græsmarker blev frodige, og kreaturholdet forøgedes. Vendsyssel var i flere år største forbruger af superfosfat, da man på øerne havde vænnet sig til brugen af de dyrere sorter kunstgødning, og der udtaltes den formodning, at superfosfat kun egnede sig for den vendsysselske rå og kolde jord. Nogle landmænd fra Vendsyssel, som senere erhvervede sig ejendom på Sjælland, brugte imidlertid superfosfat med samme held derovre som i Vendsyssel, hvorefter brugen af superfosfat også blev almindelig på øerne.

Imidlertid havde flere mejerifolk fra Holsten og Meklenburg fundet vej til Vendsyssel, hvor de forpagtede mælken fra de store gårde, som efterhånden slog om fra studeopdræt til mejeridrift. Nogle kontraherede på basis af en bestemt årlig afgift pr. ko, men da systemet for køernes fodring bedredes, forandredes dette til en vis pris pr. kande mælk. Priserne på smør steg, og da der kom lavere kornpriser, viste det sig snart, at mejeridriften ville blive den eneste lønnende for Vendsyssel.

Brugerne af de mindre gårde tog eksempel efter de større. Køerne fodredes bedre, og bønderne lagde sig efter at lave bedre smør. Direkte dampskibsfart sattes i gang på England, og derved skabtes en ny æra for Jylland, særlig Vendsyssel. Udsætterkøer, der tidligere solgtes til handlende, som slagtede dyrene og sendte kødet saltet til Norge, opnåede mere end den dobbelte pris, ved at kreaturerne sendtes levende til England, hvorfor kreaturfedning begyndtes med dette formål. Det tidligere opdræt af ungkvæg til marsken for fed-

ning ophørte. Korn udførtes ikke mere, skønt markernes produktionsevne øgedes. Fedningen af ungkvæg betalte sig dog kun relativt, så længe der kun fodredes med korn. Roedyrkning havde vanskeligt ved at trænge igennem, fordi man troede det uoverkommeligt at passe lugningen. Vistnok den første, som viste at det kunne lade sig gøre, var en skotte, mr. French, som købte en landejendom i nærheden af Frederikshavn. Flere fulgte efter, men det varede længe, før smågårdene kom med. De kendte ej heller roernes værdi.

Denne periode var trange tider for købmændene, da omsætningen af landets produkter ophørte. Svineholdet tiltog med mælkemængden, men kun de grovere svin kom til saltning hos købmændene, da de finere solgtes levende til Hamburg, efter at jernbanen i 1871 var ført igennem Vendsyssel. Den eneste udførselsartikel blev smør, og at indarbejde det blev en stor og vanskelig opgave for handelsstanden. Som en naturlig følge af, at mælken fra hver gård, ja fra hvert hus, blev behandlet på stedet af mejeriukyndige husmødre i som oftest elendige lokaler, fremkom smørret – der ofte var samlet i flere uger for at fylde en otting, fjerding eller drittel – aldeles uensartet og af den simpleste beskaffenhed. Dette kunne den flittige husmoder selvfølgelig ikke forstå, og når købmanden eller dennes mejerist søgte at vejlede hende, måtte han ofte se hende fælde bitre tårer eller tåle hendes vrede. Nogle smørhandlere sendte mejerister ud på gårdene for at vejlede husmødrene, og større gårde holdt selv mejersker, der havde lært hos de tyske mejeriforpagtere. Men det frugtede langtfra, som det skulle, thi ukyndigheden var stor og mejerilokalerne slette. Efterhånden bedredes dog forholdene. Afholdelse af smørudstillinger, hvor varen blev kritiseret af flere kyndige dommere, overbeviste producenterne, og bedring indtrådte, omend meget langsomt. Enkelte tyske mejerister forsøgte ved pekuniær støtte af smøreksportører i befolkede egne at indrette fællesmejerilokaler til modtagelse og behandling af mælk, som blev dem lovet, men når de var bedst i gang, udeblev mælken, fordi husmødrene ikke syntes, de kunne undvære den, og bindende forpligtelse om levering havde de ikke villet indgå. Mejeristen ejede intet, og købmændene tabte ofte store summer ved disse første forsøg på fællesmejerier, hvilke jo senere har vist sig meget frugtbringende.

Smørsalget i England var på grund af varens uensartethed meget vanskeligt. Kun ensartet og fint smør fandt faste købere, alt andet måtte konsigneres og bragte dårlige og højst forskellige priser. Smør-

eksportørerne måtte jævnligt personligt til England for at klare differencer og for at søge nye forbindelser, som bragte dem nærmere til konsumenterne, idet de store firmaer, som kun solgte til forhandlere, ikke gav høje priser. Derved kom man ofte i forbindelse med mindre solide folk, og næppe nogen ældre smøreksportør er gået ram forbi. Ofte er der tabt store summer. Men smør var næsten vor eneste eksportartikel. Mængden tiltog, kvaliteten bedredes, og smørret blev en fristende handelsartikel.

Ikke få landmænd var, ved at indrette sig på mejeridrift, kommet i gæld til deres smørhandler. Denne gæld gik over til permanent forskud på smør, og da der kom sløje tider for landmanden, grundet på dårlig avl, lavere priser på smør, flæsk etc., steg gælden ofte og endte med store tab for købmændene. De store resultater, der er opnået på dette område, kender nutiden. Gid de vare længe, de gode tider! Driftige folk – det være sig landmænd, købmænd, fabrikanter eller håndværkere – vil altid finde nyt virkefelt, men det er godt at være forberedt på omslag, som aldrig vil udeblive i en eller anden form. Virk i fællesskab, så holder samfundet bedst.

EN SKOLESAG FRA NR. BINDSLEV

A. Skjødsholm

I Højskolebladet for 30. juli 1937 findes en artikel om lærer *Jesper Madsen,* der en kort tid var lærer ved N. Bindslev skole. Bladet skriver, at han fik stor betydning for rejsningen af en åndelig bevægelse i Vestjylland. Selv om hans navn ikke blev af de største inden for højskolen, så fyldte han dog med ære en plads inden for det kuld af højskolemænd, der gik ind i arbejdet efter 1864.

Hans moder var af en kendt sønderjysk slægt fra Harreslev ved Flensborg, søster til harreslevbonden Evald Clausen, Frederik d. VIIs gode ven, og den blide gårdmandskone Dorthe Hansen fra Frøslev, hendes søn var den senere kendte sønderjyske forfatter Bendix Hansen og digteren, kromanden Carsten Thomsen.

Hans barndomslærer var Jørgen Fog, der var hjælpelærer i Vilslev. Han huskede særlig den stille ydmyge lærers levende fortælling.

Jesper Madsen var på Rødding højskole 1857–58, og her påvirkedes han særlig af Sofus Høgsbro og Jens Lassen Knudsen. Sin uddannelse som landmand fik han på større gårde, en tid på Sjælland og Falster, hvorefter han atter var på Rødding højskole 1863–64, hvor da Schrøder og Nutzhorn var lærere.

I 1867 tog han lærereksamen fra Gjedved seminarium, og da der samme år oprettedes en højskole i Tamdrup ved Horsens, anbefalede seminarieforstander P. Bojsen, Gjedved, ham som forstander.

På grundtvigsk vis ville han vække og oplive, men bønderne ville have kundskaber, hvorfor de skiltes, og Jesper Madsen blev friskolelærer i Solbjerg på Mors, hvor han fandt sin hustru, Marie f. Pedersen. Ved P. Bojsens hjælp blev han på prøve et år forstander for Uldum højskole, hvorefter forstander Rosendal, Vinding højskole, anbefalede ham til forstander for Janderup højskole ved Varde. Her skaffede han som talere egnens grundtvigske præster, Reimann, Olrik, Mygind, Schjørring og P. N. Petersen, og han selv virkede

som taler over hele Jylland fra Mors til langt ned i Sønderjylland. På egnen tog han del i foreningsarbejdet, var således i bestyrelsen for landboforeningen, men fik her politiske modstandere. Han var venstremand og en alt for åben og ærlig natur til at kunne være forsigtig nok.

Under det andet provisorium talte han ved en grundlovsfest i anlæget Arnbjerg, og ved et dyrskue året efter udbragte han et leve for Berg, efter at der var udbragt et leve for kongen. Berg blev den dag løsladt efter udstået straf. Som følge af denne begivenhed nedlagde formanden sit mandat, og Jesper Madsen blev valgt. Dermed var skolens skæbne beseglet, højremændene vendte den ryggen, og venstremændene viste ikke samme mod som Jesper Madsen. På en følgende generalforsamling fik modstanderne flertal, og Jesper Madsen måtte gå.

I 1887 overtog han Brøderup højskole, men det var mere end hans kone kunne magte; hun brød sammen, så de måtte købe en gård i Jerne ved Esbjerg, og her døde hans kone i 1894.

Som landmand tog han livlig del i egnens foreningsliv. Han blev således meddirektør for Esbjerg-Fanø bank.

Han kastede sig over historiske undersøgelser og skrev Studehandelens historie og flere artikler i de første årbøger for Ribe amt.

Han døde den 3. nov. 1912 efter en påkørsel.

I den ovenfor citerede biografi nævnes ikke, at han en kort tid var lærer ved Nr. Bindslev skole, kaldet den 28–11–1871, men forlod embedet efter voldsomme sammenstød med beboerne, skolekommissionen og sognets to præster, sognepræsten Niels Peter Cruusberg og kapellanen L. V. Hertel. Sammenstødene satte sig dybe spor i Bindslev skolekommissions forhandlingsprotokol og i Hjørring Amtstidende i tiden fra 23. marts 1873 til 4. dec. 1874.

Der foreligger den 23. marts 1873 en klage fra fire beboere over Jesper Madsen. Klagen er stilet til sognerådet og derfra tilstillet skolekommissionen. Det fremgår ikke af protokollatet, hvad der klages over. Skolekommissionen foreslår et samlet møde „til drøftelse af de antydede midler" samt at retfærdighed mod læreren kræver, at der gives ham lejlighed til at imødekomme klagen, som derfor formentlig burde tilstilles ham i afskrift, men uden underskrifter.

Det foreslåede møde holdtes den 1. maj 1874 i Nr. Bindslev skole. De fire klagere var til stede, og fra lærer Madsen forelå en skriftlig imødegåelse. Men klagerne holdt bestemt på, at deres klage på ingen

måde var imødegået. Skolekommissionen kunne ikke erkende klagens berettigelse, navnlig i enkelte punkter ikke imod lærerens benægtelse. Under mødet fremkom der adskillige andre klager, som ikke havde været medtaget. Både skolekommissionen og sognerådet måtte erkende, at Madsen som lærer ikke synderlig tilfredsstillede en temmelig stor del af de beboere, som havde skolesøgende børn. Man anbefalede klagerne at lade det bero ved, hvad der var sket, og ikke lade klagen komme videre og så håbe på, at en forandring til det bedre med tiden kunne spores. Til slut vedtog skolekommissionen, at formanden skulle gøre Madsen bekendt med stemningen og henstille til ham at betænke alvorligt at tage billigt hensyn til forældrenes rimelige ønsker for derved at forebygge yderligere klager, som i så fald mulig let kunne blive ham til skade, når flere tiltrådte den, og den blev stilet til højere autoriteter.

Men freden er ikke genoprettet. Den 19. juni 1874 foreligger der en klage af 17. juni fra en enkelt mand. Han skriver: Da min dreng, som søger Nr. Bindslev skole, den 1. juni blev sendt i skole, viste lærer Madsen ham bort fra skolen med de ord, at han ikke ville se ham i skolen mere i sommer, kom han oftere, ville han flytte ham hjem. Drengen var jo i øverste klasse, som jo er fri for skolen om sommeren, men så vidt jeg véd, indgik læreren ved eksamen, at øverste klasse måtte gå i skole engang imellem, når der gaves tid. Da min dreng har god tid at gå i skole én à to dage om ugen, vender jeg mig underdanigst til den ærede skolekommission, om de mulig ville forhjælpe mig til, at jeg måtte og kunne lade min dreng gå i skole tillige med de andre af sognets beboeres børn i distriktet, som er mig bekendt, gaar i skolen, nemlig øverste klasse.

Til den ærede skole-comision for Bindslev sogn.

Underdanigst. Ole Chr. Jensen, Nørrehede.

På grund af knap tid blev der ikke truffet nogen beslutning i sagen, og da man ikke anså sagen af så stor betydning, at man ville holde møde om den, lod man formanden skrive til lærer Madsen.

I brevet oplyser han om klagens tilstedeværelse og dens indhold og minder om, at det skete (rigtigheden deraf forudsat) stred mod aftalen og udtalte sluttelig det håb, at læreren ville gøre sit til at forebygge, at nogen begrundet klage skulle fremkomme.

Herpå svarer lærer Madsen:

Skolekommissionens lidet høflige skrivelse af dags dato er afsendt til skoledirektionen tillige med klagen af 17. marts og Deres skrivelse

af 9. april dette år, og hvis der fremkommer flere klager mod mig i den korte tid, jeg har at være her, må jeg bede Dem henvise disse til mit rette værneting, som De vel nok véd er skoledirektionen og *ikke* skolekommissionen.

Nr. Bindslev, den 22. juni 1874. J. Madsen.

Hvorledes den åndelige tilstand har været i Bindslev på den tid, ses af en sag, der har været behandlet på skolekommissionens møde den 17. juni 1874, da lærer Bonne Petersen ansøger om tilladelse til at holde ferie i juli i stedet for i august, da han vil ud at rejse. Skolekommissionen vil gerne indrømme sandheden af hans begrundelse og forbigår de nedsættende ytringer, som han anfører i midten af andragendet. Da han er en meget dygtig lærer, vil man gerne tiltræde andragendet, men man mener dog, at 14 dage kunne have været nok. Bonne Petersen har anført, at det er en erfaring, at en lærers gerning i tidens længde (her 12 år) indvirker trættende på sjæl og legeme. Ytringen „i midten" sigter til ord som „et åndsfattigt liv, som føres i disse egne, vel endog frem for noget andet sted i Landet".

Lærer Madsen har ladet alle dokumenter i sagen mod ham gå til skoledirektionen, som derpaa afæsker skolekommissionen en erklæring. I denne belyses og berigtiges adskillige af Madsens påstande, og skolekommissionen fastholder den trufne afgørelse, da den fandtes fuldt berettiget.

Madsen har beklaget sig over både klageren (Ole Chr. Madsen) og skolekommissionen, og særlig det sidste erklærer denne for aldeles uberettiget og for så vidt også lidet passende, og den afviser på det bestemteste berettigelsen af at bruge udtrykket „den sidste drøje irettesættelse" såvel som ordet „trusler". Med hensyn til Ole Chr. Jensens sidste klage (han har åbenbart været blandt de fire første klagere) indrømmer skolekommissionen, at lærer Madsen gjorde det til en betingelse for at modtage øverste klasses drenge i sommeren, at de ikke gjorde forstyrrelse. Forholdet er nu så spændt, at pastor Cruusberg har overladt kapellan Hertel tilsynet med Nr. Bindslev skole. Det er derfor Hertel, der med de andre skolekommissionsmedlemmer, J. C. Jensen og Chr. Jessen, har aftalt at holde efterårseksamen den 6. okt. 1874. Han har skriftligt underrettet lærer Madsen herom den 24. sept. og sørget for, at det blev bekendtgjort i Bindslev kirke. På eksamensdagen indfandt han sig sammen med de to medlemmer, men tillige mødte der tre af sognerådets medlemmer, møller

Jakob Sørensen, gdr. Kristen Andersen og gdr. Peder Kristian Jensen, der tilbød at bevidne det, der derefter skete.

Kun en del af børnene havde givet møde, da lærer Madsen efter sigende dels ikke havde bekendtgjort noget om eksamen overfor børnene, dels havde været undvigende overfor deres forespørgsler.

Lærer Madsen var ikke til stede, men indfandt sig snart og afgav straks den erklæring, at „der jo vel den dag skulle være eksamen, men da jeg må antage, at det er drilleri, at der er bestemt eksamen til den dag, vil jeg ikke selv holde eksamen. Jeg overlader til Dem, pastor Hertel, at holde eksamen". På forespørgsel om, hvad grund han havde til at afgive den erklæring, svarede han, at han ingen grund ville give og ikke indlade sig på nærmere forklaring.

Da pastor Hertel derpå gjorde ham opmærksom på, at en lærer efter skoleloven ikke kunne nægte at holde eksamen og selv eksaminere, svarede han, at han vedstod sin nægtelse og ville tage mod følgerne, og derefter forlod han hurtigt lokalet. Pastor Hertel erklærede derefter, at han ikke så sig i stand til selv at holde eksamen, men ville opsætte den indtil videre og gav derefter børnene lov til at gå og at være fri den næste dag. Derimod tilsagde han yngste klasse til at møde den derpå følgende dag og opfordrede de tilstedeværende medlemmer og sognerådsmedlemmer til i fornødent fald at vidne om det, der var foregået, og anmodede skolekommissionens medlemmer om at følge med til præstegården for med sognepræsten at vedtage, hvad der herefter skulle foretages. I henhold til denne beretning besluttede skolekommissionen at bemyndige pastor Hertel til at indberette det passerede, og denne beretning skulle så med sognepræstens skrivelse indsendes til skoledirektionen, hvori der skulle andrages om, at lærer Madsen blev suspenderet og en anden lærer konstitueret, „og dette så meget mere, som lærer Madsen har overtaget en privat plads og om en månedstid måske forlader sin nuværende plads, uden at han dog har fundet anledning til at meddele skolekommissionen eller sognerådet nærmere herom".

Skolekommissionen overdrog pastor Hertel at rejse til provsten for mundtligt at gøre ham bekendt med de lokale forhold og om muligt sørge for, at der af direktionen hurtigt bliver taget de nødvendige forholdsregler. På dette tidspunkt er affæren kommet frem i Hjørring Amtstidende, idet -b har refereret den således: „Som vidnesbyrd om, at enkelte af skolelærerne begynder at blive temmelig selvrådige (her følger et nøjagtigt referat af begivenhederne ved

eksamenen og slutter): således var den længselsfuldt imødesete eksamen forbi, og vi stod nu rigtignok temmelig lange i ansigtet. Lærer Madsen er en ivrig tilhænger af Det forenede Venstre, han ønsker altså, at vi småfolk skulle have mere frihed og især større indflydelse i kirke- og skolesager. Jeg er ved, hvad der her er foregået, kommet til at tænke på, at det måske kunne være godt nok, om vi fik lov til selv at antage og afskedige vore skolelærere. Jeg har rigtignok altid troet, at vi almuefolk savnede den dertil nødvendige oplysning og enighed, men ved en lejlighed som den her omhandlede, er jeg temmelig sikker på, at vi snart ville blive enige om at kaste lærer Madsen med samt hans frihedsideer på døren".

Referatet begynder med den oplysning, at pastor Cruusberg, formodentlig på grund af at der er et temmelig spændt forhold mellem ham og Madsen, havde formået pastor Hertel til på skolekommissionens vegne at bestemme og overvære eksamenen i skolen. Da både Madsen og Hertel er grundtvigianere, troede man, at det ville gå så meget godt, men det viste sig snart, at læreren er i den grad selvrådig, at han ikke betænker sig på at tilsidesætte ethvert hensyn til andre.

Den 23. okt. optager Hjørring Amtstidende følgende svar fra Madsen: Som svar på hr. -b's referat om eksamenshistorien i Nr. Bindslev skole d. 6. okt. skal jeg tillade mig, når historien engang får ende, at lægge sagen frem for offentligheden i et større venstreblad. Når dette sker, skal jeg ved bekendtgørelse lade dette blads læsere det vide.

Nr. Bindslev skole, d. 16. okt. 1874. *Jesper Madsen.*

Det forekommer bladet, at den tone, Madsen tillader sig, vidner om at sætte sig på den høje hest, skønt hans optræden er aldeles uforsvarlig. Meddelelsen er ikke nogen historie, men en nøjagtig fremstilling af det skete. Bladet mener at vide, at Madsen er blevet suspenderet og ventes at blive tiltalt ved en provsteret, dels på grund af hans nægtelse af at holde eksamen, dels fordi han uden videre har lukket skolen og således standset al undervisning. Han har 8. okt. indgivet ansøgning om afsked, men den er endnu ikke bevilget. Bladet vil vende tilbage til sagen, „især da det uden tvivl interesserer andre end dem, der læser „et større venstreblad", at erfare, om der virkelig i et velordnet samfund ikke skulle haves midler til at stække vingerne på den egenrådige skolelærer fra Nr. Bindslev".

En kollega, der skjuler sig under mærket skolelærer H., rykker Madsen til undsætning i Horsens Avis i håb om, at hans indlæg må finde vej til Hjørring Amtstidende. Hans håb gik i opfyldelse, da det findes optaget i Hjørring Amtstidende d. 24. okt. 1874.

Lærer H. bebuder, at en udførlig fremstilling vil blive forelagt offentligheden om nogen tid, og at den vil give et ejendommeligt billede af tilstanden nord for Limfjorden, men tillige ganske vist vække både forbavselse og harme, men harmen vil ingenlunde vende sig mod Madsen.

Han skriver videre, at det er en kendt sag, at et menneske – selv om det er en lærer – kan behandles så hensynsløst og vilkårligt, krænkes, pines og plages så længe, at det til sidst må sige: Nu er det nok! Men jeg tror ikke, at man derfor kan beskylde det for overmod og egenrådighed.

Det er bekendt, at lærer Madsen efter at have opgivet sit embede ville rejse d. 12. okt., og det var sagtens derfor, der blev berammet eksamen til d. 6. okt. Der var klaget over hans religionsundervisning, fordi han ikke kunne nøjes med åndløst remseri og udenadslæsning, og da hans bitreste fjender mødte til eksamen, som han antog, alene for at håne og spotte, hvad der var ham helligt og kært, så nægtede han under disse omstændigheder at holde eksamen. Man har nægtet ham afsked, skønt han naturligvis aldrig har begæret den „i nåde og med pension", men da han nu er suspenderet, vil det være af interesse at se, enten man vil imødekomme hans begæring ved at dømme ham fra embedet, eller om man, hvilket rigtignok ville være en meget hård straf – vil dømme ham til embedet igen, alle ligesindede til skræk og advarsel.

På sognerådets foranledning holdes der møde sammen med skolekommissionen d. 13. nov., hvor der forelagdes følgende skrivelse:

Da skolelærer Madsen i Nr. Bindslev har nægtet at afholde en af skolekommissionen berammet efterårseksamen ved skolen dersteds og egenmægtigt har standset undervisningen ved skolen og pålagt børnene at blive hjemme til nærmere ordre, suspenderes herved bemeldte Jesper Madsen fra sit embede som lærer ved bemeldte skole, og har et af ham til skoledirektionen indgivet andragende af 6. d. m. om at måtte blive entlediget fra 8. nov. d. å. at regne, og et lignende andragende af 8. d. m. om entledigelse fra sidstnævnte dag at regne ikke kunnet bevilges.

Til under suspensionen at besørge undervisningen i Nr. Bindslev har direktionen antaget pens. skolelærer Mariager, bl. a. på vilkår at halvdelen af embedets indtægter afgives til ham, og anmodet ham om snarest muligt at melde sig hos sognerådet til overtagelse af embedet. Hvilket i anledning af skolekommissionens fremkomne klage og i henhold til sognerådets erklæring herved meddeles til behagelig efterretning, videre bekendtgørelse og foranstaltning af det fornødne.

Skoledirektionen for Horns herred, d. 10. okt. 1874.

Vedel Vedelsborg. A. Reimann. M. C. Møller.

Sognerådsformanden meddelte endvidere, at skoledirektionen har anmodet sognerådet om at udtale sig om, hvorledes bemeldte lærer i det hele og navnlig i den sidste tid har røgtet sin gerning samt udtalt sig om en på ministeriets opfordring afgivet erklæring af den suspenderede lærer Madsen af 3. nov., og desuden en opfordring til skolekommissionen om at udtale sig.

Denne anmodede sognepræsten og kapellanen om at udarbejde denne erklæring. Mødet afholdtes på Stensbæk.

I Madsens erklæring til undervisningsministeriet siger han:

Da jeg for tre år siden flyttede til Nr. Bindslev, mødte jeg allerede ved min ankomst en afgjort modstand i sogneråd og skolekommission. Det gik endog så vidt, at man trængte ind i mit hus flere gange og overfaldt mig med ukvemsord. Jeg tog så lempeligt på det, som det ligger i min natur, og jeg vidste heller ikke andet, end at jeg havde vundet anerkendelse som lærer, thi da jeg for et års tid siden, da jeg forlangte en anbefaling af sognerådet, fordi jeg den gang havde i sinde at søge et større embede, modtog jeg følgende vidnesbyrd: Efter anmodning af skolelærer Madsen af Nr. Bindslev om at erholde et vidnesbyrd som lærer, er det mig en fornøjelse herved at kunne bevidne, at lærer Madsen er en usædvanlig begavet, praktisk og nidkær lærer, som med lyst og flid varetager det embede, der er ham betroet, og tør jeg som følge deraf give ham de bedste anbefalinger til hvilken som helst stilling, der måtte behøve hans virksomhed som lærer.

Steensbæk, d. 10. okt. 1873.

På Bindslev sogneråds vegne: *Bang.*

Da der i vinterens løb indkom en skriftlig klage til sognerådet, særlig over at børnene ikke lærte religion i min skole, hvilket jeg tilbageviste med den erklæring, at det var usandhed og opdigtelse, så blev jeg i høj grad forbavset, da sognepræsten meddelte mig på sognerådets og skolekommissionens vegne, at man ikke havde kendt klagen berettiget, men at sognerådet næsten enstemmigt havde erklæret, at vedkommende forældre kun var meget lidt tilfreds med min virksomhed som lærer. Skrivelsen endte med, at hvis jeg ikke rettede mig efter forældrenes krav, så ville der blive klaget over mig til en højere autoritet, og da måtte jeg ikke vente nogen støtte hverken af skolekommission eller sogneråd. Da jeg altid har meddelt børnene kristendomskundskab gennem det mundtlige ord, kunne jeg ikke skønne rettere, end at man ville tvinge mig til at bruge remseriet, hvilket flere forældre ligefrem havde forlangt af mig. Denne fordring kunne jeg ikke opfylde, og da jeg altid har næret modbydelighed for at anvende tvang i åndelige ting, bestemte jeg mig til at nedlægge mit embede til efteråret, hvilket jeg meddelte skolekommissionen mundtlig ved den følgende forårseksamen.

Da jeg forhen har været forstander for en højskole, søgte jeg en lærerplads ved en sådan og blev antaget imod at tiltræde først i november måned. Jeg bestemte mig til at søge min afsked d. 12. okt. for at kunne blive fri for at afholde efterårseksamen, der altid er bleven afholdt i de sidste dage af oktober eller i de første af november. I den sidste halvdel af september modtog jeg en skrivelse fra kapellanen i Tversted, hvori han meddelte mig, at sognepræsten havde overdraget til ham i forening med de andre af skolekommissionens medlemmer at bestemme og afholde efterårseksamen i Nr. Bindslev skole, som de havde berammet til 6. okt., en måned før i fjor, da eksamenen først blev afholdt d. 6. nov. Jeg havde ventet så megen humanitet, at man i det mindste havde ladet mig rejse i ro, men nu så jeg, at man ville gøre mig den fortræd, man kunne, og da mine modstanderes folk, der ellers aldrig har vist interesse for oplysningssager, mødte fuldtalligt på eksamensdagen, så vidste jeg, at det gjaldt min religionsundervisning. Jeg fandt det da forargeligt at eksaminere. Jeg sagde derfor til skolekommissionen, at jeg betragtede denne eksamen som drilleri, og at jeg derfor ikke kunne eksaminere, men ville skolekommissionen holde eksamen, var der intet til hinder fra min side. Da kapellanen forlangte en erklæring af mig, nægtede jeg at give den på dette sted, men svarede, at jeg

tog imod følgerne, da jeg måtte antage, at det kunne give anledning til et uhyggeligt optrin, som børnene ikke skulle være vidne til.

Her blev det altså klart, at min forventning om, at skolekommissionen ville drille, var grundet, thi havde den anset eksamen for at være en tvingende nødvendighed, så havde den selv afholdt eksamen, men i stedet for blev børnene sendt hjem. Da det d. 8. okt. blev mig berettet, at jeg, uagtet jeg havde indgivet min afskedsbegæring, skulle tvinges til at holde eksamen, så indgav jeg samme dag en ny afskedsbegæring fra denne dag at regne, da jeg ikke holdt af at give anledning til flere forargelige optrin.

Hvad det skal betyde, at jeg d. 13. okt. blev af skoledirektionen suspenderet fra mit embede, og min afskedsbegæring blev mig nægtet, kan jeg ikke forstå. Det er et indgreb i min borgerlige frihed, som jeg agter at påtale på rette tid og sted, da jeg ikke har kunnet finde noget lovsted, der kan berettige administrationen til at nægte en lærer hans afskedsbegæring, når han ikke forlanger pension. Min tilgodehavende løn er jeg blevet nægtet af sognerådets formand, det er han uberettiget til, og derfor andrager jeg på, at han får tilhold om at udbetale den snarest, og af den grund måtte jeg forlade Bindslev, da jeg med hustru og børn ikke kan leve af sognerådets nægtelse.

Uldum Folkehøjskole ved Vejle, 9. november 1874.

Jesper Madsen.

Skolekommissionens erklæring, der er udarbejdet af de to præster indledes med en redegørelse for sognepræstens overdragelse af tilsynet med Nr. Bindslev skole. Det skete kort efter sommerferiens begyndelse. Hertel sammenkaldte skolekommissionen til et privat møde, hvor man drøftede de vanskelige forhold ved skolen. Til enkelte medlemmer var der klaget over utilbørlige forsømmelser fra lærer Madsens side, men alle klager var sket mundtligt. Han skulle efter dem have ladet børnene passe sig selv i skoletiden, næsten hele tiden, mens han selv sad inde i sin dagligstue eller var på marken. Han var ved forårseksamenen blevet enig med skolekommissionen om den ordning, at yngste klasse søgte skolen hver dag i sommerhalvåret, hvorimod ældste klasse skulle søge skolen hver dag i vinterhalvåret, men med den tilføjelse, at forældrene havde ret til i sommerhalvåret at sende børn af ældste klasse i skole, når de ville. Her havde Madsen dog taget det forbehold, at han undtagelsesvis skulle

have ret til at sende børn af ældste klasse hjem, når de var urolige. Efter de forebragte klager var undtagelserne blevet reglen.

Der var i vinter indkommet en skriftlig klage fra fire beboere, og et af deres klagepunkter var religionsundervisningen, men denne klage havde skolekommissionen afvist, og senere hørte man ikke til klager af den natur.

Det, der derefter synes at have vakt beboernes uvilje mod Madsen, lod til at være dennes personlige optræden overfor børnene, idet han skulle have ladet sin harme mod forældrene gå ud over børnene, således holdt han ikke mere morgenandagt, og mens enkelte før havde klaget over, at han sang for meget med børnene, så havde han nu helt holdt op med at synge med dem. Man vidste, at Madsen havde til hensigt at tage sin afsked, men han havde endnu ikke gjort alvor af det, og fra hans venner vidste man, at han havde fået en privat plads, som han skulle tiltræde 12. nov., og man mente at vide, at han agtede at rejse 12. okt. Han skal have erklæret, at nu ville han ikke mere modtage skolebesøg eller holde eksamen, thi han ville nu ikke have mere med præst, sogneråd eller skolekommission at gøre.

Skolekommissionen har hidtil været overordentlig hensynsfuld overfor Madsen. Den tidligere skolekommission var fratrådt, da de to medlemmer af denne havde bedt sig fritaget for genvalg, fordi de i forskellige retninger ikke var enige med sognets lærere, og sogneråd et valgte da to mænd, og med dette valg erklærede lærerne sig meget tilfredse, den ene af dem hørte til Nr. Bindslev skoledistrikt og var glad ved Madsens undervisning, og de stod desuden i et personligt venskabeligt forhold til ham.

Da Madsen sidste sommer overfusede sognepræsten i kirken på usømmelig måde, overdrog denne Hertel alle tilsynspligter med skolen. Han billigede ikke Madsens optræden, men delte dog hovedsagelig dennes anskuelser angående religionsundervisning og anerkendte hans gode evner som lærer. Skolekommissionen besluttede at vedblive med denne hensynsfuldhed og ville derfor afholde sig fra skolebesøg, thi hvor graverende klagerne end var, så forelå de jo dog kun mundtligt, og det ville næppe vare længe, inden Madsen rejste. Men skolekommissionen mente ikke at kunne undlade at afholde eksamen, selv om det stred mod Madsens ønsker, og man havde jo ingen anelse om, når han ville søge sin afsked. Man gav Madsen god tid, idet han fik besked om eksamenens afholdelse ca. 14 dage før tiden, så når Madsen klager over mangel på humanitet,

kan skolekommissionen roligt afvise denne beskyldning; han havde tilstrækkelig tid til at tage sine forholdsregler, f. eks. ved at søge sin afsked. Ligeledes havde skolekommissionen besluttet at optræde med al den hensynsfuldhed, hvortil den efter loven kunne være berettiget. Da Madsen ikke svarede på skolekommissionens skrivelse, måtte den antage, at han ville holde eksamen. Madsen skriver i sin erklæring: Da mine modstandere, folk, der ellers aldrig har vist interesse for oplysningen, mødte fuldtalligt på eksamensdagen, så vidste jeg, at det gjaldt min religionsundervisning. Jeg fandt det da ligefrem forargeligt at eksaminere.

Denne bemærkning er besynderlig. Foruden skolekommissionen var der mødt tre mænd for at overvære eksamenen, og disse var alle sognerådsmedlemmer, hvoraf den ene tidligere har været medlem af skolekommissionen og altid plejede at være til stede ved skolens eksamener, den anden var nærmest mødt for at få et barn i yngste klasse flyttet op i ældste, for at det kunne tage del i vinterundervisningen, den tredje hørte ikke til skoledistriktet, men indfandt sig ligeledes ofte ved eksaminerne.

Klagen over Madsens religionsundervisning var fremkommet og tilbagesendt før forrige eksamen, og der var intet forefaldet, senere var der ingen klager indløbet. Den fungerende formand, der, som det her har været skik, næsten ene fører ordet på skolekommissionens vegne ved eksamenen, deler hovedsagelig Madsens anskuelser om religionsundervisningen og går hovedsagelig frem efter samme princip ved konfirmationsforberedelsen, og så skulle det nu gælde Madsens religionsundervisning.

Han fandt det „forargeligt at eksaminere". Hvis Madsen havde været besjælet af en virkelig dyb og alvorlig overbevisning, så ville han netop, når han antog, at det gjaldt hans religionsundervisning, have følt sig opfordret til at vise, hvor vidt hans religionsundervisning kan bringe det, han ville have følt sig opfordret til her, hvor hans pligt bød det, at vidne og så – om det blev nødvendigt – glad lide for sin overbevisning, og han ville have fundet det „forargeligt", om han unddrog sig en sådan kamp og lidelse for sin overbevisning, men nu, da Madsen godt vidste, at her blev ikke tale om nogen lidelse eller krænkelse, så var der slet ingen grund for ham til at nægte at eksaminere, men det, der er „forargeligt", turde snarest være, at han nu vil fremstille sig som martyr, hvor der ikke har været spor af anledning.

Når Madsen dernæst skriver, at han, efter at han i børnenes påhør tydeligt havde beskyldt skolekommissionen for drilleri og havde nægtet at holde eksamen, vægrede sig ved at give nogen forklaring, fordi han „måtte antage, at dette kunne give anledning til et uhyggeligt optrin, som børnene ikke skulle være vidne til", da lyder det atter meget besynderligt. Det optrin, der fandt sted, må vistnok for alle de tilstedeværende stå som meget uhyggeligt, og skolekommissionen skulle nok have sørget for, at det ikke skulle blive uhyggeligere, men for at undgå, at skolekommissionen eller tilhørerne skulle give forargelse, valgte Madsen at gøre det selv.

Pastor Hertel ville have anset det for bedre, om Madsen havde bedt skolekommissionen om en samtale uden for skolelokalet og dér meddelt sin beslutning og forklaring.

Madsens formodning om, at skolekommissionen ville drille ham, finder han bekræftet deri, at der ingen eksamen blev holdt, men børnene sendt hjem. Når børnene blev sendt hjem, var grunden, at kun få var mødt, fordi Madsen ikke tilstrækkeligt havde bekendtgjort eksamenen, alene af den grund fandt man ikke anledning til at holde eksamen uden lærer, og skolekommissionen fandt efter Madsens umotiverede optræden, at den først måtte henvende sig til skoledirektionen.

Skolekommissionen beklager, at der ikke blev holdt eksamen, da den derved er ude af stand til at bedømme hans lærervirksomhed i den sidste tid, men den må dog udtale, at den antager, at trods Madsens vitterligt store forsømmelser må de af den konstituerede lærer Mariager afgivne erklæring give en mørkere fremstilling og overdrevet og noget farvet skildring af forholdene, ligesom skolekommissionen i øvrigt tildels misbilliger den tone, hvori udtalelsen er affattet. Det er en kendt sag, at det ikke altid er sikkert, at en ny lærer straks ved sin ankomst er skikket til at fælde en retfærdig dom over sin formand, når denne har brugt en anden undervisningsmåde. Blandt Hertels sidste konfirmandhold var de fra Nr. Bindslev de flinskeste, og det var meget kendeligt, at i det mindste dem havde han både heldigt påvirket og desuden bibragt dem meget gode og positive kundskaber.

Erklæringen er underskrevet d. 15. november 1874 af Cruusberg, Ludvig Hertel, Jessen og J. C. Jensen.

Til lærer Madsens erklæring finder skolekommissionen anledning til at oplyse: Kun pastor Cruusberg var medlem af skolekommissio-

nen, da lærer Madsen kom til Bindslev. De to medlemmer var tiltrådt med dette års begyndelse, så hans bemærkning: „. . . mødte jeg allerede ved min ankomst en afgjort modstand", så må her menes den gamle skolekommission, og dens tre medlemmer nægter på det bestemteste at have vist Madsen modstand. Disse tre medlemmer var møller Jacob Sørensen, proprietær Bang, Stensbæk, og pastor Cruusberg. Førstnævnte afhentede ved Sindal poststation den ankommende lærer, Bang var sognerådets formand og har som sådan tilbagevist lærerens usande ytringer for sit vedkommende, og skolekommissionens formand har hele tiden vist læreren velvilje, indtil denne på en aldeles uberettiget og utilbørlig måde optrådte imod ham, da den første klage forelå. Præsten imødegik på fællesmødet klagerne og sagde, hvad han troede at turde sige til lærerens undskyldning. At Madsen flere gange har været overfaldet med ukvemsord, har han aldrig tidligere beklaget sig over, og det kommer først nu til formandens kundskab. Efter fællesmødet, der holdtes i skolen, spurgte pastor Cruusberg, om man skulle tilkalde Madsen straks og meddele ham klagens indhold og skolekommissionens og sognerådets stilling, eller om han senere på skolekommissionens vegne skal underrette Madsen. Cruusberg underrettede så nogle dage senere ved brev Madsen om stillingen. Cruusberg mener, at Madsen har lagt i brevet, hvad der passede ham, og citeret efter behov. Således mener Cruusberg ikke, at Madsen har ret, når han citerer: „. . . hvis jeg ikke rettede mig efter forældrenes krav, så ville der blive klaget til en højere autoritet, og da måtte jeg ikke vente nogen støtte hverken af skolekommission eller sogneråd". Cruusberg mener ikke, skrivelsen har udtrykket „krav" (forældrenes) og heller ikke vendingen „så ville der blive klaget til en højere autoritet". – „Jeg har kun givet læreren at betænke sandsynligheden deraf. Der blev kun henstillet til ham at betænke, hvor tvivlsomt det måtte være, om han, når forholdene ikke forandrede sig til det bedre, da ville kunne vente nogen støtte osv."

Om Madsens undervisningsform i religion siger skolekommissionen, at „flere forældre næppe har benyttet ordene remse eller remseri, og er udtrykket rettet mod skolekommissionen, da afvises det bestemt. Skulle der i udtrykket remseri være indlagt dette, at når man ikke hylder Grundtvig og den undervisningsform, han anbefaler, da kommer remseriet frem, så må hertil svares et bestemt nej. Det er ikke nogen selvfølge. En sund og frugtbringende undervisning

– også i kristendomskundskab – er ikke født og opvokset med Grundtvig, men er ældgammel".

Madsens påstand om, at han ved forårseksamenen havde sagt, at han agtede til efteråret at nedlægge sit embede, erklærede et skolekommissionsmedlem, at han ikke har hørt noget derom; et andet tror dog, at det blev sagt, og formanden er tvivlende, kan ikke klart mindes det, men tør heller ikke bestemt benægte det. Det vil imidlertid ses af sagens akter og bilag, at læreren, måske først noget senere, synes at være kommet til den højst besynderlige erkendelse, at han egentlig slet ikke havde noget med skolekommissionen af gøre eller skylder den noget hensyn.

Præsten understreger dernæst, at der i embedskredsen er 8 skoler med 6 lærere, og han har hidtil, også efter kapellan Hertels ansættelse for et år siden, selv overværet prøverne hos alle lærerne med undtagelse af én, og det har været hans skik af flere grunde at fordele disse prøver på sidste halvdel af oktober, kun i fjor og en gang tidligere har prøverne været opsat til lidt ind i november på grund af forhindringer (om end ikke aldeles uoverstigelige)". Lørdag plejer ikke at blive brugt til eksamen, tirsdag og fredag kunne jævnligt ikke benyttes på grund af, at bryllupper næsten altid falder på disse to dage. Desuden kunne tilfælde af uberegnelig art, f. eks. dødsfald, foranledige opsættelse til ind i november.

Skrivelsen dateres Tversted, d. 17. nov. 1874 og tilstilles derefter sognerådsformanden.

Sognerådets erklæring: „Først anfører Madsen, at han ved sin ankomst til sognet mødte afgjort modstand hos beboere, sogneråd og skolekommission, som endog gik så vidt, at man trængte ind i hans hus og flere gange overfaldt ham med ukvemsord. Skal dette *man* have noget som helst med sogneråd eller skolekommission at gøre, hvoraf undertegnede J. Sørensen og Bang vare medlemmer, da tør sognerådet erklære denne hans påstand som en grov usandhed. Hvad der har været forlangt, og hvad der har kunnet gøres såvel til skolens bedste som lærerens hygge og bekvemmelighed, er i fuldeste mål blevet gjort, og holder man sig for overbevist om, at selv Madsen ikke vil kunne fremføre noget bestemt fakta i modsat retning. At Madsen ved sin ankomst ikke blev modtaget med fuldt så megen venlighed og imødekommenhed hos beboerne, som i reglen finder sted, når en ny lærer ankommer til sit embede, hidrørte deraf, at det

hed sig, at Madsen var grundtvigianer, og da denne religionsretning efter det kendskab, beboerne havde fået derom af de enkelte personer, som de deraf var kommet i berørelse med, langtfra samstemmende med deres anskuelser, så holdt de sig meget tilbage for nøjere at lære Madsen at kende, førend de sluttede sig til ham.

Det af Madsen påberåbte vidnesbyrd som lærer er skrevet i overensstemmelse med sandheden og efter det kendskab, man dengang havde til ham.

Skolen var ikke i den bedste forfatning, da Madsen kom hertil, og tog han sig fra begyndelsen med rosværdig flid og iver af sin gerning, og så vidt sognerådet kendte børnene, var skolen i god fremgang, indtil der *i efteråret 1873 begyndte at klages over lærer Madsen.*

Snart var der et og snart et andet, men da klagerne altid fremkom mundtligt, kunne der desværre intet gøres derved, skønt de fremkom oftere og fra mange af beboerne, som havde børn i skolen, indtil endelig *en skriftlig klage i marts 1874* blev tilsendt sognerådet, hvor især ankedes over, at *børnene ingen religion lærte.* Denne klage blev tilsendt skolekommissionen, som derefter forlangte et møde afholdt af sogneråd og skolekommissionen tilsammen, for foruden at tage klagen under behandling tillige i forening at rådslå om en mulig bedre ordning af skolevæsenet.

Til dette møde indfandt sig en del af beboerne, som alle havde noget at fremføre mod Madsen som lærer, hvilket, som også hvad der tidligere havde været klaget over til sognerådet, går ud på, at børnene, *når de var hjemme, aldrig havde noget at læse over på til skolen, ingen rede kunne gøre for, hvad de lærte i religion, at de glemte at læse ordentlig indenad,* og at lysten til at søge skolen efterhånden aldeles havde tabt sig hos børnene.

Som følge af disse klager, som sognerådet, hvoraf flere havde børn, som søgte skolen, ikke kunne andet end finde velbegrundet i flere retninger, var alt enigt om at erklære, at vedkommende forældre kunne være meget lidt tilfreds med den måde, Madsen virkede på som lærer. Skolekommissionen havde derefter den indkomne klage for, men hvad resultatet blev deraf, eller hvad svar, der gaves ham derpå, er sognerådet ej vidende om, da dette ikke havde noget dermed at gøre. Fra den tid, der begyndtes at klages over Madsen, gjorde sognerådet sig umage for så vidt muligt *at kontrollere hans skole-*

gerning, og kom man snart destoværre til fuld erkendelse af, at de forhåbninger, man i den første tid nærede om Madsens virksomhed, på en meget sørgelig måde vare blevne til intet.

Uden på nogen måde at overdrive tør man erklære, at *Madsens skolegerning afvigte sommer har været så komplet ussel, at der vel næppe nogen steds i landet skal kunne findes mage dertil.* Når børnene vare komne i skole, gik Madsen meget ofte i marken eller andetsteds hen og lod børnene passe sig selv, og når de kom hjem fra skole, og forældrene spurgte om, hvad de havde lært, blev svaret: ingenting. At holde morgenandagt med børnene hørte han op med. Sang blev så godt som ikke hørt i skolen hele sommeren. Gymnastik holdt læreren nu aldrig.

Her kan indskydes, at Madsen i 1873 havde et sammenstød med sognerådet, idet han og enkelte af de øvrige lærere havde solgt foder fra skolerne, og det måtte ikke finde sted. Men Madsen har yderligere inddraget det stykke jord, der var udlagt til „eksercerplads" uden tilladelse, han har pløjet det og inddraget det som mark. Han opfordredes derfor af sognerådet til snarest muligt at få pladsen planeret og belagt med sand, således som pladsen til gymnastik skal være.

Når Madsen ville på rejse, som ofte skete, tog han sig selv ferie, kort eller lang, uden derom at underrette hverken skolekommission eller sogneråd. Det bedste bevis på, hvorledes Madsen har røgtet sin gerning, vil vedkommende for øvrigt bedst kunne få ved personlig at overhøre børnene, da det jo må være de kundskaber, disse besidde, som giver læreren vidnsbyrd, og her er de virkelig kuns mådelige. *Skulle sognerådet nu give Madsen et vidnesbyrd som lærer* og kuns bedømme ham for hans virksomhed i afvigte år, da måtte man være nødt til at stemple ham som en i *højeste grad ubrugelig mand,* som hverken have lyst eller interesse for sin gerning, *dertil egenrådig, ondskabsfuld, uopdragen og med så lidt agtelse for det helligste,* at han endogså ikke har undset sig for i kirken oppe ved alteret på det usømmeligste at overfalde sin sognepræst med ukvemsord, således at folk uden for kirken kunne høre ham brøle deroppe. Hans forhold til beboerne, præst og kapellan har været således i sommer, at det har vakt forargelse i hele sognet, og tør man holde sig overbevist om, at intet menneske, der virkelig kender forholdene og vil følge sandhed og ret i nogen som helst retning, kan tage ham i forsvar. At han ofte har haft ubehageligheder med beboerne her, når disse har henvendt sig til ham om deres børn, er ganske vist,

men når man så hører den måde, han har tiltalt dem på, kan man virkelig så godt forstå, at sagen ikke er endt på en behagelig måde.

Angående den berammede efterårseksamen da skal sognerådet, da skolekommissionen selv vil gøre rede derfor, kun bemærke, at dette fuldt billigede og var enige med skolekommissionen i, at eksamen blev afholdt så tidligt som muligt, hvilket også ved forårseksamenen blev bestemt på grund af, at da øverste klasse skulle være fri for skolegang i sommer, denne kunne begynde vinterskolen senest medio oktober, da den ellers ej kunne erholde det befalede antal skoledage.

Hvad Madsen anfører om, *at hans tilgodehavende løn er blevet ham nægtet udbetalt,* da forholder det sig således, at den dag, da hans suspension blev ham forkyndt og en anden lærer blev indsat, forlangte han til slutning en opgørelse af hans tilgodehavende, da han nu ikke længere var lærer, eftersom han havde indgivet sin afskedsbegæring fra 8. okt. at regne. Denne opgørelse nægtede sognerådets formand ham at foretage, ligesom også foreløbigen at udbetale ham mere på hans løn, end han havde modtaget, da denne omtrent var ham udbetalt for de tre første kvartaler. At Madsen af anførte grunde ikke kunne leve med sin familie, men så sig nødsaget til at forlade Bindslev, er en uholdbar påstand. Inden han rejste, havde han fået den ikke ubetydelige indavlede sæd aftærsket, og når han dertil holdt to køer, skulle man mene, at han og familie i den nærmeste tid ingen nød ville lide.

Grunden til, at forholdene har udviklet sig på en så sørgelig måde mellem Madsen og beboerne i skoledistriktet må vel nærmest søges deri, at da disse som anført ofte udtalte deres misbilligelse mod Madsen som lærer såvel til sognerådet som til skolekommissionen, og sådant ikke kunne undgås at komme for Madsen, var denne ufornuftig nok til at lade sin harme derover gå ud over børnene, navnlig ved til disse at udtale sig på en så foragtelig måde over deres ukristelige uopdragne forældre, der ikke, efter hans mening, forstod at påskønne hans værd som lærer og kristen, da har dette bidraget til i høj grad at støde såvel beboerne som børnene fra ham, og da Madsen var alt for stridig og egenrådig til i mindste måde at rette sig efter disse, men derimod omgikkes børnene ukærligt og i den oven for beskrevne grad forsømte dem, da er følgen deraf bleven, at skolen står på anførte usle trin.

Og når man endvidere ser hen til den såvel kirkelige som politisk bevægede tid, og der i disse retninger ingen samstemming var mel-

lem Madsen, sogneråd og beboerne, så fandtes der ingen tilknytningspunkter, der fra nogen af siderne atter kunne bevirke en tilnærmelse. Det skal derfor ikke siges, at der var været ført strid med Madsen i disse retninger. Nej, tværtimod. Madsen kom i den senere tid så godt som til ingen, og heller ingen til ham. Han har i det hele yderst sjældent udvekslet med nogen i disse retninger. *Bang*".

I Hjørring Amtstidende for 14. nov. 1874 er der en længere redegørelse for sagen. Oplysningerne er sikkert indhentet hos folk i Bindslev med intimt kendskab til forholdene. Bladet hæfter sig særlig ved, at ingen kendte noget til Madsens ønsker om at forlade embedet den 12. okt. og finder det yderst mærkeligt, at han først den 6. okt., den dag eksamenen skulle have været holdt, indsender sin afskedsbegæring fra 8. nov. og to dage derefter er ophørt med undervisningen og har meddelt sognerådet, at han ikke ville have mere med skolen at gøre. Det er muligt, at beboerne, der om foråret klagede over Madsens religionsundervisning, har lagt for megen vægt på udenadslæring, men der kan ikke være tale om åndløst remseri, når læreren holder en kristelig samtale med børnene om det udenadlærte, og skolekommissionen var jo enige om, at klagen var ugrundet eller i alt fald overdreven og tildels meningsløs, og navnlig forsvarede pastor Cruusberg lærer Madsen på det kraftigste.

I løbet af sommeren udviklede sig et spændt forhold mellem pastor Cruusberg og lærer Madsen, ja, denne klagede til skoledirektionen over skolekommissionen. Denne klage har man ikke senere hørt noget til, så den er formodentlig afvist. Forholdet mellem præst og lærer var nu så spændt, at præsten ikke mere ville komme i Nr. Bindslev skole, så længe Madsen var lærer dér, ja, han ville ikke have ham til under kirkesangerens sygdom at varetage dennes forretninger, og da pastor Cruusberg er bekendt for snarere at være alt for føjelig og eftergivende over for lærerne end for streng, har man god grund til at tro, at Madsen har vist sig mindre høflig, for ikke at sige overmodig og uforskammet over for præsten.

Forholdet til kapellan Hertel har hidtil været godt, idet Madsen såvel i Bindslev som i Uggerby kirker ledede sangen, når Hertel prædikede, ja, udenforstående troede endog, at forholdet på grund af deres grundtvigske anskuelser var helt hjerteligt. Hvis dette har været tilfældet, så har forholdet udviklet sig på en ejendommelig måde. Madsens undervisningsmåde var ikke ukendt i sognet, da en af de andre lærere bruger den samme, og her har man ofte udtalt sin

tilfredshed med det heldige standpunkt, hvorpå denne skole stod. Den nyansatte vikar, lærer Mariager, har nu holdt eksamen, og udfaldet af den var mindre godt, men bladet er klar over, at da det var en fremmed lærer, der stod over for børnene, måtte man være varsom med at udtale sig om resultatet. Kun så meget er sikkert, at indenadslæsning, som jo sikkert må kunne bedømmes, enten læreren er fremmed eller ej, var lige så simpel som alt det øvrige, og det tyder jo på, at lærer Madsen i den senere tid ikke har været så nidkær i sin skole, som han burde have været. Dette kan muligvis have været medvirkende grund til, at han ikke ville afholde eksamen.

Også i Folketinget kommer sagen på tale, idet der er stillet en forespørgsel til undervisningsministeren angående en lignende sag fra Kældernæs på Lolland.

Efter et politisk møde i Aunede talte lærer Andersen, Kældernæs, ved en fællesspisning og blev beskyldt for at have sagt: Den, der kalder sig konge. – Efter dette blev Andersen kaldt til Nykøbing og uden at få lejlighed til at forsvare sig tildelt en alvorlig irettesættelse for „den af ham udviste usømmelige adfærd, der for ham blev så meget mere uforsvarlig, som han som ungdommens lærer og vejleder netop burde foregå andre med et godt eksempel". Berg, der havde talt ved mødet, skrev en skarp artikel om sagen og søgte derefter sin afsked som lærer på Bogø. Den tildelte „næse" var uden forhør eller bevis.

I Folketinget stillede Berg forslag til dagsorden, og ministeriet truede med tingets opløsning, dersom den blev vedtaget. Imod Bergs protest trak Venstre den tilbage.

Undervisningsminister Worsaae udtalte: „Jeg får derved lejlighed til straks klart og bestemt at udtale det standpunkt, hvorpå jeg står lige over for skolens og kirkens i almindelighed – Gud være lovet – højst hæderlige lærere. Jeg skal, så vidt det står i min magt, anse det for min pligt på enhver mulig måde at fremme deres tarv, at støtte enhver ædel stræben hos dem, der går ud på at fremme de reformer i skolen og kirken, hvorpå enhver ny tid har et ufravigeligt krav. Ja, selv om det i lidenskabens og øjeblikkets hede skulle komme til at gå videre, end jeg kan følge dem, skal jeg dog, når jeg véd, at deres stræben hviler på en god grund, være den sidste, som i mit hjerte skal dømme hårdt derom. Det kan heller ikke falde mig ind på nogen måde at gribe ind i deres politiske rettigheder. Dér skulle de have den størst mulige frihed. Men jeg vil til det yderste hævde, at de

derover ikke må forsømme den vigtige gerning, der er betroet dem, at de ikke må misbruge deres berettigede indflydelse i menighederne til idelig at udså misnøje og ulydighed, dér, hvor de skulle udså kærlighed og den rette lydighed – – indser jeg ikke, at der er den ringeste grund til, at skolelærere mere end alle andre af det offentlige lønnede embedsmænd skulle være undtagne fra en slig kontrol, og jeg indser det end mindre på en tid som denne, da der idelig til ministeriet indløber klager over den trods, der udvises af skolelærere her i landet. Da der i år er indløbet klager over en skolelærer, der med forsømmelse af sin pligt ved forskellige lejligheder er rejst landet rundt, da der oppe fra Hjørring er kommet klage over, at en skolelærer lige over for sognerådet og skoledirektionen har trodset deres befalinger, lukket skolen, sendt børnene hjem og selv er gået sin vej, når der atter fra Aalborg amt lyder klage over en skolelærer, der ligeledes har lukket skolen og sendt børnene hjem, så må jeg spørge, om det ikke er på høje tid, at regeringen søger at hævde den autoritet, den har, og om ikke det er i befolkningens og oplysningens og de hæderlige skolelæreres egen interesse, at klinten bliver taget fra hveden. Jeg tror navnlig, at det er nyttigt, at skolelærerne, som anordningen lyder, udviser en sømmelig adfærd, også lige over for deres foresatte, thi jeg tror, at forældrene, der sender deres børn i den offentlige skole, enten det er de fattigste eller de mere bemidlede, må have den fulde betryggelse, at der i skolen bliver indprentet deres børn sand gudsfrygt og den rette lydighed. Jeg slutter mig i så henseende fuldstændig til, hvad en af Danmarks udmærkede gejstlige for nylig har udtalt på vennemødet i Odense, at det er en af tidens store brøst, en brøst, hvorunder vi alle lide, en brøst, der er så stor, at hvis vi ikke modarbejde den, vil samfundet gå sin opløsning i møde, at alle ville herske og ingen lyde, at børn rejser sig mod deres forældre, at tjenestetyende ikke ville lyde deres husbond, at de underordnede ikke ville rette sig efter deres overordnede. Det er fra skolen en bedre tid skal komme, det er dér, den sæd skal sås, som med Guds hjælp skal bære en rig høst for andre tider.

Sagen har også været behandlet i Morgenbladet og i Nordjyllands Folkeblad, og dette giver kapellan Hertel anledning til en længere redegørelse i Hjørring Amtstidende 25. nov. 1874, hvoraf skal fremhæves, at Hertel siger, at skolekommissionen aldrig har haft grund til at klage over Madsens religionsundervisning, og for hans eget vedkommende siger han, at mellem konfirmanderne sidste vinter

var de fra Nr. Bindslev de flinkeste. Det var kendeligt, at Madsen havde påvirket dem heldigt og bibragt dem tildels ualmindelige skolekundskaber. Til slut siger Hertel, at når et blad efter sigende har fremstillet Madsen som en politisk martyr, da kan skolekommissionen kun dertil bemærke, at den naturligvis altid har betragtet Madsens politiske anskuelse som skolen og den aldeles uvedkommende. Han slutter med at skrive, at hans private forhold til pastoratets lærere naturligvis ikke har indflydelse på hans stilling over for dem, når han mødte som formand for skolekommissionen, og da dette private forhold hverken vedkommer sagen eller offentligheden, ønsker han ikke at udtale sig derom.

Et sidste indlæg i sagen findes i Hjøring Amtstidende 4. dec. 1874 og er underskrevet -n. Det er et indlæg i Morgenbladet, der kalder -n frem med følgende indlæg: Hr. redaktør. Morgenbladet har benyttet eksamensnægtelsen i Nr. Bindslev skole til at komme højremændene til livs. Det er imidlertid aldeles usandfærdigt, at politisk ufordragelighed fra højremændenes side skulle være grunden til det mindre gode forhold imellem lærer Madsen og beboerne i Nr. Bindslev. Det er også grov usandhed, at man skulle have truet ham med at hævne sig på ham, hvis han ikke ved valget den 14. nov. 1873 stemte for Højres kandidat. De, der kender forholdene i Bindslev sogn, véd, at dette ikke er tilfældet. Lige så urigtigt er det, at hans stemmeafgivning har haft nogen indflydelse på det senere indtrådte forhold imellem ham og beboerne. Hr. M. kom kun lidt sammen med sognets beboere og indlod sig yderst sjældent i politiske samtaler med nogen i sognet; han kan altså ikke med skin af grund fremstilles som politisk martyr. Når sognerådet har givet hr. Madsen en anbefaling, da må det vistnok kunne forsvares på den tid, det er sket, og når det straks efter dette er fremhævet i Morgenbladet skrives, at stemningen forandrede sig således efter valget den 14. nov., at man til skoledirektionen indgav en klage over hr. Madsen, da ser det ud, som man mener, at sognerådet derved har gjort sig skyldig i en iøjnefaldende modsigelse. Dette er imidlertid ingenlunde tilfældet, thi hverken skolekommissionen eller sognerådet har nogensinde klaget til skoledirektionen over hr. Madsen, før denne vægrede sig ved at holde eksamen. Ganske vist indgav nogle af beboerne i skoledistriktet, så vidt vides i marts d. å., en klage til sognerådet, og hvorledes den er behandlet, er allerede oplyst i Deres blad. Når Morgenbladet fortæller, at en anden lærer (der menes formodentlig af politiske hen-

syn) straks måtte fortrække, da er det for så vidt rigtigt, som han søgte og fik et andet embede. Om de politiske forhold har bevæget ham til at søge andetsteds hen, er ikke så let at vide, men da han var en ivrig politiker og vel snart mærkede, at jordbunden i Bindslev var ufrugtbar for hans politiske visdom, kan dette vel have haft nogen indflydelse på hans ønske om at komme bort derfra. Ved folketingsvalget den 14. no. havde han desuden udtalt sig på en så foragtelig måde om vælgerne i Bindslev med hensyn til deres stemmeafgivning, at disse havde god grund til at føle sig sårede, især da man ikke troede at savne fædrelandskærlighed og det rette frisind, fordi man ikke kunne bekvemme sig til at stemme på hr. Jungersen. Dette er måske også samme dag blevet tilkendegivet den nævnte lærer på en mindre høflig måde, men at han på grund af sin religiøse eller politiske anskuelser senere skulle være blevet forulempet i nogen måde, må jeg på det bestemteste modsige. Når kapellan Hertel i sit forsvar for skolekommissionen ytrer, at mellem hans konfirmander sidste vinter vare de fra Nr. Bindslev de bedste og derved søge at hæve hr. Madsen på de andre læreres bekostning, da skal jeg dertil bemærke, at kapellan Hertel kun har haft tre børn fra Nr. Bindslev skole til konfirmationsforberedelse samt at disse vare af de flinkeste og bedst begavede børn allerede for tre år siden, da hr. Madsen overtog skolen, vare blandt de øverste. At de hørte til de flinkeste konfirmander, er altså ikke noget bevis på, at hr. Madsen var en dygtig lærer, hvad man nu så gerne vil gøre ham til. Jeg skulle da ikke tro, at man er blevet bange for sig selv og halvvejs fortryder, at man engang har haft så meget ben i næsen, at man ikke roligt har villet finde sig i den egenrådighed, hr. Madsen åbenbart har lagt for dagen, thi i så fald måtte man helst straks have ladet sig spytte i ansigtet. *-n.*

Skal man skifte sol og vind lige mellem de stridende parter, da får man et godt billede af Jesper Madsen ved at se på de forskellige stadier i hans liv. Under hans to ophold på højskolen i Rødding med de fremragende lærere er han blevet fanatisk grundtvigianer. Han søger derefter til Gjedved seminarium og højskole, der ledes af grundtvigianeren, andelsmanden og venstremanden P. Bojsen, der har styrket ham i hans grundtvigske livssyn og præget ham i politisk retning.

Gjedved seminarium er oprettet i 1862 som friseminarium. Dette begreb dækker over en bestemt uddannelsesmåde. Efter seminarie-

loven af 1857 var der to veje at gå, hvis man ønskede en lærer-uddannelse, enten en treårig uddannelse på et af de fire seminarier: Jonstrup, Skaarup, Snedsted i Thy eller Lyngby på Djursland med afsluttende eksamen, eller man kunne indstille sig til prøve for en kommission i Aarhus, der ikke interesserede sig for, hvor man havde sine kundskaber fra, bare man havde dem. Men denne kommission tog ikke med fløjshandsker på kandidaterne, så der opstod snart trang for skoler, der foreberedte til eksamen for kommissionen. Først oprettedes Blaagaard i København i 1859 og derefter Gjedved i 1862. På disse friseminarier gik eleverne i tre år, eller indtil de fandtes modne til at stedes for kommissionen.

Der er ingen tvivl om, at Jesper Madsen har været på Gjedved, men han har ikke taget eksamen derfra. Det betyder dog ikke, at han ikke har bestået, men ganske simpelt, at han ikke er gået op til eksamen; det kunne han som god grundtvigianer ikke gøre. Det var ikke noget særsyn på Gjedved. Nogle af de bedste elever var så grundtvigsk indstillet, at de ikke kunne forsvare at gå op til eksamen.

Der er ingen tvivl om, at Jesper Madsen har haft P. Bojsens bevågenhed, ellers havde han ikke anbefalet ham til forstander i Tamdrup, men her kommer hans stridige sind til udfoldelse; han kan ikke lempe sig igennem, derfor må han rejse. Det samme gentager sig i Uldum, Janderup og Bindslev. Endelig fred får han først, da han bliver gårdmand i Jerne.

Hans modstandere i Bindslev får man ikke noget klart billede af. Kun Hjørring Amtstidende og skolekommissionens protokol har man at dømme ud fra, og de er begge på den side, der på forhånd dømmer Madsen.

Sammenstødet i kirken tyder på et stridigt sind og et voldsomt temperament. Hvad grunden er til sammenstødet, får man intet at vide om. Formodentlig er det hans grundtvigsk prægede undervisning i religion. At han også støder sammen med den grundtvigske kapellan Hertel er straks værre, da de jo er meningsfæller.

Madsens optræden i skolen og ved den famøse eksamen vidner om en mand, der er ude af balance. Skoledistriktets beboere får man ikke noget billede af, men de har vel ikke været anderledes, end vendelboer var på den tid. Senere hen voksede der jo en stærk grundtvigsk bevægelse frem, der satte sig spor i form af medlemsskab af valgmenigheden i Vraa. Det er vel nok denne grundtvigske

bevægelse, der fremkalder den indremissionske bevægelse, der særkender dette sogn, men det er en del senere end Madsens tid.

Jesper Madsen kunne sikkert være kommet vidt med beboerne, hvis han havde kunnet beherske sit stridige sind og lempet sig en smule efter de få beboeres ønsker eller talt sig til rette med dem.

Man får det indtryk, at det kun er ganske få, der er imod hans grundtvigske undervisning. Hans stridbarhed og hans mærkelige måde at tale til børnene på er skyld i, at børnene svarer som forældrene ønsker, de skal svare, når de spørger om forholdene i skolen. Man har indtryk af, at han kun i ringe grad har søgt kontakt med forældrene, og da det går helt galt, taber han fuldkommen interessen for arbejdet.

Hvorledes problemet med Jesper Madsens afsked er løst, kan ikke oplyses, da hverken skoledirektionen eller landsarkivet har oplysninger derom, men 1. marts 1875 får sognerådet fra skoledirektionen tilsendt seks ansøgninger, og af dem indstilles tre lærere, hvoraf lærer Jens Gerhart Johansen Møller allerede den 16. marts kaldes til embedet, og hermed slutter Jesper Madsens møde med vendelboerne.

VENDELBOERNE FOR HUNDREDE AAR SIDEN

En artikel af forfatteren J. J. F. Friis i »Jsk. Saml.«, 2. Bd., s. 79-96

Pastor Friis, der var kommen til Vendsyssel fra Lolland, er mest kendt som Romanforfatter, og hans Karakteristik af Vendelboerne er næppe ment helt alvorligt. Dette gør vi opmærksom paa, fordi Sønnen, Lønborg Friis, har gentrykt den saa sent som 1902 og dermed givet Anledning til, at Forestillingen om Vendelboernes Særheder har holdt sig til vore Dage.

VENDELBOERNE, DERES SÆDER OG SKIKKE

»MEDDEELT AF 80«

Et Folks Sæder og Characteer betinges som bekjendt ei alene af Climaet og Naturforholdene, men ogsaa af dets Næringsveie, og man behøver derfor heller ikke at have været længe i Vendsyssel for at kunne skjelne imellem dem af Beboerne, der leve langs Kysterne, hvor Fiskeri og Bjergelodder udgjøre de vigtigste Erhvervskilder, og dem, som boe inde i Landet og saaledes ere henviste til Agerdyrkning og Qvægavl.

Som Egenskaber, for hvilke Vendelboerne i Almindelighed kan roses, maa anføres: Tarvelighed, Sparsommelighed, Flid, Ordholdenhed, Kydskhed i Ægteskab og Lyst til at høre Guds Ord. Ja, disse i og for sig saa smukke Egenskaber ere i den Grad høitagtede hos dem, at nogle af dem i mange Tilfælde endog slaae over til at blive ligefremme Feil. Saaledes udarter Tarveligheden stundom

i den Grad, at man mange Steder nøies med en Føde, som Øboerne ganske vist ville mene passer sig bedre for visse Dyr end for Mennesker og som dertil har den Mislighed, at den meget begunstiger Brændeviinsdrikken til Hverdagsbrug, „da man", som det hedder, „maa have sig en Snaps eller to for at faae Æden til at glide". Ved et Besøg hos en Gaardmand, der havde givet sin Datter „Totusinde" i Medgift og endnu havde ligesaa Meget „ude", saae Forf., at den hele Middagsmad bestod i kolde Kartofler og varm Meeldyppelse. Sparsommeligheden bliver i mange Tilfælde let til „Naphed", det vil sige til Karrighed og ligefrem Gjerrighed, der lukker Hjertet for alle velgjørende Følelser, ja, denne Naphed er saadan i Agt og Ære, at den snarere ansees for en Dyd end for en Last, og at intet værre kan siges om en Mand, end at han forøder sit Gods. En „kjøn" Mand er det samme som en Mand, der arbejder Søndag med Søgnedage, kniber paa alle Kanter og skaffer sig Vinding paa enhver Maade, være sig tilladelig eller utilladelig, naar han blot kan komme vel fra det. „Hun er kjøn til at bjerge til Huset", heed det om en Kone, hvis Familie saa godt som udelukkende levede af, hvad hun kunde tigge sammen eller rapse. En velstaaende Mand foretrak en Ungkarl for flere mere velstaaende Friere, fordi han i nogle Aar havde lagt hele sin Løn op og forskaffet sig det Nødvendige udelukkende af de Drikkepenge, som faldt i Gaarden, hvor han tjente. Ordholdenheden er maaskee det smukkeste Træk i Vendelboens Characteer. Har han givet sit Ord, gaaer han sjælden fra det, men fortryder han sit Løfte, søger han rigtignok gjerne at lægge en eller anden Forklaring i det eller knytter betingelser til det, som svækker dets Betydning for den, der har faaet det. Da en Præst engang bad nogle Kirkeværger om at foretage en Forbedring ved deres Kirke, som tilhørte Sognebeboerne, og tilføiede, at Herremanden, som eiede Annexkirken, øieblikkelig havde lovet at lade vedkommende Arbeide udføre for sin Kirkes Vedkommende, svarede den ene Værge: „Naar vi love det, holde vi det", og ganske rigtig, blev det ikke til Noget med den paatænkte Forandring enten i den ene eller anden Kirke, før Kirkeloven kom og befalede, at den skulde skee. Til Lysten til at høre Guds Ord kan ogsaa føies Lyst til at læse baade gudelige og andre nyttige Bøger, skjøndt hiin Tilbøielighed paa enkelte Steder ogsaa har udartet til Sectvæsen og gudelige Forsamlinger, hvor Ordet ikke altid forklares „i al Visdom". Disse Udskeielser ere imidlertid meget betingede af de locale Forhold. Er Præsten dygtig og tillige

afholdt, vil Menigheden helst blive ved ham, ja støtter ham endog i den Grad, at der gives Exempler paa, at omvankende Prædicanter ikke kunde holde Forsamling i et givet Pastorat, fordi ingen vilde laane dem Huus dertil. Men selv om de ikke ynde deres Præst, ja endog bedømme ham strængt indbyrdes, saa høre de dog ikke gjerne, at nogen „Udensogns" laster ham, og disse kan i saa Fald være sikre paa, at man til Gjengæld fortæller, hvad Ondt man veed om deres egen. Det er rigtignok meest i de vestlige Sogne, at der endnu findes Spor af det gamle patriarkalske Forhold imellem Præst og Menighed; men man har dog ogsaa Vidnesbyrd for, at det kan findes inde i Landet. Da saaledes et Par Skolelærere, efter Sognebeboernes Mening, havde været Aarsag i, at en gammel, afholdt Præst maatte resignere, blev derved deres Stilling saa utaalelig, at de maatte søge Forflyttelse, som de ogsaa fik. Medens man paa Øerne sidst gaar til sin Præst, er han derimod den, Beboerne ogsaa i deres timelige Nød først tye til, især naar han har Ord for at kunne give et godt Raad, er venlig og gjæstfri. Har man først faaet Godhed for ham, skal der Meget til at svække den, ja man finder sig endog i hans Udskeielser med den Bemærkning: „en Præst er ogsaa et Menneske". For en Deel Aar tilbage kom en ung Præst til et Kald, ledsaget af en Ungdomsven, der var i høi Grad letsindig og som forførte Præsten til flere ubesindige Handlinger, som endelig fremkaldte en Klage af samtlige Sognebeboere paa en eneste Mand nær, der havde Mod til at sige Nei[1]). Da Provsten nærmere udspurgte Deputationen, der overbragte Klagen, mærkede han snart, at Fortørnelsen mere gjaldt Vennen end selve Præsten, og da han var en practisk Mand, fik han det Forlig tilveiebragt, at Bønderne skulde tage Klagen tilbage, imod at Præsten senest til en given Dag skulde lade Vennen reise. Baade Præsten og hans Ven loe af Hjertens Grund af Forliget, som de naturligviis sloge hen i Veiret; men da Middagen paa den bestemte Dag kom, mødte Deputationen i Præstegaarden og forlangte i saa bestemte Ord Forligets Opfyldelse, at Præsten fandt det raadeligst at give efter, og man vil dertil paastaae, at Deputationen ei alene fulgte den Exilerede til Sogne-Grænsen, men truede ham endog paa den alvorligste Maade, om han nogensinde kom tilbage. Idetmindste saae de ham aldrig mere, og da Præsten fra den Stund blev et gan-

---

[1]) Der sigtes til Pastor Jantzen i Horne (1824–40) og Maleren Grandjean.

ske andet Menneske, synes saameget sikkert, at Bønderne her havde den rette Indsigt i Tingene.

Til disse fortræffelige Egenskaber kan endnu føies den, at Vendelboen i høi Grad er beskeden. Vel seer man ogsaa de saakaldte kalkunske Bønder og Sognefogder, som gaae med vældige Baand i Knaphullet, naar de ere saa heldige at være blevne Dannebrogsmænd, men de allerfleste, navnlig de, der have modtaget Korset i Krigen, seer man kun bære det ved høitidelige Leiligheder, og hvad Redningsmedailler angaaer, saa betragtes det ligefrem som et Beviis paa en foragtelig Forfængelighed, nogensinde at bære dem, selv om man har Tilladelse dertil.

Hvad de mindre gode Sider angaaer, saa beskyldes Vendelboen for Ukydskhed, Drikfældighed, Løgnagtighed og Stridighed; men med Undtagelse af den sidste Egenskab, kan vist mange af Rigets øvrige Egne ikke lade ham høre Stort. Om Hovedgrunden til Drikfældigheden er allerede talt, men i Strandsognene kommer endnu dette til, at Beboerne døie saa megen Kulde og andet Ondt ved deres Fiskeri og Bjergning, at det virkelig er til at undskylde, naar disse haardføre, forkomne Mænd tillige med deres stundom mere end tarvelige Føde, søger en hurtig om end stakket Oplivelse ved Kaffepunsch og Brændevinsflasken, saasnart de efter udført Dagværk samles i en af Kystens Kroer eller talrige Kipper; thi paa Søen medbringe de aldrig Brændeviin. Om Skagboerne hedder det endog, at de alene leve af Saltvand og Brændeviin. Det maa imidlertid dog fremhæves, at det er en Kjendsgjerning, at Spiritusnydelsen har tabt sig i en overordentlig Grad, og det er derfor at haabe, at den forøgede Velstand ogsaa i den Henseende vil have heldbringende Frugter.

Som bekjendt ere Vendelboerne „fødte Diplomater", Andre sige „fødte Kjøbmænd", og begge Betegnelser ere lige træffende; men i disse tvende Egenskaber maa ogsaa Beskyldningen for Løgnagtighed som en almindelig Skjødesynd søge sin Grund – Dhrr. Diplomater og Kjøbmænd tage os ikke denne Bemærkning ilde op! Lægge vi Alt til Alt, bliver nok Stridighed og Mistænksomhed de Egenskaber, der findes hos Vendelboerne i en høiere Grad end hos Rigets øvrige Beboere; men man maa til Undskyldning ligeoverfor disse Beskyldninger heller ikke glemme, at gives der nogen Egn af Riget, hvor saadanne Aandsretninger maatte udvikle sig, saa er det i Vendsyssel, som lige til den allersidste Tid har været plaget af Embedsmænd,

der betragtede deres Ophold her som en Forviisning og som de derfor idet Mindste maatte gjøre saa indbringende som mulig. Saagodt som Alle snød de Bonden, eller ogsaa saae Bonden, hvorledes de snød det offentlige, navnlig ved Strandinger, om hvis Skammeligheder Redacteur Bruuns Bog „Meddelelser om Vendsyssel" har givet interessante Oplysninger. Havde man en Ret eller en Rettighed, maatte man være yderst forsigtig og, naar den angrebes, holde paa den til det Yderste, om man agtede at beholde den.. Men ved Siden af denne Mistænksomhed skal dog ogsaa anføres, at har Vendelboen først faaet Tillid til en Mand, være sig Embedsmand eller ikke, saa holder han paa ham med en utrolig Haardnakkethed og viser ham en Tillid, der gaaer saa vidt, at man stundom lægger hele sin Velfærd i hans Haand, hvor lidet en Saadan end ofte kan fortjene det. Degnen Dietz's Historie er herpaa et talende Exempel[2]).

Som andre Skyggesider hos Vendelboen maa anføres Aftægtsforholdene, der paa det Sørgeligste virke tilbage paa Børnene endog i flere Generationer, idet de fremkalde en Ukjærlighed imellem Forældre og Børn, som man kun med Beklagelse kan lægge Mærke til. En Præst bemærkede engang, at han altid kunde see paa en Mand, naar han traadte ind i hans Værelse, om han havde mistet et Barn, en Aftægtsmand eller en dito Kone, selv om det var hans egne Forældre; thi trods al Umage for at lægge Ansigtet i passende Folder, lyste dog Glæden aabenbart frem. Stundom busede det ogsaa ud, f. Ex. saaledes: „Ja, gamle Faer slap a godt, kan a nu blot ligesaa nemt slippe Moer". En Bonde sagde til sin Præst, da de tilfældigviis talte om de mange Dødsfald, der til en vis Tid vare forefaldne i Sognet: „Men de ere jo alle til Fonøielse enten Aftægtsfolk eller Børn, lutter unyttige Mennesker". At Mennesker med slige Anskuelser heller ikke kan føle varmt for de fattige, uagtet de give disse mangen Potte Melk, er aabenbart, og disses Tilstand vil neppe forbedres nu, da Præstens beskyttende Haand er dragen fra dem, idet Loven udelukker ham af Sogneraadet, hvor han i mange Sogne ofte har døiet haarde Ord for de fattiges Skyld. Men ogsaa dette har som Alt andet sine Undtagelser, og navnlig kan det anføres, at en Bonde engang sagde til sin Præst om dennes Formand i Embedet: „Han var udmærket haard imod de Fattige".

---

[2]) Se Vendsysselske Aarbøger 1917, S. 89 ff.

Ligesaa tjenstagtige Vendelboerne ere indbyrdes, naar en eller anden Sognebeboer kommer i en øieblikkelig Forlegenhed, ligesaa haardhjertede ere de ogsaa, naar det gjælder om at staae en Familie bi, hvor man har faaet den Tanke, at en smitsom Sygdom har faaet Indpas, og denne Tanke faaer man saare let. Blive endog af ganske tilfældige Aarsager tvende Beboere paa en og samme Tid sengeliggende i et Huus, hedder det strax, at det er „Sygdom", det vil sige Tyfus, hvorfor man nærer en forfærdelig Rædsel, og nu jager en panisk Skræk Alle derfra. Man gaaer vel hen og malker Køerne, om fornødent gjøres, for de Syge, men sætter Mælken udenfor Døren og paa samme Maade bringer man Mad og Drikke til Vederqvægelse; man dyrker Marken, hjemkører Sæden, røgter Qvæget o. s. fr.; men at see ind til de Syge, pleie og trøste dem, derpaa tænker Ingen. Man har paastaaet, at en lignende Frygt hersker i alle andre Egne af Jylland, samt at den har sin Grund i de spredtliggende Steder. Hvorledes det end forholder sig og hvad Grunden end kan være, saa er hiin Ukjærlighed idetmindste i Vendsyssel tilstede i en sørgelig Grad. Da en Præst en Dag catechiserede med Ungdommen over Matthæus 25,36, netop paa en Tid, da der herskede en Deel gastriske Febere i Pastoratet, og han spurgte Børnene: „Altsaa skal vi see til de Syge, ikke sandt?", svarede Ungdommen eenstemmigen: „Ja". „Men", vedblev Præsten, „dersom nogen ligger af smitsom Syge, skal vi saa ogsaa gaae til dem?" „Nei", svarede Børnene med samme Eendrægtighed og Oprigtighed.

Man har paastaaet, at Vendelboerne sætte mere Lid til „kloge Mænd og Koner" end til Lægerne; men, naar man seer hen til, med hvilken Iver de fattige søge Lægehjælp, fordi de kan faae den for Intet, saa seer man ogsaa let, at Aarsagen, hvorfor man søger Raad og Hjælp hos Folk, der stundom ere ukyndige i Lægedom endog i forbausende Grad, nærmest stammer fra Pengehensynet. At Signen og Maalen, Spaadomskunster og lignende Gjøglerier endnu hersker og finder Tiltro, er mindre at undres over, ja, er en Præst anseet for et godt Hoved, tillægger man ham endog Kraft til at kunne gjøre de gamle Sortekunster med at mane og vise igjen.

At gammel Slendrian og Overtro, der endnu den Dag i Dag har hjemme overalt i Danmark, fornemlig paa Landet, i en fortrinlig Grad maa herske i Vendsyssel, hvor Beboernes Huse stundom ligge saa vidt fjernede fra hinanden, stundom i meget afsides Egne, er indlysende for Enhver, der har noget Kjendskab til Mennesket i Al-

mindelighed og den danske Folkecharacter i Særdeleshed. Skjøndt Overtroen griber ind næsten i alle Vendelboernes Livsforhold, træder den dog ikke tydeligere frem end hvor Talen er om syge Mennesker og sygt Qvæg, til hvilket man har sine bestemte nedarvede Lægemidler, saa kan nu Sygdommen være hvilken som helst. For Mennesker er det nu altid Kronessents og Haarlemmerdraaber; men hjælpe disse ikke, saa maa Patienten signes og maales, hvilket ogsaa det syge Dyr bliver, naar Medicinerne ikke ville slaae an. Bliver Sygdommen uforandret ved, er man aldeles overbeviist om, at Vedkommende, hvad enten det lidende Individ befinder sig i Stalden eller i Sengen, er forgjort – ja man sigter endog stundom ligefrem til en enkelt forhexende Personlighed, som uden Forskjel kan være en Mand eller Qvinde og derfor i Almindelighed nyder en vis Anseelse i Samfundet. Man griber i Reglen da til det sidste Middel, at lade bede for sig fra Prædikestolen eller at nyde Alterets Sacramente. Naar saa Præsten kommer kjørende til den Syge, speider man nøie efter, om Hestene, naar Vognen standser, stikke Mulerne imod Jorden; thi da er det ufeilbarligt Tegn paa, at den Syge skal døe. Varselet svækkes imidlertid meget i sin Betydning, dersom Præsten sætter den høire Fod først ind i den Syges Værelse, men kommer den venstre Fod først og Hestene stak Mulerne til Jorden, saa staaer Haabet alene til, om der kan udrettes Noget fra Prædikestolen, hvorfor man ogsaa gjerne gjemmer dette Middel til sidst. Men stundom benytter man sig ogsaa deraf for at slippe for et pludseligt opkommen Ildebefindende eller en langvarig legemlig Svaghed, og flere Præster have i den Henseende betalt deres Lærepenge.

Saaledes blev en Præst for ikke langt tilbage anmodet om at bede for en syg Mand, hvilket ogsaa skete. Næste Morgen besluttede Præsten selv at see til den Syge, da man i det Samme meldte ham, at „der var Een, som ønskede at tale med ham", og til sin grænseløse Overraskelse saa han nu, at det var den Syge selv, som kom for at give Præsten 3 Mk. for den Bøn, han havde holdt Dagen forud: „Hun var bra", forsikrede Bonden, „Kolden fløi af mig med det Samme". At Mange ogsaa ønske Sacramentet og Forbøn af indre Trang behøver ingen Forsikring.

Da en Mand stadig havde Uheld med sine Sviin, gav han tilsidst et Fedesvin til Uddeling iblandt Fattige, som han ellers aldrig kunde bekvemme sig til at give saameget som en Skilling, og Forf. kjender ogsaa Exempel paa, at en Huusmoder gav et Maal Mælk af

sine Køer til nogle Fattige, efterat Kjerningen flere Gange var slaaet feil for hende. Naar Overtroen tager en saadan Retning, kan man bedre forsone sig med den, og man kan kun sige som saa, at Vorherre ad de forunderligste Veie formaaer at bringe Folk til at gjøre, hvad de ikke burde undlade.

Om det er et Særkjende for Vendelboerne, skal vi ikke kunne sige, men mærkeligt er det at være Vidne til den Sindsro, hvormed enhver ser sin Død imøde. Man taler aldeles ugenert om den i Sygestuen, og den Syge anordner med den smaaligste Omhyggelighed Alt til sin Begravelse, hvem der skal bedes med, om der skal holdes Tale, hvem der skal gjøre Kisten, og hvem Konen eller Manden skal ægte, naar han selv „vel er henne". Er Sygeleiet langvarigt, er Partiet alt afgjort for den Efterlevende, før den Syge „er henne", men under almindelige Forhold indledes den foreløbige Behandling af andet Ægteskab paa Begravelsesdagen. Paa en saadan gjordes der engang en Enke fire forskjellige Ægteskabsforslag, og desuagtet kunde hun med en vis Stolthed sige: „Det er allerede forsildig". At en Mand eller Qvinde kan „sidde hen uden Medhjælp", betragtes som en reen Umulighed, naar Vedkommende har smaae Børn og en større Huusstand, og deri seer man ogsaa en Undskyldning for det tidlige knyttede andet Ægteskab, hvor de timelige Hensyn i Reglen spille den meest afgjørende Rolle. „Hvor een Kiste bæres ud, bæres to ind" er et betegnende Udtryk for Fordelen og Nødvendigheden af et fornyet Ægteskab. Imidlertid gives ogsaa Exempler paa, at navnlig Qvinder have elsket deres Ægtefælle og deres Børn med en saadan Inderlighed, at de enten slet ikke indgik noget andet Ægteskab eller først gjorde det, fordi Forholdenes Natur bød det.

I flere Egne, navnlig i Klitsognene, hersker den store Uskik, at Qvæg, Faar og Ungqvæg, stundom ogsaa Heste gaae løse omkring fra den Tid, Kornet er kommen i Huus og saa længe Veirliget nogenlunde vil tillade det. Ja Faarene gaae endog mange Steder saalænge ude, indtil man maa grave dem ud af Sneen. I de Sogne, hvor der ligger større Gaarde, hvis Eiere holde paa Markfred, ere Forholdene i denne Henseende bedre, men ellers er den „løse Drift" saa almindelig og tillige saa indgroet, at man betragter det som en ligefrem Fornærmelse, naar man blot optager vedkommende Eiers Kreaturer i en indhegnet Have, endsige naar man vil kræve Optagelsespenge eller fordre Skadeserstatning.

Vi have roest Vendelboerne for Flittighed, vi kunne ogsaa tilføie, at de i Nævenyttighed heller ikke staaer tilbage for Jyderne i Almindelighed. Med Mændenes Huusfliid er det imidlertid slet bevendt. De lange Vinteraftener tilbringes paa de fleste Steder af Mandfolkene lige fra Hyrdedrengene til Huusfædrene med at uglesove eller gloe hen for sig, medens Fruentimrene ere i rastløs Bevægelse med Væven, ved Rokken eller andet Qvindearbeide. Man har derfor sagt, at dersom Vendelbo-Qvinder blev gifte med Thylands Mænd, saa vilde man faae de dygtigste Ægtefolk, som Verden kan fremvise. Vi skal hverken kunne sige til eller fra herom og haaber derfor, at Thylands Skjønne ikke ville tage denne vor Bemærkning ilde op.

For imidlertid ret at kunne lære en Befolkning at kjende, maa vi besøge den i dens Boliger, og det ville vi da nu ogsaa gjøre i Forening.

Har Du været blot for 30 Aar tilbage i Landet, vil Du finde en paafaldende Forandring til det bedre, hvilket som helst Sogn Du end vil skjænke Din Opmærksomhed: Husene ere bedre indrettede, reenligere og hyggeligere, om der end paa de fleste Steder endnu i alle disse Henseender staaer Meget tilbage at ønske. Værelserne blive efterhaanden lysere og rummeligere, faae Fjellegulv og have høiere til Loftet. Men endnu bibeholdes de slemme Alkover og Bilæggere, der sender saamegen Varme op i Skorstenen til ingen Nytte, og sjelden er der mere end et Vindue til at aabne i hver Stue. I Dagligstuen anbringes saa mange Døre, som paa nogen Maade er muligt – et Sted have vi endog talt 7 – og paa det lange Bord, hvor Høisædet er ved Indgangsdøren, findes i Reglen det Møbel, som Peer Degn et Sted kalder „Coena", fuld af det beske Malurtøl, som kun Jyden tager tiltakke med.

Er Du traadt ind til en Huusmand, seer Du stundom Konen slaae Væven, omringet af 4 til 5 „bitte" Børn, hvilke hun skal passe og endda sørge for Mad til Familiens Middag, medens hun væver. Alt har et større eller mindre reenligt Præg; men Du kan gjerne tage baade de Gamle og Unge i Haanden uden Frygt for at smittes af nogen Hudsygdom, der kun nævnes undtagelsesviis og da altid med Foragt af Beboerne selv, det bedste Beviis for hvor sjelden de væmmelige Sygdomme nu ere. Du modtages vel med en vis Tilbageholdenhed, men altid med Gjæstfrihed, og snart staaer Mad paa Bor-

det. Jo mere Du spiser, desto bedre synes man om dig, og det bedste holdes ikke for godt. Imedens Du spiser, udfrittes Du saa smaat om Din Reise og dens Øiemed, og man begynder da i Reglen med at spørge om Forholdene i den Egn, hvorfra Du kommer. Du vil da ogsaa faae Leilighed til at studse over Beboernes Kundskab i Fødelandets Historie og Geographi, thi Læselysten er stor iblandt dem, og ihvorvel Mange desuagtet lade Børnene forsømme Skolen paa en sørgelig Maade, agte de dog Lærdom og sætte Priis paa at vide Besked om Alt. Imidlertid kommer Kaffen paa Bordet – Du skal just ikke altid kunne sige, om den smager af „Bønnen", men det er ligemeget, den maa ned, uagtet det stundom er en Pægel eller to, og endda bydes dig mere. Imidlertid fortæller „Manden" Dig, at man her i Sognene først lærte at drikke Kaffe, da der for en 40 Aar siden strandede et Skib med Bønner i Tversted Sogn og omtrent samtidig et andet med Sukker ved Skagen, „for at man Intet skulde reste". Du kommer nu ogsaa op i Storstuen, hvor Du kan see, hvormange ugifte Sønner eller Døtre, der endnu findes i Familien, eftersom hvert saadant Barn har sit Skab, fyldt med gode Klæder. Dette Skab er altid saaledes indrettet, at det ikke kan skilles ad og foraarsager derfor ikke liden Uleilighed, naar det skal ud af Huset. Hvad der af Klæder ikke kan hænge i Skabet ligger i store Kister, hvor man viser dig den ene nye Klædning efter den anden, og Du forbauses yderlig ved at høre, at Datteren eller Sønnen desuagtet endnu i denne Tid skal have sig et nyt Klædebon til paa Grund af en Folkefest, Sommermarkedet, et Bryllup, et Barselgilde eller blot i Anledning af den forestaaende Altergang. Har Du Tid til at blive, maa Du ud at see Sæden, i hvilken som helst Skikkelse den end tilbyder sig paa Marken, og tilsidst maa Du da endelig ogsaa „kige ind i Stalden", hvor en broget Plag – den brogede Hestecouleur er til liden Ære for Vendelboens Smag i denne Retning for Øieblikket Livfarven – bliver Dig foreviist med en vis Stolthed[3]). Yttrer Du ganske tilfældigviis Lyst til at have et saadant Dyr, er den ogsaa strax tilfals, skjøndt Eiermanden paastaaer, at han kun nødig vil af med

---

[3]) Om de brogede Heste i Vendsyssel skriver A. Jakobsen i Vends. Folk og Land (8. Bd. 1917, S. 89 flg.), at de nedstammer fra „arabiske Heste", der omkring 1780 kom i Land fra et strandet Skib ved Asaa. De har senere af og til været paa Mode i visse Egne af Øst- og Midtvendsyssel, og et Spænd af nogenlunde ensfarvede brogede Dyr kunde opnaa en høj Markedspris; men almindelig eftertragtet har de aldrig været og er nu ret sjældne.

den; thi Vendelboerne ere Handelsmænd fra Top til Taa og lade aldrig nogen Leilighed gaae ubenyttet hen, naar der viser sig Udsigt til at „prange". Fra den Stund Handelen begynder, er vor Vært en ganske anden Mand, og Du maa lukke Dine Øine vel op for ikke at blive taget ved Næsen, selv hvor Du troer at have gjort en ganske udmærket Handel. Brændeviinsflasken gaaer stadig rundt under „Praatsen" d. v. s. medens der handles, hvor man pludselig heelt synes at have glemt, hvorom der egentlig tales, for at gotte sig over et tilfældigt Indfald – ja stundom vil endog Værten lade, som om han er bleven heelt drukken for at gjøre Dig desto troskyldigere, idet han forudsætter, at Du nok kan have Lyst til at narre ham i Fuldskab. Under hele Handelen vil Du høre den ene Eed værre end den anden, og det vilde vist staae sig meget ilde med den Bandende, om Vorherre eller „den anden Mand" vilde tage ham paa Ordet.

Er Du derimod buden til „en Forsamling" d. v. s. et Gilde i Anledning af et Bryllup, Begravelse eller Barnedaab, er Meget anderledes, kun Gjæstfriheden er den samme. Der holdes strængt paa Etiketten imellem de Nærbeslægtede af Brudeparret eller den Afdøde med Hensyn til Pladserne ved Bordet; men den Fremmede vises altid mere end almindelig Opmærksomhed, og han faaer Plads saa nær Præsten og Degnen som mulig. Der serveres først med Kjødsuppe, som maa have et tykt Lag Fedt, om den skal være rigtig god, derefter Oxekjød som altid er udmærket, saa „sød Suppe", derefter en Masse haardtstegt Kjødmad af alskens Fjerkræ, der først har afgivet sin Tribut i Suppekjedlen, fornemlig „Kokke", men ogsaa af Svin, Lam og Kalve. Det Hele sluttes med forskellige Kager. Under Maaltidet gaaer Brændevinet flinkt omkring („det er altid saa behageligt at have Smagen hele Tiden i Munden"), ledsaget af Kruset med udmærket Øl. Kun de finere Gjæster bydes et Glas saakaldet gammel Viin[4]), noget af det forfærdeligste Sammensurium, som en Kjøbmand kan rode sammen, og under Spiisningen iagttages næsten en Dødsstilhed, meest paafaldende jo nærmere man sidder Præsten og hans Familie, for hvem det ikke er muligt at faae Gjæsterne til at knytte en Samtale.

---

[4]) Fremstilledes i Købmandsbutikkerne af Spild og Rester af Rosiner, Svesker og Sukker m. m., der hensattes i en Tønde til Gæring og siden filtreredes og tappedes paa Flasker. Paa Etiketten stod med forgyldte Bogstaver Gammel Fransk Vin, men denne Blanding var, som Afholdstalere plejede at sige, hverken gammel eller fransk eller Vin.

Imellem de forskjellige Retter tænde Mandfolkene gjerne deres Piber og gaae lidt omkring; thi Maaltidet varer mindst et Par gode Timer eller tre. Naar Spiisningen er forbi, begynder Dandsen, det Eeneste, der gjør Forskjel paa et Bryllupsgilde og en Sammenkomst ved en Begravelse, hvor Dands naturligviis ikke bruges – thi ellers er Munterheden den samme – og nu er det ganske mærkeligt at see den Stilhed og Udholdenhed, hvormed der kan dandses. Karlene svinge sig i Reglen rundt med Piben eller Cigar i Munden, ellers er det ikke rigtig cavaleermæssigt – og i Mellemrummene mellem hver Dands bydes Brød – altid Sigtebrød – og Brændeviin omkring med en forbausende Hurtighed. Ud paa Natten tage de ældre Mænd og Qvinder dem en Luur i Husets Senge, som dertil holdes i Beredskab. Andendagsgildet er ikke saa propert som det paa den første Dag; men, skjøndt det er mere lystigt, træffer man dog ikke paa drukne Gjæster eller Slagsmaal. Alt gaaer smukt, venskabeligt og fornøieligt til. Gjæsterne spille vel Kort, men om rene Ubetydeligheder. Middagsmaden den anden Dag bestaaer af Opkog af det den forrige Dag levnede Oxekjød, hvilket i og for sig ikke er meget appetitligt, da de halvgnavede Been seile om i Suppen. Derefter kommer den „søde Suppe" og tilsidst salt Torsk. At Kaffe og Punsch ogsaa ombydes paa begge Dagene er en Selvfølge.

Enhver Forsamling er saaledes i Reglen forbi med den anden Dags Aften, kun yderst sjælden rækker den til tredie Dags Middag; men saaledes gik det ikke til i tidligere Dage, endnu i Mands Minde; da maatte et sligt Gilde i det Mindste vare i 3 Døgn, og Senge redtes allevegne i Huset, endog i Lo og Lade, naar Behov gjordes, for at „de Gamle" kunde lægge sig, naar de lystede, og sove saa længe de vilde. En Pige var sat til „at gjøre Opvartning i Sengen", det vil sige: sørge for de hvilende Gjæster fik, hvad de ønskede af Mad og Drikke, naar det begjæredes. Men saa var til Gjengjæld Beværtningen heller ikke saa flot. Kaffe og Punsch kjendtes ikke, men i det sted Øl og det afskyelige Brændevin, som de dengang selv brændte. Den varme Middagsmad bestod ogsaa kun i Sødgrød og Tørfisk, varmt Øl med Honning eller Sirup om Vinteren, men om Sommeren var Øllet naturligvis koldt.

Man skulde vel mene, at slige Gilder, hvor saa mange indbydes, maa koste Indbyderne betydeligt; men dette er ikke saa, da enhver Gjæst leverer Fon, det vil sige: en frivillig Ydelse til almindeligt

Bedste, i Reglen en Kok og en Snes Æg, men naturligviis ogsaa andre Gjenstande, alt som Evnen og Villien er. Selv Musik og Kogekone betalte Gjæsterne. I ældre Tider var det derimod ganske anderledes ordnet med Fonydelsen, som da alene skulde bestrides af de unge Piger, som vare nærmest beslægtede med de Indbydende. En saadan Pige kaldes Omgangspige, fordi hun maatte gaae omkring og sørge for Gjæsterne og altsaa kun fik liden Fornøielse i den almindelige Lystighed. Men desuden skulde en saadan Pige medbringe en Bægt fiint og grovt Brød, 1 Td. Øl, 1 Anker Brændeviin og en Sengsklæder, de sidste naturligviis kun tillaans. Hun maatte ogsaa sørge for Gafler, Knive, Dug, et Langbord o. s. fr., hvilket var en meget betydelig Uleilighed og Udgift i de Tider, da der herskede en ligesaa stor Fattigdom iblandt Beboerne, som der nu er almindelig Velstand. Var Omgangspigen længere ude beslægtet med Familien, gav hun kun det Halve eller en Fjerdedeel af det, som den Nærmeststaaende maatte udrede, hvilket derfor kaldtes et halvt eller qvart Fon. De andre Gjæster ofrede hele eller halve „Kroner" til Brudeparret.

Af andre Forlystelser maa fremhæves de saakaldte Legestuer. En Mand, som har et nogenlunde stort Værelse, indbyder hvem der vil komme af unge Karle og Piger for at dandse hos ham. Man har blot at betale Musicanten, der lader sig affinde med 1 Mk. eller 8 Sk. af hver Karl – Pigerne betalte Intet – og forresten fortærer man saa, hvad man vil og kan betale Kaffe, Brændeviin og Punsch, hvilket er Huuseiernes eneste Fortjeneste. Men Udgiften er heller ikke stor. Et enkelt viftende Lys i en Stage er stundom den eneste Belysning. Andre Adspredelser frembyde Markederne, navnlig det store Sommermarked i Hjørring, samt Folkefesterne, som begynde at faae industriel Betydning for Hjørring By. Til Sommermarkedet i Hjørring maa nu alle Tjenestekarle og -Piger, dersom ikke Husbonden vil see sure Ansigter og møde Vrangvillighed længe før og efter denne Høitidsdag, hvor man fra Morgen til Aften trykker sig igjennem en bølgende Menneskemasse i Byens Gader, svedende af Sommerheden og de mange tykke Klæder, de unge Piger trods Varmen maa iføre sig, for at vise sin Stands i al sin Glands. Denne Dag er endog saa vigtig for de unge Mennesker, at mange betinge sig denne Fridag, naar de fæste sig bort. Til andre mere uheldige Adspredelser høre Auctionerne, navnlig Strandingsauctionerne, hvor Brændevinen fei-

rer sine bedste Triumfer og bringer Folk til at kjøbe Gjenstande, som de deels ikke have Brug for eller deels betale over deres Værdi; thi naar Brændevinen gaaer ind, saa gaaer jo Forstanden ud.

I Marts Maaned finder ogsaa en egen Adspredelse Sted; thi da foregaaer saa mange Handeler om Huse, Gaarde og Jordstykker, at denne Maaned med Rette bærer Navnet af Prangemaaneden. Ved slige Leiligheder spiller Brændevinen en stor Rolle; thi, som tidligere bemærket, søger man at drikke hinanden paa Pelsen for at faae Handelen til at gaae eller forskaffe sig nogen Fordeel over den, med hvem der skal handles.

De 4 af 5 saadanne Handeler ere imidlertid kun de saakaldte Brændeviienshandeler, det vil sige saadanne Handeler, hvis eneste Udbytte er en behagelig tilbragt Aften ved Brændeviinsflasken, idet man paa begge eller i det Mindste den ene Side betinger sig Betænkningstid og saa ikke videre bryder sig om Handelen. Stundom begynder man ogsaa at handle om Huset, og det ender med, at man kjøber et Jordstykke af samme eller blot en Ko. Til andre Tider kommer man for, som man siger, at kjøbe en Griis, og det ender med, at man faaer sig enten en Hest eller selve Stedet, alt som man havde Lyst enten til det Ene eller Andet fra først af. Prutten og Sluddren maa der til, det er nu en afgjort Sag. Engang spurgte en Mand paa en Hest. Eiermanden forlangte 70 Rdlr. for den, og Kjøberen slog strax til. Da den forrige Eier saa, at Vedkommende begyndte at tælle Pengene op, blev han saa bange for at være bleven snydt, idet han antog, at Hestene, ham uafvidende, vare stegne i Priis, at han bød Kjøberen 5 Rdlr. for at faae Handelen til at gaae tilbage, hvilket ogsaa skete. Kort efter maatte han imidlertid sælge den samme Hest for 60 Rdlr. Havde Kjøberen pruttet, vilde Eiermanden have solgt den maaske et Par Daler billigere end de 70 og det med fuldstændig Sindsro.

Tyendeforholdet er i det hele taget godt. Kun de større Gaarde gjøre Undtagelser, deels fordi det strengere Arbeide og skarpere Tilsyn fremkalder Uvillie fra Folkenes Side, og deels fordi disse i Almindelighed ere Skrabet af Tyendet, som blot tager dertil, lokket af den høiere Løn og fordi det ikke kan faae Tjeneste hos en Gaardmand. I de Sogne, hvor der findes Herregaarde eller lignende store Landeiendomme, er Moralitetsforholdene derfor langt ringere end i de Sogne, hvis Jorder ere deelte imellem mindre Gaarde og Huse.

Den lille Forskjel, der meget ofte finder Sted imellem Gaarde og Huse, hvad Jordtillingendet angaaer, har ogsaa udslettet den store Forskjel, der i mange Egne af Riget er imellem Gaardmænd og Huusmænd. Det bitre Had, som paa saa mange Steder hersker i Huusmandens Hjerte til Gaardmanden, kjender man her ikke. Huusmandens Datter ægter ligesaa ofte Gaardmandens Søn, som en Gaardmandsenke gifter sig med en Huusmandssøn, naar der blot er omtrent lige fælles Velstand paa begge Sider, og i „Forsamlingerne" kjender man heller ikke til den Rangforordning, som findes i Fæsteegnene, hvor Gaardmænd og Huusmænd, samt hvad dertil hører, sidde hver for sig. Selveiendommen har bevirket dette.

Agerdyrkning og Qvægavl staaer tilbage i Vendsyssel hos den egentlige Bondestand, men om det end skeer langsomt, gaaer det dog fremad til det Bedre. Hertil hjælper det forbedrede Avlsbrug og Meieri paa de større Gaarde, hvis velsignelsesrige Frugter Bonden ikke kan være blind for og derfor ogsaa begynder lidt efter lidt at tilegne sig. Men som Bonden i Almindelighed er Vendelboen forsigtig, før han slutter sig til det Nye. Han vil først see, hvordan det stiller sig hos Andre, og naar han bemærker, at Sagen har sin Nytte, begynder han først at drøfte den nøiere og derefter at benytte den for sig selv.

I de allerfleste Sogne, hvor der gives Mergel, har denne længe været benyttet, men med Drainingen er det endnu i sin Barndom, ja, ei engang den tilbørlige Grøftegravning lægger man sig efter. Paa tørre Jorder kan man gaae langt, før man i visse Sogne træffer paa en eneste ordentlig Grøft imellem Agrene, neppe nok Vandfurer, idet man betragter det som den største Daarskab at lede Vandet fra de tørre Sandjorder, som man netop mener trænger til Vand. Men Følgen heraf er ogsaa den, at man i tørre Aar har en ringe Høst formedelst Mangel af Væde og i de vaade Aar en stundom endnu daarligere, fordi Vandet staar og siver paa de tørre, flade Marker, eftersom det mangler Afløb.

Under disse Forhold kan man nok tænke sig, at de nyeste, mere fuldkomne Agerdyrkningsredskaber og Maskiner saasom: Saa-, Tærske- og Hakkelsemaskiner aldeles mangle; endog paa Gaarde med en halv Snes Tdr. Hartk. findes i det Høieste kun de sidste.

Med Møddingens Behandling er Bonden ligesaa ukyndig eller rettere ligegyldig. Skjøndt de, der boe Kjøbstæderne nærmest, see

den Værdi, man der lægger paa den flydende Gjødning, som kjøbes i Brænderierne, tænke kun Faa paa at samle deres i deres Møddingshuller, hvorfra den udløber uden mindste Nytte for Eiermanden. Derimod sætter man stor Priis paa at blande sin Mødding med Jord, som ikke altid er den bedste, og man seer stundom en Bonde staae og blande sin Mødding med samme Velbehag, som en Conditor blander Kryderier i sin Kagedeig.

De vigtigste Kornsorter ere Rug, Byg og Havre samt Kartofler. Andet Korn eller Rodfrugter samt Hør og Hamp, ligeledes Bælgfrugter dyrkes enten slet ikke eller i det Høieste kun af enkelte vindskibelige Mænd til Huusbehov. Paa Sædekornet lægges kun meget liden Vægt. Rensemaskiner ere Sjældenheder, og man kan hist og her træffe Rugmarker, som snarere burde hedde Heiremarker. Efterhaanden begynder den toradede Byg at fortrænge den sexradede, men som gode Danske gjør den „danske Rug" drabelig Modstand imod den indvandrede saakaldte Provsti- og Campinrug, som alt har vundet fast Fod paa de større Gaarde. Nye og bedre Fodervæxter findes paa de fleste Marker.

Skjøndt det ogsaa gaaer langsomt med Forædlingen af Huusdyrene, begynder man dog ogsaa nu at sætte Priis paa disses bedre Racer; men i Reglen holder man for mange baade Heste, Faar og Køer, hvilke som en Følge heraf sulteføedes navnlig i smaa Aar, hvilket er en stor Skade for Smør- og Mælkeproduktionen. „Da jeg holdt 20 Køer, sagde en Landmand, „maatte jeg kjøbe Smør, nu jeg holder 12, kan jeg sælge Smør". At give sin Ko Korn, ansee de fleste Bønder for det samme som at give sin So Flæsk. Paa „Mellemgaarde" avles vel hist og her Smør, som kan maale sig med Herregaardssmøret, og selv paa endnu mindre Gaarde seer man Mælkestuer indrettede, men den simple Ost, især Vinterost, er næsten uspiselig for Fremmede, og den bedre ødelægges ved en Mængde Kryderier, som helst burde undgaaes.

Med det saltede Lammekjød hersker en høist uappetitlig Skik. Naar det har ligget en vis Tid i Saltlage, hænges det op rundt om Bilæggeren inde i Soveværelset, hvor der er varme baade Nat og Dag, og man finder da Lammelaar hængende i en trykkende Atmosphære midt imellem halvredte Senge og stinkende Vugger i broderlig Forening imellem vaade Strømper og Børnetøi m. M. – et Syn der ikke forøger Appetittet til det Smørrebrød med salt Lammekjød

paa, som maaskee i samme Øieblik præsenteres Dig med en dansk Gjæstfriheds hele Hjertelighed.

Biavlen staaer her som andre Steder i Riget paa et lavt Trin. Bistader ere en Undtagelse ved Stederne, og endnu sjældnere vil man finde Bistader af nyere og bedre Indretning end de gamle. Med Havevæsenet staar det ligeledes langt tilbage. Kaal er den vigtigste for ikke at sige eneste Plante; men der bruges heller ikke mange Urter i Suppen.

I Kystsognene drives vel Fiskeri; men man maa for det Første ikke troe, at det er i alle Kystsognene, og dernæst drives det, hvor der er Fiskeri, med Undtagelse af Skagen og Raabjerg Sogne, som reent Bierhverv og efter en forældet og høist utilstrækkelig Maade. Jo rigere Fiskeriet til visse Tider kan være, destomindre tjener Fiskeren i Forhold til de Tider, hvor Fisken falder sjældnere, alt efter den gamle Regel: jo færre Fisk jo dyrere, thi saa kan Fiskeren benytte dem selv; men jo flere Fisk desto billigere, da Fiskeren maa af med de overflødige til enhver Priis, fordi der hverken findes Røgstuer eller Salterier, hvortil Fisken kan afsættes. Idet vi iøvrigt, hvad Fiskeriet angaaer, henvise til de Undersøgelser og offentlige Afhandlinger, som alt ere fremkomne om denne for vort Fødeland saa vigtige men saa skammelig forsømte Rigdomskilde, skal vi indskrænke os til at fremhæve en anden Industrigreen for Kystens Beboere: Bjergningsvæsenet, der for Alle, der staae det nær, fremviser sig i Skikkelse af et storartet lovligt Plyndringssystem, som det staaer til Fremtidens Reformer at raade Bod paa. Uden dermed at ville kaste mindste Skygge paa andre Justitsembedsmænd, bør vi dog fremhæve, at der navnlig i Skagen er i den Henseende indtraadt en kjendelig Forandring til det Bedre.

Det er imidlertid glædeligt at mærke, at flere forstandige Kystbeboere begynde at indsee, at Bjergningsvæsenet er Befolkningen selv mere til Skade end til Gavn; thi foruden det, at det demoraliserer mange Mennesker og fremme Brændeviinsdrik og Lediggang, saa bevirker det i Forening med Fiskeriet, at fornødne Kræfter unddrages Markens Dyrkning. Pludselig erhvervet Vinding har altid sine Misligheder, hvor lokkende et Ydre den end har.

For disse Kystbeboere er Bjergningen (det vil sige: Opsamlingen) af Rav og Kul heller ikke ubetydelig. Den første Erhvervsgren burde paadrage sig Regjeringen Opmærksomhed; thi kan det betale sig for

Handelsmænd alene for den Sags Skyld aarlig at bereise hele Halvøens Vestkyst, maa den visselig være af større Betydning end den i første Øieblik synes.

Og hermed, kjære Læser, ville vi nu tage Afsked med de brave Vendelboer. Har Du end fundet flere Skyggesider hos dem, saa vil Du dog paa den anden Side være saa retfærdig at erkjende, at de have mange af deres Svagheder tilfælles med Rigets andre Beboere, uden at det altid kan siges, at disse komme dem nær med Hensyn til deres gode Egenskaber. Frygt derfor ikke for at besøge os; thi uden Smiger tør vi paastaae, at Ingen forlader os uden at have modtaget et godt Indtryk. Vel sandt, vor Egn kan ikke have noget meget Tiltrækkende for dig, dersom Du kommer fra Sjællands Bøgeskove eller „Smaalandenes" rige Hvedeagre, men saa ere igjen vor Natur mere storartet, hvad enten Du fra en Høideryg skuer hen over Vendsyssels Sletter eller fra en Klitbanke lader Dit Blik glide ud over den umaadelige Havflade, hvor Bølgerne selv i Magsveir bryde sig skummende over Revlerne, og skulde Du paa en Vandring have forvildet Dig paa en Lynghede eller imellem de taarnhøie Klitter, hvad eller Havgusen pludselig tvinger Dig til at bede om Herberge i det første det bedste Sted, Du træffer paa, saa vil Du saa godt som uden Undtagelse blive modtaget med dansk Gjæstfrihed og en saa hjertelig Glæde saavel af den rige Gaardeier som af Huusmanden, der blot besidder nogle Klitfaar, at det vil gjøre Dit Sind godt og vidne for Dig, at hvor Meget vi end i andre Henseender have kastet overbord fra Fædrenes gamle Tid, saa er der dog endnu saa meget af det Gode fra hine stolte Dage tilbage, i det Mindste hos Vendelboen, at det selv under vore nuværende tunge Udsigter borger for en lys og velsignet Fremtid for vort gamle Danmark.

SKOLEORDNINGEN I DRONNINGLUND 1719

Allerede før 1719 har der eksisteret Skoler i Dronninglund Sogn (ligesom det var Tilfældet adskillige andre Steder i Vendsyssel). I Rørsigs „Skoler og Degne I", S. 300 flg., berettes, at der 1690 var tre smaa Skolehuse i Sognet, „det ene i en By Hjallerup, det andet i Asaa og det tredje, som er det ældste, ved Jespersgaards Græsgaard (Dorf), lidt sønden for i Siden af Skoven og nu meget brøstfældigt". Skolen i Hjallerup opførtes 1687 af Anna Ramel. Hvornaar de to andre er opført, vides ikke, men at Skolen i Dorf er meget brøstfældig, foranlediger Rørsig til at skønne, at den er bygget „senest i Slutningen af Lindenov'ernes Tid (1581–1672)".

Sidstnævnte Sted var der ogsaa en ret anseelig Degnebolig, idet Degnen havde faaet Gaarden Tveden overladt uden Landgilde og Hoveri, men den havde rigtignok ved Overtagelsen (vist i 1680'erne) været øde, saa Degnen havde selv maattet bygge Rolling og et andet nyt Hus; „mens Laden og Fæhuset hartad ligger paa Jorden". Om Degnen har besørget Undervisningen i det lille Skolehus, der laa i Nærheden, faar vi imidlertid ikke at vide.

I Skolefundatsen 1719 nævnes ogsaa en gammel Skole i Ørsø, da der ved siden af den blev opført en af Prinsesse Hedvigs ny Skoler; de øvrige tre Skoler nævnes ikke, og der synes slet ikke ved den ny Skoleordning at være regnet med dem eller deres Grunde til Brug ved Anlæget af de ny Skoler – de var paa dette Tidspunkt næsten helt uden Værdi.

Ved Fundats af 17. Aug. 1719 skabte Prinsesse Sophie Hedvig og hendes Raadgivere – hvem det saa har været – en helt ny Skoleordning, der kan siges at have været mønstergyldig i de henved hundrede Aar, der forløb, indtil den afløstes af Skoleloven 1814. Den fortjener derfor at kendes i sin Helhed.

Fundatsens Bestemmelser vil sikkert i høj Grad forundre Nutidsmennesket. De er paa den ene Side Udtryk for Retsind og Humanitet (det skal saa vidt muligt undgaas at anvende haarde Ord og

Slag i Skolen), men fastslaar paa den anden Side ensidigt Religion som den egentlige Undervisningsgenstand – alt andet kommer kun i Betragtning, naar der er særlig god Tid tilovers.

Man mærker, Pietismen er under Fremrykning. Fundatsens Sprog er først og fremmest præget af den. Men Tankegangen er rationalistisk, der saaledes i det Skjulte har udviklet sig i Ortodoksiens Tidsalder. Hoved(hen)synet er, at Religionen skal gøre Nytte ved at opdrage til ubetinget Lydighed mod Autoriteterne, især det naadige Herskab.

Vi bringer i det Følgende Fundatsen af 1719 i N. Th. Fogtmanns Afskrift fra Originalen i Dronninglund Godsarkiv:

Vi Sophie Hedevig af Guds Naade Arve-Prinsesse til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertuginde til Slesvig Holsten, Stormarn og Dytmarsken, Grevinde til Oldenborg og Delmenhorst, Gjøre vitterligt, at som Vi intet kan vente Os noget Godt af den Allerhøjeste Gud, uden at Vi retteligen kjender Gud, frygter og elsker ham over alting og vor Næste som Os selv, og det med Gudfrygtighed maa indplantes udi Ungdommen; thi hvad man udi Ungdommen nemmer i Alderdommen sielden glemmer, hvorfor Vi ved Guds Aand og Bistand, hans Navn til Ære, det Skole-Væsen her ved vores Gods Dronninglund, fornemmelig Dronninglund Sogn, hvilket Gud rigelen med Ungdom haver velsignet, gjerne vil have fremmet og befordret, saa haver Vi for Ungdommens desto beqvemmere Skole-Gang syv nye Skoler her udi Dronninglund Sogn ladet bygge og indrette, saa og dertil syv tienlige Skolemestre beskikket og forordnet, hvilke til aarlig Station og Besoldning Vi Naadigst har givet og tillagt frie Huus, Ildebrand og Penge aarlig Tredive Rixdaler, paa det at Godsets Bønder og Tienere derved ikke skal beskæres eller deres Børn i Mangel af Skole-Løn skulde holdes fra Skolerne, og at Vi om dette Skole-Væsens bestandige Indrettelse kunde være forsikret, haver Vi for godt befunden ved et Vores herom given Naadigste Commiszorium af Dato 16 Julii sidstleden at anmode saa og beordre Velbaarne vores elskelige Hrr. Broders Prinz Carls Bestalter-over-Kammerherre, Ridder, Os elskelige Carl Adolph von Plessen, Vores Bestalter Hoffmester, Os elskelige Hans Friderich von Holstein, Vores elskelige Hrr. Broders Cammer-Secreterer Niclaus Gothard Carstensen, Vores Secreterer og Land-Inspecteur Terkel Terkelsen, dog og Sogne-Præsten for Dronningglund Menighed, Ærværdige

Hrr. Johannes Butz, at de samtligen over denne Sag maatte træde tilsammen for at beslutte dette Skole-Væsens bestandige Indrettelse, ikke allene for den nærværende, men mest for den tilkommende Tid, at kunde nyde Forsvar og blive uforandret, og efter at Vi deres samtliges Betænkende ved underdanigste Relation af 17. August næst efter Naadigst haver fornummet, haver Vi ved den allerhøjestes Raad og Tilskyndelse besluttet og for godt befunden derover at gjøre følgende Indstiftelser og Anstalter, nemlig:

1) Haver Vi til Ungdommens beqvemme Skole-Gang, og at de formedelst en lang og besværlig Vej ey skulde forsømme at komme til Skolen eller derfra ganske udeblive, her udi Dronninglund Sogn, som forhen meldt er, ladet opbygge syv nye Skoler-Huse med dertil henlagte Jordsmaal til Kaal-Hauge, saa er og hver Skole bestaaende af 7 Fag Bindingsværk og Straa-Tag, det udvendige af Eeg, og det indvendige af Fyr-Tømmer, med dertil hørende een Skorsten, een Bager-Ovn, af hvilke 7 Fag Huus de 4 Fag er til en god Skole-Stue indrettet med derudi en tienlig Jern-Kakkelovn, saa ny Bænke og Hylder rundtom, et Bord midt i Skole-Stuen, dertil en Dansk Bibel, saa og 5 Stykker Psalme-Bøger med det Nye Testamente udi et Bind, hvilket alt som et Inventarium ved Skole-Stuen skal forblive, thi skal disse Skole-Huuses Bygninger og dets tilhørende Skoleholdere, een efter en anden, naar de Skole-Huuse at bebo bevilges og tiltræde, ved Syn leveres, hvorefter de selv Taget, Vægge, Vinduer, Laase, Loft og Døre skal vedligeholde. Ligesaa i fald skeete, det Gud i Naade afværge, at Skole-Huuset ved ulykkelig Ildebrand formedelst hans Hustrue eller Folkes Uagtsomhed blev beskadiget, skal han derfor efter Loven være ansvarlig; men skulde Bygningen i andre Tilfælde, saasom ved Vaade-Ild, Storm-Vinde eller dessen Forraadnelse af Ælde tage nogen Skade, da skal dens Brøst og Reparation ved Os eller Vores efterkommende Dronninglunds Ejere bekostes, saaledes at enhver af disse syv Skole-Huuses Bygninger alle Tider bliver i god Stand vedligeholdet. Og skal Skolehusene paa de Pladser, hvilke dertil allerede ere udsøgte, og derpaa opbygte uforandret forblive, nemlig:

(1) Det første Skole-Huus er udi Bollefierding, paa den Plads Sønden Bolle Bye, næst Jep Madsens Gaard ved Vejen paa den Plads kaldet Enderne opsat, hvilke Plads til Bygningen og Kaalhauge er udi Længden Fire og Tyve Favne og udi Bredden Otte Favne.

(2) Det Skole-Huus udi Hjallerupfierding i Hjallerup-Bye er opbygt paa den saakaldet Jens Nielsens øde Plads, dessen Bygge og Kaal-Hauge-Plads er i Længden Tretten Favne og i Bredden Tretten Favne.

(3) Udi Dorfsfierding er tvende Skoler bygt og indrettet, saasom Børnene formedelst en lang og besværlig Vej ikke kunde komme til Skolen; den første ved den Bye kaldet Torup, og er Norden Ejler Jensens Plads, kaldet Nordborg, dessen Bygge- og Hauge-Plads er udi Længden Tyve Favne og i Bredden Otte Favne.

(4) Den anden Skole udi bemeldte Dorfsfierding er opsat næst norden Dorfs Mølle ved Vejen paa en Jens Sørensens Ager-Ende. Dessen Bygning og Kaal-Hauge-Plads er udi Længden Tyve og Fem Favne og i Bredden Otte Favne.

(5) Den 5te Skole er udi Ørsøefierding, hvilken er opbygt nært den forrige Skoles Bygge- og Hauge-Plads imellem Skoven og Hans Kolds Huus, Ørsøe, og er udi Længden Halvtrediesindstyve og Syv Favne og i Bredden Otte Favne.

(6) Den 6te Skole er udi Strandfierding, sammesteds ligesom i Dorfsfierding er tvende Skoler bleven indrettet, den første er opbygt i Asaae-Bye, næst Vesten for Niels Skræders Huus, bygt paa Clemen Bertelsens og Jens Christensens Gaards Grund, kaldet Nedergaard, er udi Længden Tyve Favne og i Bredden Tolv Favne.

(7) Den anden Skole i denne Fierding er opbygt i Geraae, imellem Jens Larsens Lade og Niels Pedersen Skræders Huus lige mod Vejen, og er udi Længden Sytten Favne og i Bredden Tie Favne.

Hvilke 7 Skole-Huuse med dertil afdelte Kaal-Hauge-Pladser, som meldt er, uforandret og bestandig skal forblive.

2) Er det Vor Naadigste Villie og Befaling, at der skal til Skolemestre dygtige Subjecter udsøges, saasom dertil ikke nogen maa antages eller beskikkes uden de, hvilke selv ere oplyste og funderet i deres Christendom og kan med ren Dansk Tungemaal undervise og læse i Danske Bøger og derhos kan skrive nogenlunde god Skrift, især at de ere gudfrygtige, ærlige og uberygtede Personer, og at derom haves tilforladelig Efterretning, og maa ey heller dertil antages, før de fremvise de vedkommende Øvrigheder, Verdslige eller Geistlige, fra de Stæder, som de kommer fra, deres lovlige Passer, Attester og Skudsmaaler, og da efter foregaaende Dronninglunds Sogne-Præstes

Examination og Attest over Personernes Dygtighed, bliver han Skole-Embedet betroet, og af Stedets Herskab Kalds-Brev meddelt.

3) Skolemesteren i hver Skole skal til første Anfang tilholde Børnene og Ungdommen at vænnes til Gudsfrygt, og som alting skal skee og helliges ved Bøn og Paakaldelse til Gud, saa skal hver Skolemester begynde og ende Læsningen om Dagen med Bøn og Sang, han skal og lære Børnene at kiende Gud og bede, saa og at vide og forstaae deres Catekismus, og endelig at kunde læse perfekt i Bibelen. Skolemesteren skal omgaaes Børnene og tractere dennem lempelig, fornuftig og med Kjærlighed, de skal hverken selv, deres Hustruer og Folk, give Børnene onde Forargelser og Exempler, paa det de ey nedbryder det med den ene Haand, hvad de med den anden opbygger, og ellers med Læsningen for Ungdommen til at lære og undervise sig forholde, som den hannem derom given Instruktion tilholder, saa og som Sogne-Præsten til Skikkelighed og Information for Ungdommen Tid efter anden godt og tienlig befindes. Fornemmelig maa det Skolemesteren eller andre ikke tillades udi Skolerne at holde Kroe eller lystige Forsamlinger, heller ikke nogen Vahre at forhandle eller falholde, under Vahrenes Konfiscation og anden vedbørlig Straf efter Loven at forvente.

4) Børnene skal tilholdes flittig at komme til Skolen, item alle Søn- Fest- og Prædike-Dage udi Kirken at lade sig examinere og informere, mens de, som altfor vidt er fraliggende, og forbemeldte Dage Regulirement (regelmæssig) i Kirken ey kan fremkomme, skal i det mindste udi Skolerne enhver i deres District sig indstille, paa det de sammesteds med Sjungen og Læsningen kan lade sig examinere og informere. Og skulde nogle Forældre findes gienstridige og ikke lade deres Børn komme til Skolen, saa maa Præsten giøre med al Nidkærhed for Guds Ære, den vi alleene sigter til med disse Skolers Indrettelse, paa behørige Steder at formane dennem, at de afstaar saadant et ondt Væsen, og skulde det ikke kunde hielpe, da Herskabet vedbørlig straffe dem, at andre kan see ved. Skulde der andre blive forhindrede ved særlig og undseelig Fattigdom eller Sygdom og Svaghed, saa skal Skolemesteren dog drage Omhue for ved Lejlighed at undervise dennem, saa at enhver faar Kundskab om sin Salighed. Ellers som Intentionen af denne Anordning sigter alleene til at plante i Ungdommen den sande Christendom og Guds-

frygt, hvortil Skriven og Regne-Kunsten ikke egentlig henhører, mens derved Tiden ikkun mere forspildes, thi skal Regne og Skrive-Kunsten her ikkun agtes som et tilføyet Verk, men findes nogens særdeles *Capable Ingenia,* kan dennem og derudi forhielpes. Skolemesteren skal være forpligtet at holde Skole baade Vinter og Sommer, saasom han lønnes Aaret igiennem, og skal holde daglig Register over dennem alle, om de ere flittige eller forsømmelige, hvorvidt de forfremmes, og dernæst give nøye Agt paa deres Nemme og hver tredie Maaned levere fra sig til Sogne-Præsten, hvad Profect enhver giør efter sin Flittighed og Nemme. Skulde da noget, enten hos Forældrene, Børnene eller Skolemester være forseet, skal det Stedets Øvrighed ved Sogne-Præsten tilkiendegives, paa det den tildragende Disorden betids kunde blive remenderet.

5) Enhver af forbemeldte Syv Skolemestre, hvilke der beviser sin troe og flittige Tieneste, som meldt er, haver Vi Naadigst bevilget og tillagt at skal nyde til aarlig Station og Besolding, nemlig det nye opbygte Skole-Huus med dertil indrettede Kaal-Hauge-Plads til fri Beboelse, mens den derudi indrettede Skole-Stue forbliver alleene for Ungdommens Undervisning, saa og for den almindelig Forsamlings Bøn og Sang, efter Instructionens Tilhold. Dertil nyder Skoleholderen fornøden Ildebrand udi Tre Skov-Læs Brænde og Trediesindstyve forsvarlige Læs Tørv, hvilken Ildebrand af Træ og Tørv Godsets Bønder hver til sin Fierding til rette Tid efter Udviisning skal til Skole-Huusene befordre, som ved Forvalteren, eller Stedets Fuldmægtig aarligen foranstaltes. Dernæst nyder og udi god Courant-Myndt Tredive Rixdaler, hvilke Vi og Vores Efterkommere Dronninglunds Eyere lader betale, nemlig i Penge Tyve Rixdaler og i Steden for de Ti Rixdaler Fire Tønder Rug og Fire Tønder Byg at skal leveres og det af Godsets Indkommende redeste Midler, hvilke betales enhver dennem tvende Tider om Aaret, den 1ste Termin den 1ste Augusti og den anden ved Aarets Udgang næst efter; derimod maa ey noget videre fordres, ey heller af Godsets Bønder for nogen af deres Ungdom at lære og informere fordres eller oppebæres, saasom de ey skal mangle noget af ovenmeldte deres Station, men skal nyde den rigtig.

6) Og paa det kan haves Erfarenhed om Skolemesterens Aarvaagenhed og Fliid til Ungdommen at lære og undervise, saa og

hvorledes de Tid efter anden i deres Læsning og Christendom tiltager, saa skal Sogne-Præsten, foruden det sædvanlige Forhør udi Kirken i det mindste Fire Gange om Aaret besøge Skolerne, deslige skal Sogne-Præsten en Gang om Aaret i Overværelse af Stedets Øvrighed (dvs. Herskabet eller Forvalteren) eller dens beskikkede Fuldmægtig forhøre og examinere Ungdommen, for derved at fornemme, hvorledes Skolemesteren sit Embede forestaar, og om han til Ungdommens Forfremmelse i deres Lære og Christendom Vores Naadigste Villie har efterkommet, saa og den hannem derom givne Instrux efterlevet. Skulde da befindes, at Skolemesteren ikke forestaaer sit Embede christelig, flittig og vel, saa Verket sig selv udviser og berømmer, og ey heller om Forbedring nogen Tid tilforladelig Haab findes, skal han uden Naade afsættes fra sit Embede.

7) Og som Vi dette Skole-Verk saaledes vil have indrettet og foranstaltet, at det bestandig efter Vor dødelige Afgang eller anden tildragende Forandring kunde kontinueres og fortsættes, hvilket vi udi en Gudelig Intention haver indrettet, og Vi, saa længe Gud sparer os Livet, paa bedste Maader skal fortsætte og haandhæve, da ligesom slig en god og velmenende Sags Bestandighed og Befordring ikkun alleene næst Gud paa Gudsfrygt, som paa Successorernes deraf flydende Redelighed og Troskab ankommer og beroer, ville Vi Naadigst forsikre Os af Successores eller Posseccores til dette Vores Gods Dronninglund som en evig Indstiftning og Continuation ubrødelig bliver holden og efterkommet, i hvilken Tillid Vi Naadigst tilforpligter Os og Vores Arvinger, saa og efterkommende Dronninglunds Herskaber og Eyere i alle Kjøbs-Contracter og Skiøder dette Godses Forhandling og Afstaaelse vedkommende at observere, de bemeldte Syv Skolers Indstiftelse ingen Præjudice eller Afgang i ringeste Maade tilføjes, og da kan de, hvilke dertil Lyst haver, og i Særdeleshed de, som sig til Gud lader føre og leede, den Allerhøyeste Velsignelse forvente. Hvorfor og til endelig Beslutning, at dette Skole-Verks Indstiftelse ikke ved Tidens Langvarighed skulde komme i Forglemmelse, skal dette hver Aar, næst Søndag efter den 28. Augusti udi Dronninglund Kirke efter Gudstjeneste for al Menigheden forkyndes og oplæses. Thi er Sogne-Præsten til den Ende en rigtig Gienpart under Vores Haand bleven meddelt, som han altid hos sig beholder, tilligemed tvende med den samme eens lydende, hvoraf een hos Dronninglunds Herskaber eller Eyermænd forbliver, den

anden hos Superintendanten udi Stifts-Kisten indlægges, at der ved Forandringer og ulykkelige Tilfælde ey nogensinde skulde paa dette Skole-Verk befindes nogen Af-Sagn. Vi vil da hermed i den Allerhøyestes Navn beslutte og ønske alle og enhver Vedkommende Guds Aands Naadige Kraft og Regiering til dette at forsvare og selv efterleve, saa de kan have Ære og Roes deraf paa Vor Herres Christi Dag, og til desmere Bekræftelse haver Vi dette med Vores Prinsesselige Haands Betegning og hos trykte Zignet stadfæstet og bekræftiget.

Dronninglund, den 28. Augusti 1719.

Sophie Hedevig (L. S.) T. Terkelsen.

1) Som Gudsfrygtighed er nyttig til alle Ting og forskaffer os fra den himmelske Gud, Lysenes Fader, alle gode Gaver, som vi kan have fornødne, saa skal Skoleholderne i hver Skole tilholde Børnene og Ungdommen fra første Anfang at vænnes til Gudsfrygt.

2) Som alle Ting skal ske og helliges ved Bøn og Paakaldelse til Gud, saa skal hver Skoleholder begynde Læsningen om Dagen med Bøn og Sang.

3) Hver Morgen skal sjunges en Morgensalme førend Bønnen med det Vers: Vor Herre Jesu Christi Fred; hver Aften skal sjunges en Aftensalme førend Bønnen og efter Bønnen det Vers: Vor Herres Jesu Christi Fred; naar Formiddagslæsningen er til ende da, førend Børnene gaae ud af Skolen, sjunges det Vers, naar Krigen eller andre Landeplager kan være over Landet: O, naadige Gud, som er mægtig og viis, ellers: O, give det Gud, vi efter dine Bud.

4) Bønnen, som skal bruges, skal være efter følgende: (1) Morgen og Aftenbøn, som findes i Catecismo. (2) En nyttig Bøn for Smaabørn. (3) O, allernaadigste Gud, kjære himmelske Fader. Udi denne indføres paa det rette Sted: Beskjærm vores naadigste Overherre og Konning, Kong Frederik den 4de, vores naadigste Dronning Louise, Hans kongelige Højhed, vores naadigste Arveprintz og Herre, Printz Christian, Hans kongelige Majestæts Hr. Broder, Printz Carl, de kongelige Printzesser, særdeles vores naadigste høye Herskab Printzesse Sophie Hedevig, og det ganske kongelige Arvehuus, saavel al anden Christenøvrighed, under Dine Værn og Vinge. (4) Fadervor og Velsignelse.

5) Maa der ingen Maaltid holdes i Skolerne, enten Frokost, Middagsmad eller Midaftensmad uden Bordlæsninger før og efter, og dertil kan bruges de Bønner, som findes i Catecismo, og tillægges:

Vor Disk og Dug etc. og: Hav Tak, o Gud, vor Skabermand, med de andre sædvanlige.

6) Skolemesteren begynder selv Sangen, naar han har kast op i Salmebøgerne for Diciplene, som vel kan læse, og maa nøye observere, at enhver, saavidt han kan, sjunger med; saalænge Sangen varer, staar enhver op paa sit rette forordnede Sted; men medens Bønnen læses, falder de alle paa Knæ og rejser sig op, naar Vor Herres Jesu Christi Fred skal sjunges, men naar der læses til Bord og fra Bord, da skal Diciplene staa op.

7) Diciplene, saa mange som kan, skal skiftes til at læse Bønnen selv, og da skal Skolemesteren rette, hvad de fejler, og lade dem for alting med saa høj og tydelig Røst læse; eller naar Forsamlingen sker i Skolen af mange Mænd, som sker hver Aften, om muligt er, men fornemmelig hver Søndag, da Ungdommen tilligemed examineres udi deres Catecismo og Børnelærdom af Skolemesteren, da skal han selv læse i Bibelen item ovenbemeldte Bønner og andre, som af Præsten vorder ham anordnet, efter Tidernes Omstændigheder.

8) Skolemesteren skal endelig, naar han læser for Børnene, selv være langsom og udføre alting med en ren og tydelig Røst og formane og tilvænne Diciplene det samme, og hvad de lærer udenad og siden skal læse igjen, skal være ligesom det staar udi Bogen, ikke et Ord forandre, fratage eller tillægge.

9) Begynder Skolemesteren først med Børnene at læse, at kjende Bogstaverne, dernæst det at stave, siden tydeligt at læse; og skal Skolemesteren begynde dette, endogsaa med de Børn, som tilforn har gaaet i Skolen; thi det kan vel hænde sig, at de enten ikke vel har lært dette, eller ogsaa siden glemt dette. Dette maa endelig flittig paadrives, førend de begynder at lære udenad udi Catecismo og Forklaringen derover, thi ellers forstaar de ikke, hvad de læser.

10) Bøgerne, der skal bruges i Skolerne, skal være Abceten, Catecismus, Evangelium, Davids Salmers Bog og Bønnebog. Andre gamle Bøger med gammel Stil maa Skolemesteren ikke lade dem læse udi, og skal de, naar de ere komne saa vidt, hver Formiddag læse udenad af deres Catecismus og Børnelærdom og de 7 Poenitenze Salmer, indtil de fuldkommeligen kan dette; om Eftermiddagen kan de læse udi andre Bøger, og naar de har lært dette, saa kan de, der har Nemme dertil, lære at skrive og regne, men deres christelige Catecis-

mus og Børnelærdom med Undervisningen skal gaa for alle Ting, og hver Dag førend de gaae af Skolen, skal Diciplene skiftes til at læse et Stykke i Bibelen med høj tydelig Røst.

11) Som der findes adskillige fattige Børn, som en Del for deres slette Klæder, en Del for deres fattige Føde, de skulde spise i Skolen, ey tør komme til Skolen af Undseelse eller formedelst en eller anden paakommende Svaghed, da skal enhver Skolemester være forpligtet til 2 Gange om Ugen at undervise dem i Huusene, dog skal Forvalteren og Præsten give ham Register paa disse, som ej kan komme til Skolen, saavelsom og paa alle andre, der skal gaa til Skolen.

12) Skolemesterne skal være forpligtede at holde Skole baade Vinter og Sommer, saasom han lønnes Aaret igjennem, og skal holde daglig Register over dem alle, om de ere flittige eller forsømmelige, hvorvidt de forfremmes, og give nøye Agt paa deres Nemme, og hver 3die Maaned levere fra sig til Sogne-Præsten, hvad Profekt enhver gjør efter sin Flittighed og Nemme; skulde da noget, enten hos Forældrene, Børnene eller Skolemesteren være forseet, da det Forvalteren ved Præsten at tilkjendegive. Til den Ende skal Forældrene tilholdes at lade deres Børn komme til Skolen, nemlig de Børn, hvis Forældre boer i Byen, hvor Skolerne er, bør at gaa i Skole, naar de ere 6 Aar gammel, og de udenbys naar de ere 7 eller 8 Aar, og maa de ey kvittere Skolen, før de kan kjendes dygtige til at gaa til Guds Bord, eller og, som deres Nemme og Flittighed befindes.

13) Næst dette, som er deres christelige Tro angaaende, saa haver han dem med al Alvorlighed at lære Tugt og gode Sæder, som er for ham besynderlig disse, (1) at der holdes Opsyn med dem, at de ere skikkelige og stille, naar der bedes og sjunges, item naar Præst, Degn og Skolemestre underviser dem, (2) at de har samme Opsyn med dem, naar de spise, enten det sker i Skolen, eller hvor Skolemesteren er hos dennem, og de aldrig lade ske, uden Bønnen før og efter, som tilforn i den 5te Artikel er ommeldt, (3) at de sidde eller staa, som skal ske, efter den 6te Artikkel iblandt hverandre uden Trætte og Tynge, uden Latter og Leg, besynderlig uden Skjenden og Banden og utugtige Ord, skarns Remser og Viser, fordrage hinanden udi al Godhed og lære hinanden alt godt. Endelig ere for det 4de, at de vænnes til at ære alle dem, som have at byde og raade dem, men at svare dem ydmygeligen, lyde dem hørsommeligen og altid sige dem Sandhed, naar de spørges om noget.

14) Skolemesteren skal i alle Ting foregaa dem med gode Exempler og hverken selv eller Hustru og Børn forarge dem, enten med Ord eller Gjerninger, og alt, hvad de lærer dem, skal ske med al Sagtmodighed og ikke med Hug eller umaadelig Overskjændelse; og er der nogle Rebeller, saa angives det for Forvalteren og Præsten, som skal sætte saadanne til Rette efter nærmere Forklaring i den 12te Artikkel.

15) Skolemesteren skal ydermere lade se sin Gudfrygtighed og saaledes i disse Poster: (1) Kirken og Guds Huus flittig at søge og formane hver Dag for hellige eller Prædikens Dage Diciplene det samme at gjøre, at opkaste for dennem udi Salmebøgerne de Salmer, som skal sjunges anden Dagen, de skal forføje sig med Diciplene op ad Altergulvet, naar der ringes sammen, og ingenlunde enten selv eller lade de andre forblive paa Kirkegaarden efter den Tid, og siden se nøje til, at de skikker sig vel i Kirken, enten det er af deres egne eller af andre Districter; thi i Kirken skal enhver nøje observere Ungdommen, og forbliver de i Kirken personligt hos sine Diciple, medens de læser for dem, Degnen eller Præsten, og, om det nødig eragtes, skal de selv læse for dem der. (2) Skal enhver Skolemester leve ædruelig, skikkelig og aldrig holde nogen Drikfal eller Haandtering at befatte sig med, hvorved hans Embede skal forsømmes. (3) Ingensteds maa forrejse, dog dersom høj Fornødenhed det udkræver, kan det ske med Forvalterens og Præstens Concentz, dog ikke over 1 Gang om Aaret; thi Skolen maa ingenlunde forsømmes. (4) Maa Skolemesterne ej heller være ubetænksomme i at straffe Børnene og den ene ej elske over den anden; thi hendes kongelige Højhed lønner lige meget for enhver, enten han er rig eller fattig.

16) Er enhver af Skolemesterne naadigst tillagt for deres tro flittige Tjeneste disse efterskrevne Belønninger, nemlig til Beboelse Fri-Skolehuus med derudi indrettet Skolestue og andre fornødne Værelser, bestaaende af 7 Fag, nybygt, fornøden Ildebrændsel, som forstaas i 3 Skov Læs Brænde og 60 Læs Tørv, hvilken Ildebrand af Træ og Tørv Godsets Bønder hver i sin Fjerding til rette Tid, efter Udvisning, skal til Skolehuuset befordre, som ved Forvalteren eller Stedets Fuldmægtig aarlig foranstaltes. De skal og udi god gangbar Penge-Mynt aarlig betales 30 Rixdaler, som de har at annamme hos Stedets Fuldmægtig, nemlig i Penge 20 Rixdaler og i Stedet for de 10 Rixdaler: 4 Td. Rug og 4 Td. Byg, alt skal leveres, og det

af Godsets reneste Midler, hvilke betales enhver af dennem tvende Tider om Aaret, den 1. Termin den 1. Aug. og den 2. ved Aarets Udgang næstefter. Derimod maa Skoleholderen intet begjære eller prætendere nogen Skolegjild af nogen anden, saasom de ej skal mangle noget af ovenbenævnte, men nyde det rigtig. Husets Bygning og hvad videre som Inventarium dertil naadigst bliver anordnet, skal hver ved Syn blive overleveret, hvorefter han selv Taget, Vægge, Vinduer, Laase, Lofter og Døre vedligeholde; ligesom ifald ske (det Gud forbyde og i Naade afværge), at Skolehuset ved ulykkelig Ildebrand, formedelst hans eller Folkes Uagtsomhed, blev beskadiget, da skal han derfor, efter Loven være ansvarlig, men skulde Bygningen i anden Tilfælde saasom Vaadeild, Stormvind eller Forraadnelse af Ælde nogen Skade tildrage, da skal dens Brøst og Reperation ved Stedets Øvrighed eller deres dertil beskikkede Fuldmægtig bekostes.

17) Og paa det kan haves Forfarenhed om Skolemesterens Aarvaagenhed og Flid til Ungdommen at lære og undervise, saa og hvorledes de Tid efter anden i deres Læsning og Christendom tiltage, saa skal Sognepræsten, foruden det sædvanlige Forhør udi Kirken, i det mindste 4 Gange om Aaret besøge Skolerne; desligeste skal Sogne-Præsten 1 Gang om Aaret i Overværelse af Stedets Øvrighed eller deres beskikkede Fuldmægtig, forhøre og examinere Ungdommen, for derved at fornemme, hvorledes Skolemesteren sit Embede forestaar, og om han til Ungdommens Forfremmelse i deres Lære og Christendom vores naadigste Villie har efterkommet, saa og den hannem derom given Instrux har efterlevet; skulde da befindes, at Skolemesteren ikke forestaar sit Embede christeligt, flittig og vel, saa Verket sig selv udviser og berømmer, og ej heller om Forbedring nogen Tid tilforladelig Haab findes, skal han uden Naade afsættes fra sit Embede. Derimod kan de, hvilke der lærer og lever vel, deres anfortroede Embede efter den dennem givne Instrux med al Flid forestaa og deraf Frugterne Aar efter anden bevise, vente sig Naade og Forbedring og ved Andel at blive befordret.

Til Stadfæstelse under vores Hænder og hostrykte Zigneter, af Dronninglund den 28. Augusti 1719.

Plessen, Holstein, Carstensen, Terkelsen, Joh. Budtz, L. A. Lederthou

LARS CHRISTIAN JENSEN NYSTEDS DAGBOG 1864

Ved A. Skjødsholm

Lars Christian Jensen Nysted er født i Nysted, Alstrup sogn, den 20. juli 1835 og døde samme sted den 4. april 1922. Hans hustru, Karen Marie Nysted, er født i eller ved Brønderslev den 5. marts 1832 og døde i Nysted 10. nov. 1916. De er formentlig gift, da han i november eller december 1863 bliver indkaldt og kommer med i krigen 1864.

I løbet af 1864 skrev han en mængde breve, først og fremmest til Karen Marie. Disse breve er gået tabt for nogle år siden ved udlån til en fjernere slægtning. Desuden vekslede han breve med slægt og venner. Disses navne er anført i dagbogen, men har med enkelte undtagelser ikke kunnet identificeres.

Gennem mere end 40 år var han sognefoged i Alstrup og havde derudover mange offentlige tillidshverv. Han modtog dannebrogsmændenes hæderstegn for sin virksomhed som sognefoged.

Dagbogen er ret vanskelig at tyde, da den har været benyttet til notater i en senere tid, men den beretter livligt om oplevelserne under felttoget og indledes på følgende måde:

Lommebog for Soldat
L. C. Jensen Nysted
ved 22. Infanteriregiment
5. Kompagni, Nr. 155.
Steenfeldt d. 9. Januar 1864, købt i
København d. 11. December 1863.

Dagbogen begynder i København d. 12. dec. 1863 og meddeler, at de stillede kl. 8 og blev tildelt ovennævnte regiment samt modtog i lønning for 5 dage 1 rdl. 1 mk. og jægermundering, frakke, bukser og hue.

Dagen efter, søndag d. 13., skrev han brev til Ny Hammelmose og til hans hustru, Karen Marie. Samme dag spiser han til middag hos

Niels Vrensted (som det ikke er lykkedes at identificere) og besøgte Thorvaldsens museum.

Mandag den 14. fik han udbetalt brødpenge for 3 dage med 8 sk. samt logipenge for samme tidsrum 2 mk. 4 sk.

Lørdag den 19. så han kongens ligfølge (Frederik den VII blev bisat den dag).

Det har tilsyneladende knebet med munderingsgenstande, thi først d. 23. dec. fik han udleveret lædertøj, feltflaske og tornyster. Samme dag skrev han til Karen Marie og sendte hende et portræt. Kl. 6 stillede han til vagt og modtog kepi (et hovedtøj, der vist kun brugtes til vagttjeneste; den var i brug så sent som i 1890erne).

Lillejuledag og det meste af juledag gik med vagt, post for kommandanten.

Lørdag d. 26. dec. stillede de med alt udleveret tøj og blev flyttet til Sølvgades kaserne, hvor de indkvarteredes på 3. etage, stue 12, ialt 16 mand. D. 27. modtog han kappe.

Onsdag d. 30. stillede de kl. 9, og de fik marchordre til kl. 11. De skulle stille kl. 10 og fik da udleveret 60 patroner. Kl. 11 marcherede de til jernbanen, og kl. 2 afgik toget til Korsør, hvortil de ankom kl. 6½ og blev indkvarteret.

Torsdag d. 31. dec. stillede de kl. 3½ om morgenen og gik om bord på vagtskibet „Hekla", der lettede anker kl. 7 og ankom til Flensborg kl. 6 næste aften. De lå på dækket hele natten.

Først næste dag, nytårsdag, kl. 4 om morgenen blev de sat i land og indkvarteret, 9 mand, i Nicolajgyde nr. 645, men allerede samme dag kl. 2 eftm. stillede de med fuld oppakning og blev indkvarteret i Norden nr. 350.

Lørdag d. 2. jan. stillede de med fuld oppakning kl. 6½ og afmarcherede kl. 7, forlod regimentet og gik til Sønder Brarup (i Angel lidt nord for Slien), en meget anstrengende march på 5½ mil. Allerede næste dag, søndag d. 3., afmarcherede de kl. 1½ til Steenfeldt, hvor de blev indkvarteret 15 mand på sted, et godt kvarter på et enkelt sted nær. Efter at have været til eksercits fra 2 til 4 akkorderede de med Martin P. Gabriel om prisen på mad, 1 mk. 4 sk. daglig for smør, brød og kaffe om morgenen, middag og varmt øl samt smørrebrød om aftenen.

Tirsdag d. 5. kl. 3½ stillede de med alt deres tøj i klart frostvejr, men først næste dag kl. 9 afmarcherede de til Sønder Brarup efter at have hørt den nye konges proklamation, kom tilbage kl. 12 og

fik udbetalt lønning og logipenge. Skrev et brev til Henrik i Stavad (svigerfader til Morten Jensen, Stavad).

De følgende dage, 6. og 7., gik med eksercits, modtage og skrive breve.

Fredag d. 9. er han i Sønder Brarup sammen med Jens Bonkegaard (Jens Nielsen fra Bonkegaard i Saltum).

Lørdag d. 9. stillede de og skulle have været til eksercits, men da der var så mange syge, blev de fri, og han var atter sammen med Jens Bonkegaard på besøg i Guderød ved 8. kompagni, senere skrev han brev til Peder og Lars Grønborg (Stavad, Thise sogn).

Mandag d. 11. lå han syg i sit kvarter og blev dagen efter ført til sygestuen i Sønder Brarup, hvor han lå til torsdag d. 14. og var kvartersyg endnu lørdag d. 16. Søndag d. 17. skriver han brev til Peder Nørgaard (Stavad) og er sammen med Jens Bonkegaard og andre i Guderød.

De følgende dage går med øvelser, bataillonseksercits, feltvagtøvelser, sigte- og signaløvelser.

Tirsdag d. 26. stillede de kl. 6½ og afmarcherede til Dollerup på Angel, 3¾ mil længere mod nord, ca. 2½ mil øst for Flensborg, hvor han sammen med syv andre bliver indkvarteret hos Peter Jessen.

Torsdag d. 28. blev der blæst appel før dag, og de stillede for at afmarchere til Københoved, men vendte tilbage kl. 12½ i stærk regn og slud.

Dagen efter, d. 29., stillede de kl. 8 og afmarcherede 3 mil mod syd til Gangerskjeld, hvortil de ankom kl. 3 eftm. og blev indkvarteret, 18 mand sammen.

Mandag d. 1. febr. stillede de til udbetaling af lønning og brødpenge, 3 mk. 20 sk.

Tirsdag d. 2. stillede de til afmarch kl. 4, stod under gevær hele dagen i Nørre Brarup og afmarcherede kl. 4 eftm. mod Slesvig, hvor de mødte livgarden, herefter rykkede de længere mod øst, fra kl. 1 om natten sov de i en lade.

Onsdag d. 3. stillede de kl. 4 og afmarcherede til Nakkeby(?) og stod under gevær til kl. 2 og blev derefter indkvarteret i 3 gårde.

Torsdag d. 4. stillede de kl. 4 og stod under gevær til kl. 1 og kom derefter i samme kvarter. Der hørtes stærk skydning.

Fredag d. 5. stillede de kl. 4 eftm. og stod under gevær til kl. 10 aften, hvorpå de afmarcherede mod nord ad vejen til Sønder Brarup og fortsatte uden hvil den følgende dag 5 mil ad Flensborg til og

ankom hertil efter et hvil og endnu 1½ mils march. De ankom kl. 11½, hvilede i 1½ time og fortsatte til Sønderborg og videre til Tosbøl(?) på Als, hvortil de ankom kl. 12 om natten, hvilede i 3½ time og stillede igen søndag morgen d. 7. febr. kl. 3½ og kom på forpost, ¾ mil tilbage, og stod på post i snefog til kl. 4, da de afmarcherede til Nakkebjerg(?), 3¼ mil, hvil i ¾ time, hvorpå de kom på forpost på Dybbøl banke kl. 3¾ morgen og stod her til kl. 4 eftm. i meget stærk kulde. Dagen efter, tirsdag d. 9., stillede de kl. 10 og stod til kl. 11½. Onsdag den 10. stillede de igen kl. 10 og stod under gevær til kl. 4, da de afmarcherede til Sønderborg og derfra 2 mil hen mod den østlige side af øen til Ertebjerg. Dagen efter indkvarteredes de 10 mand sammen og kom af klæderne.

D. 13. stillede de til geværeftersyn og fik en proklamation oplæst kl. 3.

Søndag d. 14. stillede de med fuld oppakning kl. 10. Kl. 4 blev der udleveret øl. Mandag er det lønningsdag, 3 mk. 12 sk. og 4 sk. i brødpenge, desuden fik han udleveret såler og flækker på afregning.

Tirsdag d. 16. stillede de kl. 4 og afmarcherede til Sønderborg, hvor de indkvarteredes, talte med bekendte fra 11. regiment (Aalborg).

Dagen efter arbejdede de på forskansningerne fra kl. 6 morgen til 4 eftm. Fredag d. 19. var de på forpost uden for Ragebøl lige nord for Dybbøl by. Dagen efter rykkede de ind i skanserne.

Søndag d. 21. kom de ud i piket (beredskab) ved Dybbøl kirke.

Mandag d. 22. blev de kl. 7 om morgenen angrebet af fjenden og måtte retirere ind til skanserne, men drev igen fjenden tilbage forbi Dybbøl. „Alt havde ende kl. 11½". Derefter kom de på forpost til kl. 2 og afmarcherede til Sønderborg, 1 mil, hvor de holdt hvil til kl. 2. Derpå marcherede de forbi Augustenborg til Stevning, 2½ mil, ankom kl. 9 aften og indkvarteredes 47 mand hos Klaus Bonde. Resten af ugen gik med lidt småpilleri og stillen til appel med fuld oppakning.

Torsdag d. 26. stillede de til geværeftersyn, „doktorvisitation" og lønning, de sædvanlige 3 mk. 12 sk. og 8 sk. i brødpenge.

Lørdag d. 28. er hviletiden til ende. De stillede kl. 5¾ og afmarcherede til Sønderborg, hvor de indkvarteredes på slottet. Allerede dagen efter er de på forpost.

Tirsdag d. 1. marts kom de ind i skanserne, hvor de lå i barakkerne om natten, men allerede dagen efter blev de trukket ind til Sønderborg efter at have været på skansearbejde. Dagen efter er de atter på forpost og blev afløst fredag d. 4., da de blev trukket ind i skanserne og indkvarteredes i blokhusene.

Lørdag d. 5. marts marcherede de ind på Als og blev indkvarteret 21 mand i Hørup. Efter at have været til gudstjeneste om søndagen måtte han melde sig syg om mandagen og de følgende to dage.

Torsdag d. 10. fik han brev fra Peder(?) og Karen Marie. De sendte 8 mk. fra sognet (frivillige indsamlinger sognevis til fordel for soldaterne), desuden 1 mk. fra Kristen Larsen, 3 fra Karen Marie og 1 fra hans moder.

Fredag d. 11. gik turen atter tilbage til Sønderborg og på forpost med indkvartering i barakkerne.

Mandag den 14. kom de ind på hovedpost. Om eftermiddagen begyndte fjenden at beskyde skanserne fra Broager. Dagen efter er der ligeledes skydning, og onsdag skulle de have været i Sønderborg, men de må blive i barakkerne, da fjenden kastede bomber ind i byen.

Torsdag d. 17. „afmarcherede ind på Als, en streng slagdag ved Dybbøl".

Tirsdag d. 22. stillede de kl. 4½ og afmarcherede til Sundsmark, hvor de stod i reserve, da man ventede angreb. Dagen efter indkvarteredes de på slottet og kom på forpost kl. 5 i løbegravene. Om natten arbejdede de i skanse 2. De kommende dage gik med vagttjeneste i løbegravene og hvil på slottet.

Søndag d. 27. var de på forpost mellem skanse 2 og 3.

„Mandag morgen kl. 3¾ angreb af fjenden indtil kl. 8, det gik meget heftigt til, i særdeleshed fra vore skanser. Lønning 3 mk. 12 sk., indkvarteret på slottet". De følgende tre dage hvil i Hørup, men fredag d. 1. april stillede de til afmarch og kom på forpost udenfor skanse 9 og dagen efter ind bag skanserne, „meget stærk kanonade og mange faldt af vores armé".

Søndag d. 2.: „Kom ind i skanserne mellem nr. 2 og 3 i løbegravene". Mandag d. 4. „om morgenen angreb fra fjenden, men uden virkning, om eftermiddagen meget stærkt bombardement. Kom ud til brohovedet at bygge på en meget høj bakke, hård frost, brand i Sønderborg, i dag den trdie dag".

Tirsdag d. 5. i løbegravene mellem skanse 9 og 10 og dagen efter i barakkerne ved landevejen. Torsdag den 7. marcherede de til barakkerne øst for Sønderborg. „I barakkerne hver dag, stærkt bombardement, skrev hjem".

Lørdag d. 9. „i barakkerne, gik til alters".

Søndag den 10.: „Marcherede ud og kom i løbegravene mellem skanse 1 og 2, meget stærk kanonade, vi fik 1 død og 2 sårede".

Mandag d. 11.: „Kom ind i barakkerne bag skanse 9 og 10, hvor vi fik 1 død og 2 sårede".

Tirsdag d. 12.: „På forpost i løbegravene mellem skanse 9 og 10".

Onsdag d. 13.: „Lå ved et gærde mod Alssund, om aftenen afmarcheredes til en by ca. en halv mil øst for Sønderborg".

Søndag d. 17.: „Afmarcherede ud på forpost, plads bag skanse 3".

Mandag d. 18.: „Et meget stærkt bombardement fra fjenden om natten til kl. 10½ formiddag, på hvilken tid de angreb med deres infanterister og tog vore skanser fra venstre mod højre, en utrolig mængde toge de fjendtlige til fange efter megen modstand, retirerede til brohovedet og derfra over til Sønderborg, hvor vi vare opstillede lidt syd for kirken ved noget artilleri, der løsnede ild på fjenden ovre i brohovedet. Vore pontoner (ingeniørtropper, der arbejdede med bygning af pontonbroer) trak imidlertid en del af broen op og satte den øvrige del i brand. I kampen var på venstre fløj 22. regiment. Da vi drog ud på forpost, var vi 1100 menige, men tilbage kun 172 menige samt 2. sekundbataillon(?) tillige med 2. regiment, som næsten led et lignende tab som reserve ved 9. og 20. regiment. Derefter blev vi trukket tilbage på hin side Sønderborg i barakkerne".

Tirsdag d. 19. om natten kl. 12 afmarcherede de til Høruphav og til søs derfra til Faaborg, hvor de indkvarteredes efter „en meget vemodig modtagelse".

D. 20. afmarch kl. 6 morgen til Sø-Søby (¾ mil øst for Assens), hvor de indkvarteredes 4–5 mand på sted i meget gode kvarterer, men flyttedes allerede dagen efter til Voldbro i Gamtofte sogn, ca. ½ mil øst for Assens.

D. 28. april bliver han syg og flyttes d. 1. maj til lazarettet på Frederiksgave (det gamle Hagenskov, der 1667 af amtmand, gehejmeråd Niels Banner kaldtes F.), hvor han behandledes med tre forskellige slags miksturer, bl. a. blymikstur. „I nat 2 sennepskager og 6 blodkager.

D. 8. døde Jens Bonkegaard (begravet Assens kirkegård).

Onsdag d. 11. fik han 28 kininpiller, og først d. 20. fik han lov at stå op. D. 24. kom han på fuld kost, dagen efter var han til begravelse fra lazarettet til Sønderby kirke, en oppasser var død.

Endelig d. 27. blev han udskrevet og var atter til begravelse i Sønderby. Han afgik nu til kompagniet og blev indkvarteret hos Jens Christoffersens enke i Assens.

D. 30. stillede de med fuld oppakning kl. 8 og var til „ligparade kl. 12 her i Assens, jeg bar, der var 3 lig".

D. 31. stillede de kl. 6¾ og gik nord på til Brahesborg, hvor der ekserceredes til middag, og kom på vagt kl. 8, 3. post ved magasinet.

D. 2. juni var der parade på Brahesborgs mark kl. 7 med præsentation for majoren. De følgende dage gik med eksercits, skydning og vagttjeneste.

Søndag d. 5. var han i Voldbro hos Lars Peter fra Manna.

Torsdag den 9. afmarcherede de kl. 12 midnat til Svenstrup, ½ mil fra Middelfart, og ankom hertil kl. 11 fmd. Her fik de en ny kompagnichef, premierløjtnant Pinkel (Pingel?). Der frygtedes for overgang til Fyn.

D. 11. gik turen samme vej tilbage til Assens, afmarch kl. 12 midnat og ankomst til Assens kl. 9 fmd. De følgende dage gik med eksercits og skydning på Brahesborgs mark. De stillede kl. 5¾ om morgenen og kom hjem hen mod middag. Kaptajn Meyren blev nu kompagnichef.

Der fortsættes med samme program til d. 23., da der er stort marked i Assens. D. 24. afmarcheredes til Svendstrup ved Middelfart, turen tog 10 timer. De indkvarteredes 120 mand sammen. Opholdet her blev ikke af længere varighed; d. 28. marcherede de fra Svendstrup kl. 11 til Lundager, 1 mil nord for Assens, hvor de, 9 mand, fandt en godt kvarter hos Carl Pedersens enke. Dagen efter stillede de til strandvagt ud for Sandager og op mod Husby i nærheden af Wedelsborg. Der hørtes stærk kanonade fra Als (tyskerne gik d. 29. juni om natten over Alssund og indtog øen).

Torsdag d. 30. stod de stadig på vagt i meget stærk regnvejr. Afløsningen var gået forkert, så de blev først afløst kl. 1½ om natten.

1. juli blev de sendt ud til Næs nordøst for Sandager, hvor de sov fra kl. 1 nat, og var atter på strandvagt d. 3. fra kl. 3¾. Dagen efter

fik de ordre til afmarch og gik til det yderste af Fønshoved mellem Gamborg fjord og Lillebælt, hvor de blev alarmeret kl. 2½ nat, men der var intet på færde. Næste nat, d. 6. juli, lå de ude på det yderste af halvøen, Fønshoved, som piket.

D. 8. juli stod de som reserve og derefter på forpost til kl. 10 efter feltvagt nr. 1 ved Mosegård. Denne vagt fortsætter i de følgende dage til og med d. 15. juli.

Søndag d. 15. juli fik regimentet 12 dannebrogsordener udleveret til underofficerer og 6 til menige. En hårdt såret, Gøttrup, af 3. kompagni fik et kors. Kom derefter på sygehuset ved Gamborgfjord.

I tiden fra d. 7. til d. 16. havde de ikke været i hus om natten, undertiden havde de været på arbejde med at sløjfe hegn og kaste løbegrave og var på vagt de følgende dage.

Onsdag d. 20. kom de i reserven og fik at vide, at der var våbenhvile fra kl. 12 middag til 12. august kl. 12 middag.

Torsdag d. 21. afmarcherede de kl. 3 morgen til Søllested øst for Assens og blev indkvarteret i Søllested præstegård. Efter geværeftersyn den følgende dag, blev de inviteret til Hans Pedersen i Søllested.

D. 26. stillede de til præsentation for generalen, ellers gik tiden med eksercits, militær anstand og vagttjeneste.

D. 30. blev der atter uddelt dannebrogskors, 12 til regimentet.

Søndag d. 31. stillede de kl. 1 nat og afmarcherede til Fønsskov, hvortil de ankom kl. 8 fmd. Fik underretning om våbenhvile i 48 timer(?).

D. 2. aug. fik de underretning om, at våbenhvilen var forlænget, men ikke hvor længe.

D. 3. fik de ordre til afmarch kl. 11 til Kauslunde, hvortil de ankom kl. 5 eftm. Igen bataillonseksercits og geværeftersyn.

Endelig d. 9. fik de ordre til afmarch til Nyborg. De stillede d. 10. til afmarch kl. 5½ og nåede til Hillerslev, 2 mil fra Faaborg og 3 mil fra Odense, ankom kl. 3 og indkvarteredes 34 mand på sted.

Torsdag d. 11.: „Stillede til afmarch kl. 8¾ i nordøstlig retning, kom forbi en meget smuk by, Ringe, hvor vi havde hvil, stor flagning, og vi fik dér alt, vi ville drikke, og øl i flasker, senere forbi Ryslinge, hvor ligeledes var utrolig flagning, i særdeleshed ved præstegården, indkvarteret kl. 3 i Herrested, 17 mand, forbi en meget stor herregård, Ravnstrup" (Ravnholt).

D. 12. afmarch kl. 10 til Nyborg, 2 mil, indkvarteret 4 mand hos farver Andersen.

Breve fra

LARS CHR. JENSEN NYSTED

til hans kone

KAREN MARIE CHRISTENSDATTER

fra januar til 9. juli 1864

Ved A. Skjødsholm

Ad mærkelige omveje er en brevsamling kommet mig ihænde. Den består af et par hundrede breve fra og til Lars Chr. Jensen, Nysted, deraf 50 skrevet til hans kone, Karen Marie Christensdatter, Nysted, Alstrup.

Brevene er velskrevne og med en usædvanlig smuk håndskrift, men de er meget vanskelige at læse, da de har været udsat for fugt, slid og dårlig opbevaring, men de efterfølgende uddrag kan sikkert have interesse, særlig for folk i Ingstrup-V. Hjermitslev-Alstrup, hvor Lars Chr. Nysted var en anset mand.

Som skik og brug var på den tid, indledes de alle med en lang række gudelige betragtninger, der ikke bliver mindre omfattende under de forhold, de er skrevet. Hvor de er ulæselige, er ordene erstattet med streger, og hvor der har været gættet, er de gættede sat i parantes.

Nogle enkelte, særlig dem, der kredser om de store begivenheder, er gengivet i deres helhed, men ellers er kun medtaget det, der kan påregne almen interesse.

Hørup på Als, d. 9. – – 18 –

I går blev alle holstenerne permitterede, der er en stor mængde sjællændere og fynboer her ved regimentet, som er i stedet for holstenerne. Der var mange, som bød dem 50 rdl. månedlig, men ingen

ville – –, jeg bød mange både hus og ejendom uden din vilje og viden, men de sagde alle nej tak, men bliv ikke mistrøstig, kære kone.

Steenfeldt, d. 14. januar 1864.

Du skal ikke være bange for, kære kone, at jeg lider nød, jeg har det i alle henseender godt efter omstændighederne. Der er mange, som kommer penge til, men der er også mange, som ødsler med dem, det værste det er med nogle udgifter, det er støvlerne, thi de hårde veje og frostvejr (ødelægger) dem.

Steenfeldt, d. 25. januar 1864.

En mand ved 6. kompagni har fået en gruelig straf i disse dage, Peder Bonkegaard var med til at slå kreds om ham. De havde bal, hvorpå han blev beskænket og satte sig op mod en underofficer, som meldte ham, hvorpå der blev holdt krigsråd, og hans dom blev, at han først skulle have den sorte kokarde, dernæst skulle han have 150 rottingslag[1]) i tre dage, 50 hver dag, og siden 30 dages streng fængsel på vand og brød. De to dage har han overstået, men Gud må vide, om han kan overstå den tredje. Nu, som jeg sad og skrev i aftenstunden, fik vi ordre til, at vi i morgen meget tidligt skal afmarchere til Flensborg, og Gud må vide, hvad det skal betyde.

Dollerup, d. 26. januar 1864.

I dag har vi marcheret 3¾ mil nordøst for Steenfeldt, og det gik mig godt, alligevel det var en blød vej. Vi er 8 mand i kvarter, Jens og jeg er sammen, og vi har et yndigt kvarter. Manden taler dansk og er en rigtig komediebroder. Byen hedder Dollerup, vi skal vist videre – –, de siger til Als.

Rakkeby, d. 5. februar 1864.

– – – nu vil jeg – – skrive lidt om stillingen, og jeg ville meget gerne tilskrive – – –, at jeg har det godt, men det kan jeg ikke uden at lyve, og løgn vil jeg ikke skrive, thi så gælder bønnen ikke. Nu har vi ligget – – – siden vi kom herop, og vi ligger tæt ved Slien,

[1]) Rotting tildeltes med et spanskrør, der var 1 m langt og 4 cm i omkreds. Der kunne gives indtil 27 slag som disciplinærstraf til straffede fanger. Afskaffet ved straffelovstillæg af 1. april 1911. Tildeltes på ryggen uden på skjorte og vest, og måtte kun anvendes efter indhentet lægeerklæring. Disse bestemmelser gjaldt civile, militære var underkastet den militære straffelov, og krigstilstanden gjorde den ikke blidere.

og de fjendtlige er jo på den anden side. Vi danske ere jo opstillede langs med Slien mellem Slesvig og Dybbøl(?), I kan jo se, hvorledes det ser ud på kortet i den bog om den sidste krig. Her er Slien kun 400 alen. I dag er vi næsten sikre på angreb, i går opstillede de fjendtlige deres kanoner tæt ved Slien lige mod os, og beboerne rømmede nord på med deres husgeråd, så stærkt de kunne. Fjendens attrå er nok at få bro over, men vi har en del artilleri her, som håber at forhindre det. I nat har de arbejdet på den sydlige side hele natten, og angreb er sikkert i vente, og desårsag står vi under gevær bestandig. Det meste, vi kommer i hus, er lidt om eftermiddagen, her er vort kompagni i 3 gårde i deres lader, omtrent 70 på hvert sted, men tøjet skal vi jo beholde på.

De har slaget ved Mysunde og Dannevirke hver dag siden den 1. kl. 4 om morgenen, og der er nok mange faldne, især af 3., 18. og 11. regiment. I går skal hele 12. regiment være løben til fjenden med undtagelse af 6 mand – – – – vi bliver her til henimod aften – –, så kommer vi vist på forpost, det er allerværst for os, (da) vi slet ingen dækning har her ude ved Slien, så at vi må ligge ganske uden dækning – – –, ja, I må tro, at vi har det ikke allerbedst, som vi har det nu. Gud ske lov og tak, jeg er rask, men vi går en rædselsfuld tid i møde.

Hørup på Als, d. 10. marts 1864.

– – – i særdeleshed når vi er på forpost, thi så må vi jo forholde os – – – rolige, og vi kan umuligt være forsigtige nok – – hver eneste dag er der tit sammenstød, så at (der hver) dag bliver mindst 3–4 sårede og døde, men er vi så kommen tilbage, da får vagtild at varme os lidt (ved), men jeg tror, det er til langt større skade (end) gavn, men nu siges der, at vi ikke mere må få vagtild og heller ikke lave mad – – –, der siges, at vi skal til at ligge i barakker, som er bygget bag ved Sønderborg – – –. Jeg kan fortælle dig, at der hersker en meget god forståelse mellem os her ved kompagniet. Får én lidt mere – – end andre, så deler vi med hverandre, så længe én har noget, thi vi har sandelig prøvet – – for godt alle sammen, så vi er blevet villige at dele med hverandre, jeg har sandelig ikke hjemme haft bedre venner, end som jeg har her, til eksempel vil jeg fortælle dig lidt om – – min husholdning, når vi får lønning, så går det ganske – – med pengene, som når fødevarerne fattes, thi den ene er i levemåde som den anden, og skal

vi engang nødes til at tage af banken, så tager hver lige meget, og det går således lige så godt med os, som om vi var brødre.

Jeg kan lade dig vide, at jeg har hilst på Peder Vestergaards Peder Kristian, Peder Terkildsens Jens, Niels Spauns Laust og – – søn, han havde af sognet fået 5 rdl.

Hørup på Als, d. 17. marts 1864.

Min kære elskede kone og børn.

Gud være takket, at jeg endnu kan tilskrive dig et brev, af Peders brev kan du jo se, hvorledes det er gået mig i den sidste tid, og Gud være takket, at han til denne dag har bønhørt mig og bevaret mig, og jeg vil fremdeles bede ham, at han i den kommende tid (må bevare) mig, og at jeg igen må omfavne eder. Da vil glæden blive stor, men du kan være vis på, kære kone, at tiderne vi her lever i er mørke, og tak Gud, at I lever i et fredeligt hjem, vi har intet uden gru, rædsel og elendighed, krig og ødelæggelse. O Gud! gør snart en ende derpå.

Jeg håber, du har fået det sidste brev, jeg skrev, hvori der var en seddel om pengene, som jeg modtog den dag. Hils moder og Dorthe og tak dem for frimærkerne, og hils fra mig, at de skal have frihed til derfor at afbenytte et stykke så stort, som du synes, af haven i sommer til gengældelse derfor og gødning dertil. Om få dage skal jeg nok skrive igen, om Gud vil bevare mig. Jeg har i disse dage fået brev fra Broens og Henriks. Hils alle, når I ser fader, moder og Dorthe, men især være du og vore kære børn hilset fra din kærlige mand.

Lars Chr. Jensen.

Hørup på Als, d. 19. marts 1864.

Min kære kone og børn.

Det er rigtignok kun et par dage siden, jeg skrev til Peder og dig, men da jeg nu i dag har fået den glæde at modtage dit brev af 13. ds., som var indlagt i Mørups, så vil jeg nu igen skrive til dig et par breve for at glæde dig med, at jeg endnu er rask. Jeg har ellers ingen nyheder at tilmelde dig siden den dag. Jeg kan tilmelde dig, at jeg alle helligdagene – – – mit ophold var ved Dybbøl. I dag er der fra Lolland kommet en stor mængde sulevarer til os, vi har fået både røget flæsk, smør, ost, kød, cigarer og tobak, hver af os så meget, som vi kunne have købt for – – 12 sk.

Om kort tid sender vi vores underklæder hjem, måske i morgen, mit bliver vist sendt til Niels Jensens, vi går og bærer på – – og bukser i tornysteren, og det må vi jo langt hellere bruge og spare vort eget, i særdeleshed nu da foråret begynder så venligt at tilsmile os. Det var mig kært, kære kone, om du engang ved lejlighed ville sende mig så meget garn eller gjøn[2]), at jeg kunne få nye hæle og tæer i de spraglede strømper[3]), og så må I – – – en lille dårlig lommekniv inden i, I kan ikke tænke, (hvor) mange knive, som vi kaster bort, og en til 12 sk. – – – – Om et par dage skal jeg nok skrive igen, om vi bliver her. Hils dem alle derhjemme og lev i et godt håb. Du og vore små børn hilses af din til døden tro ægtefælle.

Lars Chr. Jensen.

Hørup, d. 21. marts 1864.

– – – – men da vi nu fik ordre til at rejse til Sønderborg i nat, så har jeg besluttet at skrive et par linier til dig. Vi skulle ikke efter tur have været der før i overmorgen, men de frygter angreb i morgen, da Wrangel har ytret, at han ville forære kongen af Prøjsen øen Als til geburtsdagsgave, og hans geburtsdag er i morgen.

Jeg har ingen nyheder siden det sidste, jeg skrev. De skyder lidt hver dag, og ildebrand hver dag flere steder. Nu skal du ikke vente på brev de første syv dage.

Sønderborg, d. ? ? 1864.

– – – – jeg ser af dit brev, at Stines mand er fange, jeg ser meget godt, at I derhjemme synes det for en stor skændighed, men jeg kan med sandhed bekræfte, at han har det langt bedre end vi andre, thi han véd sig fri for kuglerne, og når vi andre bliver forladt, så bliver han (plejet). Hils Stine fra mig, at nu kan hun leve langt fornøjeligere end før. Det forekommer mig, jeg skrev langfredag, og den aften kom vi ind i barakkerne ved skanse 2, som er det farligste sted. Om natten lever vi ellers i god tryghed, da fjenden kun sendte os 6 granater, men i går begyndte de meget hæftigt med granater fra (stranden), og alle rettede efter den skanse og os. I dette tidsrum fra kl. 10 fmd. til kl. 3 eftm. skød fjenden 324 skud – – efter denne skanse og os, og ved vort kom-

[2]) Uldgarn.
[3]) Strømper strikkede af hvidt og blåt uldgarn.

pagni fik vi dog kun en mand såret, thi vi havde en udmærket dækning, og Herren var os nær med sin beskærmende hånd. Der var sådan en syngen med granatstumper og sten omkring os, at vi næsten ikke kunne høre almindelig (tale). Lidt ud på aftenen blev vi afløst og kom her ind til Sønderborg. I dag kom vi på arbejde kl. 6½, vi fik afkortet arbejde, og derfor får jeg nu denne tid til overs. I aften, så snart det begynder at mørkne, skal vi igen ud på forpost et døgn, nemlig til i morgen aften og siden i barakkerne ved Dybbøl-stillingen, så efter gammel skik skulle vi være fri i 6 dage, men hvorledes det nu går, véd jeg ikke, thi det siges, at der er forandring. Jeg véd ingen bekendte såret siden det sidste, jeg skrev uden (Filips?) Søren, som er såret af en granat, vist i det ene ben, men er det lidt eller meget, véd jeg ikke – – – –.

Als, den 8. april 1864.

Kære kone.

Min kærligste tak bringer jeg eder allesammen for eders til mig så meget kærkomne breve af 26. og 30. f. m. og Gud være takket, at jeg kan dér høre, I alle er raske, og at I har det godt, og Gud ske tak, at jeg også kan tilmelde eder, at jeg er så fuldkommen rask, og at Herren af sin forbarmende nåde har holdt sin beskærmende hånd over mig til denne dag. Med hensyn ellers til mit daglige liv, da kan I være visse på, at jeg har det ikke hverken godt eller glædeligt, den eneste glæde, jeg har, er glæden i Gud. Det var jo langt bedre for eder, om jeg intet skrev om min stilling, men jeg kan umuligt dølge noget. De sidste 6 dage – – har været – – det grueligste. Ja, I kan ikke forestille eder sådan en bombardering og kanonade, som hver dag er, således sendte – – en dag henved 3000 bomber og granater ind til vore skanser og i Sønderborg, og de forreste faldt her, hvor vi hver dag har vor plads. Det var navnlig skanse 2 og 3. I løbegravene der var over 100 granater faldet os ganske nær, ja nogle af dem kuns 3 alen fra os – – – og i vor kamp fik vi i dag kun een mand ramt, han fik hovedet rent skudt væk. Ja, det er grueligt at tænke sig, at hver dag bliver 10–100 mand såret og døde uden ringeste nytte eller virkning. Der er rast hver eftermiddag fra kl. 2 til solens nedgang. Sønderborg har nu brændt i 5 dage, og desårsag må vi bestandig ligge ude i 3 døgn. Natten lå vi i den største fare, ja ikke engang var vi inde i et telt, og om natten var det (knapt) vi lå dækket hele tiden, rent gennemblødte

med ansigtet ofte ned i vandet, og (hele) vores legeme rystede både af kulde og skræk, og dog er vi utrolig glade og takker Gud for en god vagt, når vi drager derfra med hele lemmer. Nu ligger vi i barakker tæt østen for Sønderborg, og her skal vi vist være til i overmorgen eftermiddag, så drager vi sikkert derud, en dag bliver det værre end en anden at være der, thi en dag efter en anden haver de flere og flere skanser rundt om os, så at de kan beskyde både på kryds og tværs.

Dog har de ikke (begyndt) at sende bomber ind til Augustenborg, og de har også skudt efter broerne ved Sønderborg, så det er grueligt, således som det går til. Jeg har nylig talt med Mette Sorts Jens, og jeg lovede at tilsige dig, om du vil gøre ham den tjeneste at få bud til hans moder, at han er rask – – – – og har det godt, hvilket du kan trøste hende med. I morgen tænker jeg at besøge ham og Niels Vrensted og Jens Chr., de er kun ¼ mil herfra.

Als, d. 10. april 1864.

Kære Karen Marie.

Da jeg endnu et lille tidsrum har frihed, inden jeg skal på forpost, så har jeg nu besluttet at tilskrive dig et par ord – – – tænker, går de nu forestående 6 dage, som vi i aften skal begynde på, og så randt det mig i tanker: Gud må alene kende, om jeg skal leve den tid og siden skrive hjem. Min kære kone, endnu går alt for os ligesom forhen, alligevel hver dag vi oplever, bliver mere farefuld end den foregående, så vi ikke synes, dette ret længe kan vedvare. Der tales noget i disse dage om mægling og fred, men du skal ikke slå for megen lid dertil, thi derom har der jo været talt så ofte. Det skulle foregå d. 12. Jeg ser af faders brev, at I har tilsendt mig smør, ost og deslige, hvorfor jeg takker eder, jeg kunne godt gengælde det med flæsk, når jeg havde plads til at samle det. Du kan ikke tænke dig, så ked vi er deraf, thi det er alene røget flæsk, vi får, omtrent 1½ pund daglig. Vi giver meget hen til de fattige, ja, mange lader det ligge på vejen. Du ville ret forundre dig, dersom du så, hvorledes Herrens gaver bliver brugt, der ligger alle vegne, hvor vi kommer, brød, flæsk, kød, gryn, ærter og ost, så at du ville forundre dig meget, dersom du så, hvorledes det i alle måder går. I går eftermiddag besøgte jeg Jens Christian Mortensen, og jeg kommer til at tale med ham igen i dag. Du kan hilse dem til Henriks fra ham, og i Grønborg fra Kresten, de kommer ikke over til

Dybbøl, da de altid går strandvagt her på Als. Ellers af nyheder har jeg ingen, som kan være dig nogen fornøjelse. Sig til Chr. Thomsen, at jeg har modtaget hans brev, hvorfor jeg takker ham. Såfremt der gives os tid, skal jeg nok besvare det, om Herren vil bevare mig, og derom vil af et ydmygt hjerte bede ham. I går gik jeg til Herrens bord her på Als, vi måtte gå, hvem der ville. Du kan være vis på, min hjertenskære kone, at det var meget rørende for mig, og jeg tænkte på dig. Vi var omtrent 600 mand, der var to soldaterpræster, det var i Lysabild kirke. Du kan ikke, kære kone, tænke dig en sådan skriftetale, den var utrolig hjerterørende, i særdeleshed for den, som i hjemmet har kone og børn. Hils dem alle, Hammelmoses, Stavad, Grønborg, Broen, Boelskifte, morbroder og alle andre naboer og gode venner. Gud give, at jeg ret snart igen må se eder med helse og sundhed. O, hvor glæden bliver stor, om Herren vil lade os nyde den glæde igen at omfavne hverandre. Vore kære børn være hilset fra mig, og jeg vil bede Herren, at han vil lede dem på sine veje. Du, min kærlige kone, hilses fra din til døden tro og hengivne mand.

Lars Chr. Jensen.

Steenholt på Als, d. 15. april 1864.

Min kære langtfraværende kone.

Da vor gode Gud og Fader i himlen har hørt mine bønner og bevaret mig til denne dag og friet mig fra fjendens grusomheder, så er min første syssel at ofre tid på at skrive til dig, min bedste kære og inderlig elskede, hvem det er (mine) inderlige bønner til vor himmelske fader snart igen at se og omfavne i (vort) kære fælles hjem med helse og sundhed.

Tak skal du have, min kære kone, for det til mig kærkomne brev af 9. ds. Det glæder mig utrolig meget, når jeg læser dine breve, at jeg så kan erfare, at I alle ere raske, og at I har det så godt, det er en stor lettelse for mig i min kummerlige stilling. Gud være lovet og takket, at jeg med sandhed kan tilmelde eder det samme, det er vist også den største glæde for dig, da jeg véd, du har din mand meget kær og til enhver tid i dine tanker.

Denne gang slap vi meget hurtigere, end som vi ventede, thi vi havde kun 4 dages forposttjeneste. Der bliver lidt forandring nu, da der er kommet to regimenter til, nemlig 9. og 20. Vi har den

tro, at vi for eftertiden kuns bliver der fire dage og så fri i tre. Det bliver jo længere jo værre at være der, thi fjenden vedbliver at opføre batterier, der er ikke en eneste plet, at vi kan være i sikkerhed. På de farligste steder har vi huller i jorden, og ikke større hul end nødvendigt til at krybe igennem, og dog så bliver der også mange dræbt sådanne steder. Når vi er der, så arbejder vi trolig med hverandre, når fjenden vil lade os nogenlunde ro dertil, for at skaffe os den bedste dækning, der er muligt, men det hjælper dog så lidt, thi hvor vi ikke har 4 á 5 alen vold til dækning, kan deres granater slå igennem, og tillige, de kommer fra alle kanter. Nu kommer vi aldrig i barakkerne derovre, thi dem har fjenden fået i sigte, og de fleste ere afbrændte. Nu er det 13 døgn siden, jeg har været inden til en mands dør før i nat og i dag. Ja, det er strengt at ligge under åben himmel til enhver tid, men når vi dog blot kunne ligge nogenlunde i fred og ro, men det er næsten for os som vilde dyr, thi dem bliver der ikke jaget så meget efter som os, og de har frihed til at løbe hen, hvor de lyster, men det har vi ikke, men lader os tage imod det med taknemmelighed, thi vi har jo ikke fortjent bedre af vor himmelske fader, og jeg trøster mig med, at dersom vor Gud vil bevare os uden fare, og ved at tænke mig dette, går jeg nu der over med en ganske utrolig frimodighed og søger den mig anviste plads, men dog er det en pligt at dække sig det mest mulige.

Jeg har endnu ikke modtaget det mig tilsendte, og nu er det ikke let at komme til Morten, thi de er jo næsten landflygtige ligesom vi, men han har min adresse. Hils dem til Henriks og tak dem for alt. Dersom Herren vil bevare mig, til jeg igen kommer her ind, så er det min bestemmelse at tilskrive dem et brev. Hils dem også til Broens og i Boelskifte og i Grønborg og tak dem for alt det gode, som de beviser os til enhver tid, og hils dem i Hammelmose, Hyld Søren Christians, Anders Christians, Jens Broens, ja enhver, som du véd ønsker min hilsen. I disse dage er det min tanke at skrive mange breve til mange derhjemme. Når du skriver, lad mig så få Peders adresse, så vil jeg skrive et brev til ham. Hils din fader fra mig, at jeg håber nok, han hjælper dig, hvad der er ham muligt. Vil Herren sende mig hjem igen med helbred, skal han ikke fortryde det. Hils også din moder og søskende, og hils din søster Stine, at hun skal ikke sørge, fordi Peder er fangen, thi han véd sig fri for fjendens overfald.

Nu vil jeg befale dig i Guds nådige beskærmelse og varetægt, til vi igen skal nyde den glæde at se hverandre, og gid det snart måtte ske. Trøst dig ved Herren så længe. Jeg skal nok skrive et brev til dig, inden vi rejser der over. O, gid vi kunne blive fri for at komme der mere.

Venskabeligst hilsen til dig, min kære kone, fra din kærlige forbundne. *Lars Chr. Jensen.*

Her, hvor vi er indkvarteret, er det rare folk, som ere os meget behjælpelige med at få mad tillavet og deslige, vi skal snart spise kartofler og stegt flæsk.

Faaborg, d. 19. april 1864.

Min kære kone, forældre og svoger.

Dette brev har I vist længtes meget efter, thi I har jo allerede spurgt om den gruelige kamp, hvori vi i går deltog. Gud være takket for sin nådige beskærmelse, så at jeg endnu er lige så rask som før kampen. I har vist allerede omtrent hørt – – –, men derfor vil jeg dog her fremføre det allervigtigste. Vi havde vor plads til venstre i løbegravene, da kampen begyndte omtrent kl. 10½. Lidt før angrebet løsnedes en heftig kanonild fra fjenden – – at vores forsvar var utrolig livsfarlig, og da vore skanser – – – var det – let at gøre at tage dem. De kom på os med en sådan hurtighed, at vi mistede de fleste af vort regiment samt af 2det, som også var i løbegravene. Ved 22. (regiment) har vi ikke andre officerer tilbage end en adjudant og en sekondløjtnant – – – samt 3–4 sergenter og underofficerer, det er jo grueligt at tænke sig sligt. Ved vores kompagni har vi ikke andre end vor våbenmester. Vor fourer var inde på Als. Alle officerer og de øvrige underofficerer ere døde og fangne, med hensyn til de menige, var vort kompagni heldigst. Ved 1. kompagni var ikke andre end Mads fra Ingstrup tilbage samt en mand til. 2. kompagni har ligeledes to mand. Ved vort kompagni drog vi i ilden med 118 og kom tilbage 70. 4. – 5. og 7. kompagni er omtrent helt borte, 6. kompagni har omtrent lige så mange som vi. 8. kompagni har 11 mand. Regimentet bestod af omtrent 1000 mand eller lidt over, og nu er vi ialt 162 mand menige, det er jo grueligt at tænke sig, men vi vil håbe, at de fleste er fangne. – – – – men hans broder, Peder Jensen, Pyt Niels og Niels Broens Lars Peter savnes. Jeg vil nu takke vor himmelske fader, at han har bønhørt mig og – – holdt

sin beskærmende hånd over mig, og jeg vil bede ham, at han fremdeles vil bevare mig og fri mig for nogensinde mere at komme i lignende livsfare. Hvorfor vi ere kommen her til Fyn, véd vi ikke, men således som regimentet er, så er det jo utjenstdygtigt, og vi skal jo desårsag modtage forstærkning af de nuværende rekrutter.

Da jeg i går talte med Henriks Morten, lovede jeg, at du skulle gå over til Henriks og hilse dem, at han var rask, og de måtte endelig undskylde, at han i disse dage – – –, thi de har næsten ingen frihed (enten nætter eller dage). Han havde i går (for første gang været af sit tøj), og om du desårsag ville – – – – gøre ham den tjeneste at sende ham – – – så snart som muligt. Gør dem den – – –. Hvor længe vi skal blive her, véd vi ikke. Trøst eder med, at vi nu snart alle får en forandring til det bedre. O, Gud, lad mig opleve den forandring med helse og sundhed. Morten har endnu ikke modtaget det tilsendte.

Hils alle derhjemme, at jeg er rask. I går havde jeg det det værste, jeg har haft det, siden jeg forlod eder, og i dag det bedste. I være alle hilset og takket af eders kærlige

Lars Chr. Jensen.

Assens, d. – maj 1864.

Du kan være vis på, at der er sket stor forandring med kompagniet, mens jeg har været borte. Der er jo tilkommen en stor del af det første skolehold og tillige en ny officer. Det er ellers meget strengt med øvelse. I går var vi væk hele dagen, om formiddagen til skiveskydning og eftermiddagen eksersits og i dag har vi stillet med pudset tøj. Da mit tøj var i stor uorden, måtte jeg pudse den halve nat, men nu har vi frihed til i morgen kl. 7. Du kan være vis på, kære kone, jeg længes meget efter min gode kammerat, Jens Bonkegaard, jeg synes til enhver tid, (at der er) noget, jeg mangler. Jeg er alene i kvarteret her, det er hos en meget skøn gammel enke omtrent ligesom Peder Madsens. Jeg har så dejligt et leje, at jeg aldrig har ligget bedre hjemme. Jeg har min plads i kompagniet hos Mads fra Ingstrup, så at jeg venter at komme i kvarter med ham, når vi skal flytte.

Jeg tænker ofte, kære kone, på formuen, jeg er meget bange, at du kommer til at døje for at skaffe penge, thi der skal jo mange ud – – – fordret afregning, thi så kunne jeg godt sende (nogle) penge,

da jeg nu har 5 rdl. 3 mk. til gode, men vi kan ingen få, før vi skal permitteres, og grunden er vist den, at dersom vi dør eller falder, så har de disse penge sparet.

Svenstrup på Fyn, d. 27. juni 1864.

Du skriver, kære kone, at du vil sende mig smør og ost, men det skal du ikke. Det er rigtignok dyrt her, men nu i sommertiden, tror jeg nok, at pengene kan blive tilstrækkelige at købe for, og jeg véd, du kan hårdt have nødigt at sælge. Jeg skulle bede dig hilse Jens Broen og kone fra hendes broder. Der ere mange af de unge her ved regimentet fra Brønderslev, Søren Madsen har en søn her ved kompagniet. Kommer du til dem i Bonkegaard, kan du sige dem, at dersom de ikke har modtaget Jenses efterladenskaber, vil jeg gøre min flid for at hente dem det, det er vist på lazarettet endnu, og de skulle dog ikke beholde det. Der kan gøres fordring på 10 mk. efter ham, dem fik han skrevet, samt 2 par støvler, 2 skjorter (samt) en ulden trøje, som han købte et par dage, før vi kom herind, 2 par strømper, et ur og mange flere genstande, men det er bedst, de skriver et brev, som kan forevises.

Fønsskov, d. 9. juli 1864.

Nu vil jeg fortælle dig lidt om vor stilling. Den er, kære kone, meget ubehagelig, men Gud være takket for sommeren. Vi kommer ikke i hus, vi arbejder trolig i disse dage med hverandre med at lave strandhytter for at – – – når det er regn. Nu har vi god færdighed i dette arbejde, og tiden går meget bedre for os, når vi har lidt at forrette – – – – – ja, kære kone, dersom du rigtig kunne se ind i feltlivet, da ville du storligen forundre dig, ja det er næsten til at både græde og le over. Du skriver, kære kone, at du vil sende mig noget smør, det kunne jo også nok på en måde gøres nødig, thi her er der næsten ingen råd til at få noget, og jeg er også bange for at få noget sendt på grund af den her varme, da det vil smelte hos mig, endelig ikke 2 pund, thi jeg kan ikke have det. I går var vi glade, da der kom en marketender herud til os, men der var næsten ingen råd til at betale ham, et pund smør 3 mk. 8 sk., en pægl øl 4 sk., altså en mark potten, ja, det er jo grueligt at tænke sig, men vi må glæde os over, at vi bliver brød leveret, samt for-

plejning, men det er kun halvt imod som i vinter. Vor drikke er naturligvis vand, men ofte blander vi det med lidt brændevin, som gør det mere styrkende, det er forfriskende om vinteren, ved at vi ikke lider af frost og kulde. Hver anden dag og hver anden nat (er vi fri).

Dersom du sender smør, da er det lettest at få fader til med nogle små søm at slå en lille træbøtte sammen af tykkelse som udhugget fjæl. Du skal intet andet sende med, da jeg intet trænger til. Jeg talte med Mads Christensen for få dage siden, men siden du skrev om at tale med ham, har det ikke kunnet ske, men måske det kan blive i dag, da de skal afløse os.

VENDSYSSEL-LITTERATUR
FRA 1966

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1966, suppleret med enkelte titler fra andre år. Den anførte litteratur findes i almindelighed på Centralbiblioteket i Hjørring og kan i hvert fald lånes derigennem. Der er ikke anført avisartikler (der henvises til den årlige Avis-Kronik-Index), og artikler i Vends. Årb. er almindeligvis ikke medtaget, ligesom lokale institutioners årsberetninger normalt ikke er registreret.

VENDSYSSEL I ALMINDELIGHED

Dahl, Knud: Naturfredninger i Nordjylland. Hjørring, Thisted og Ålborg Amter. Med forord af C. Blixencrone-Møller. Gad, 1966, 96 s., ill.

Gamle danse fra Vendsyssel og Læsø. Udg. af Foreningen til Folkedansens Fremme. 1966. 52 s., ill.

Industriens beliggenhedsudvalg i Nordjylland. Interviewundersøgelse af 108 industrielle virksomheder i Hjørring, Thisted og Ålborg amter. (Landsplanudvalgets Sekretariat. Publikation, 12). 36 s., ill. 4^0. 1966.

Jensen, H. P.: Kunst i Nordjylland gennem 1000 år. Asbjørn Hansens boghandel, Nørresundby, 1966. 48 s., ill.

Kirk, Hans: Danmarksrejsen. Med tegninger af Alex Secher. Erichsen, 1966. 208 s., ill.

Danmarks nordspids. Jyllands Sahara. Store Vildmose, s. 7–28.

Marseen, Oscar: 12 kg trækul for 1 kg jern. (Skalk, 1966, nr. 2, side 25–28). Trækulsfremstilling og jernudvinding i Store Vildmose.

Museer i Vendsyssel. Ved Palle Friis og Svend Thomsen, Hjørring. 1966. 7 s., ill.

Skitseforslag til en regionsplan for Nordjylland. Udkast. Udarbejdet for Regionplanudvalget for Nordjylland af Peter Bredsdorffs tegnestue A/S. Forskellig paginering, ill. Tv. 4^0. Stencileret. 1966.

Wivel, Ole: Maleren og hans motiv. Notater om Axel P. Jensen til et udvalg af hans billeder. Hassing, 1965. 71 s., ill.

Vore skove. Danmarks Naturfredningsforenings Årsskrift. 1966. Overfredningsnævnskendelser i Hjørring Amtsrådskreds, s. 138–41.

ENKELTE LOKALITETER

Frederikshavn.

Frederikshavn Malerlaug 1916–1966. Af laugets bestyrelse og Herman Christiansen med bistand af Bent Ziegler. 1966. 36 s., ill. 4^0.

Madsen, Anders: Frederikshavn Gymnasium. Gymnasieskolen, årg. 49, s. 1261–65, ill.

Pedersen, Chr.: Frederikshavn, et nordisk knudepunkt med vokseværk.
Ingeniør- og Bygningsvæsen, årg. 61, s. 245–51, ill.

Ørnevejens skole (Frederikshavn). 1915 – 24. august – 1965. 16 upag. s., ill., 1965.

Hjørring.

Glerup, Ejnar: Solidarisk med sin arbejdsplads. (Aalborg Venstreblad). Pressehistorisk Årbog, 1966, s. 106–12.

Glob, P. V.: Holger Friis 75 år. Kuml 1965, s. 6–8, ill.

Rafn, Eyvind: Hjørring-Trykkene. Plus, 1966, nr. 17, s. 9–15, ill.
Om Thøger Petersens og Niels Olsen Lørslevs folketryk.

Sankt Olai i Hjørring. Glimt af en nordjysk købstads ældste historie. Af Olaf Olsen og Palle Friis. Nationalmuseets Arbejdsmark, 1966, s. 119–26, ill.

Et sygehus. Centralsygehuset i Hjørring og dets tilblivelse i tekst og billeder af Palle Friis og Svend Thomsen. Udg. af Centralsygehuset i Hjørring. Olesens Boghandel, Hjørring, 1966. 56 s., ill.

Skagen.

Larsen, Arne: Det Skagen, der var – der er. Ill. af Svend Danelund. Einer Nielsens Boghandel, Skagen, 1966, 22 s., ill.

Mejer Antonsen, Inge: Et kunstnerhjem i Skagen. Michael og Anna Anchers hus. Nationalmuseets Arbejdsmark, 1966, s. 127–42.

Skagen i gamle fotografier. Tilrettelæggelse og billedudvalg: Elisabeth Fabritius og Jan Zibrandtsen. Skagen, 1966. 88 upag. s., ill.

Voer.

Voergård slot. Voergård slot, 1965. 16 s., ill.

SKØNLITTERATUR

(Af vendsysselske forfattere eller med skueplads i Vendsyssel).

Boolsen, Johannes: Den forsvundne lyre. Kolding Tekniske Skole. Forskolen for Bogtrykfagets lærlinge, 1966. 12 s.
Digte.

Holst, Knud: Samexistens. Borgen, 1966. 90 s.
Digte.

FRA STYRELSE OG REDAKTION

Sommerudflugten og generalforsamlingen

afholdtes lørdag den 24. juni og var begunstiget af det bedst tænkelige sommervejr.

Ca. 200 deltagere samledes på Baggesvogn ved 13-tiden. Her bød godsejer Jørgen Goth forsamlingen velkommen og fortalte træk af gårdens historie, der kan følges tilbage til 1400-tallet. Den har fået navn efter væbner Hans Bagge, der havde fået Worn (Voen), som den da kaldtes, som afgiftsfrit len af rigsråden, hr. Anders Nielsen (Banner) til Asdal. Blandt de mest kendte af gårdens ejere i nyere tid er Johs. Christoffer Nyholm, senere etatsråd og rigsdagsmand. Han købte Baggesvogn i 1837, og ved hans død i 1867 blev den overtaget af sønnen, Hans Chr. Nyholm, der senere også blev rigsdagsmand.

På vejen til Sindal besøgtes egnens højeste punkt, Teglhøj (93 m) i Astrup sogn. Her nød man i det klare vejr den enestående udsigt.

I Sindal gamle kirke, der er opført i Valdemarstiden, gav pastor Hørlyck en række interessante enkeltheder angående kirken og dens inventar. Prædikestolen fra o. 1600 bærer Anne Krabbes og hendes to ægtemænds, Axel Vifferts og Erik Kaas' våben. Disse findes også på herskabsstolene fra samme tid. Den enkle renaissance-altertavle bærer en kopi af den spanske maler Velasqes' „Korsfæstelsen", udført af Michael Ancher.

Efter besøget i kirken foreviste pastor Hørlyck og frue gæstfrit præstegården og dens storslåede have.

Ved kaffebordet på Mosbjerg kro afholdtes den ordinære generalforsamling. Formanden, lærer A. Skjødsholm, Løkken, aflagde beretning om årets arbejde og oplyste herunder om indholdet af

årbogen for 1967. En varm tak blev rettet til repræsentanterne for det arbejde, de udfører for Historisk Samfund rundt om i sognene. Ligeledes takkede formanden de kommuner og institutioner, der år efter år yder økonomisk støtte til samfundet. Endvidere rettedes en tak til den lokale dagspresse for dens velvillige indstilling over for det lokalhistoriske arbejde.

Det reviderede regnskab, der balancerer med 40.000 kr., godkendtes af generalforsamlingen.

Generalforsamlingen vedtog at udvide bestyrelsen med et medlem og valgte redaktør C. Nørrelykke, Hjørring. De afgåede medlemmer af bestyrelsen (P. Christensen, Try, P. Christensen, Hjørring, J. Fr. Arenfeldt og Sv. Skole) genvalgtes.

Højskoleforstander Sejlund Sørensen, Try, overbragte en hilsen til forsamlingen fra årbogens redaktør, museumsbestyrer P. Christensen, Try, der på grund af sygdom var forhindret i at være til stede. En skriftlig genhilsen, undertegnet af bestyrelsesmedlemmerne, blev sendt til P. Christensen.

Udflugtens sidste mål var Tversted klitplantage. Her meddelte klitplantør Sand en række oplysninger om plantagen og dens historie. Klitplantagen, der omfatter ca. 800 ha, er den ældste i Vendsyssel. Anlægget blev allerede påbegyndt 1852, især fremmet ved daværende plantør Weirums og kammerherre Riegels bestræbelser. 1859 overgik den til statseje, idet der kort forinden var blevet eksproprieret ca. 360 ha af Nr. Elkjærs jorder. Plantør Sand fortalte levende om sit arbejde med at skabe de tre kunstige søer, der i tidens løb er blevet et yndet udflugtsmål.

Det havde ikke været muligt at finde et lokale, hvor deltagerne – traditionen tro – kunne spise den medbragte aftensmad sammen, men takket være det gode vejr kunne man slå sig ned i det fri og nyde den i de smukke omgivelser.

Sommerudflugten 1968 bliver tirsdag den 26. juni. Nærmere enkeltheder bliver annonceret i de lokale dagblade ca. 8 dage i forvejen.

Vort samfund har skriftudveksling med de fleste andre danske amtssamfund og med adskillige museer m. fl. samt med ca. 30 svenske, norske og finske hjemstavnsforeninger. Udvekslingsskrifterne indgår i Centralbiblioteket i Hjørring, hvorfra udlån foregår.

Samfundet er køber af pæne eksemplarer af årbøgerne 1915–49, 1951, 1953–57, 1961–63 samt af Ths. Larsen: „En Gennembrudstid" I (åndslivet), C. Klitgaard: „Vendsysselske Veje", P. Christensen: „Voergaard" og samme: „Urmagere og Tusindkunstnere i Vendsyssel" I.

Vore medlemmer kan købe ovennævnte årbøger, såfremt de er på lager, samt de ikke nævnte årgange, hvoraf vi har et restlager. Årgang 1915–60 koster 5 kr. pr. stk., 1961–65 8 kr. pr. stk. Desuden kan købes: Ths. Larsen: „En Gennembrudstid" II (Vendsyssels politiske Historie 1850–1900, 600 s.) à 4 kr., festskrift til C. Klitgaard (1938) 4 kr., C. Klitgaard: „Tidsskriftslitteratur vedr. Vendsyssel" 1 kr., samme: „Serreslev Sogns Historie" 5 kr., samme: „Hallund Sogns Historie" 8 kr., samme: „Vendsysselske Præstefamilier" I og II 5 kr., N. P. Petersen: „Da Mormonerne kom til Nordjylland" 3 kr., P. Christensen: „Urmagere og Tusindkunstnere i Vendsyssel" II 4 kr. – alt plus porto.

Henvendelse om køb og salg sker til samfundets sekretær, viceskoleinspektør Asger K. Jensen, Sct. Annavej 3, Hjørring, telf. 582. Betalingen kan ske i frimærker eller på indbetalingskort, der vedlægges bøgerne.

Ved henvendelse til DHF, Landsarkivet, Viborg, kan medlemmer af foreninger under DHF til favørpris (ekskl. porto og omkostninger) erhverve de i vor årbog 1962 nævnte skrifter.

Hvis nogen af vore sognerepræsentanter har udgifter ved omdeling af årbøgerne, kan beløbet fradrages ved indsendelse af kontingenter, når meddelelse herom noteres på kuponen.

Samfundets styrelse.

*Museumsbestyrer P. Christensen, Try, Dronninglund, redaktør af årbogen (telf. Drl. 84 13 08).

Viceskoleinspektør Asger K. Jensen, Sct. Annavej 3, Hjørring, sekretær (telf. 582).

*Lærer A. Skjødsholm, Løkken, formand og kasserer (telf. 160). Samfundets girokonto nr. 3 55 93.

Godsejer J. F. Arenfeldt, Sæbygaard (telf. Sæby 46 10 45).

Højskolelærer Regnar Bønkel, Vraa (telf. 265).

Lærer P. Christensen (Tornby), Solbakkevej, Hjørring (telf. 1763).

Amtsrådsmedlem Thorvald Holm, Brovst (telf. 23 10 88).

Redaktør C. Nørrelykke, Holmegaardsvej, Hjørring (telf. 3410).

*Lektor Sv. Skole, Frederikshavn (telf. 42 11 45).

Postmester T. M. Sørensen, Hirtshals (telf. 94 17 33).

De med * betegnede udgør skriftudvalget.

NYE MEDLEMMER

(Listen afsluttet 1. aug. 1967)

Andersen, Inger Lund, lærerinde, Hjørring.
Barkholt, Erik, gdr., Bindslev.
Becker, Kirsten, lærerinde, Nr. Klattrup.
Brander, C., dyrlæge, Saltum.
Brusgaard, P., gdr., Skibsby.
Christensen, Fl., lærer, Højer.
– Gudrun Rosenstand, genealog, V. Hassing.
– M., lærer, Tislum gl. skole.
– Aage, førstelærer, Sønderlev.
Eriksen, Erik, gdr., Tolne.
Faber, Henning, pianist, København.
Fonnesbech, Thyra, Køng.
Frederiksen, M., fhv. gdr., Mosbjerg.
Frost, Keld, købm., Grønhøj.
Guldbæk, Leif, overpolitibetjent, Hirtshals.
Hansen, Mette Bruno, Hjørring.
– Mogens, overlærer, Kokkedal.
Haugaard, Kaj, Taars.
Herning Centralbibliotek.
Herskind, Karen Margr., lærerinde, Pandrup.
Hou, E. Jensen, skoleinsp., Farum.
Hyttel, Aage, fiskehdl., Hjørring.
Jacobsen, Jac., rentier, Brovst.
Jensen, Aksel Billeskov, hmd., Saltum.
– Arenfelt, fabr.arb., Sdr. Tranders.
– Carl, tømrer, Bindslev.
– Carl Aage, lærer, Hjørring.
– Chr., gdr., Vidstrup.
– Esther, lærerinde, Pandrup.
– Frede, viktualiehdl., Hørby.
Jørgensen, fru, Krogholt, Ingstrup.
– Knud, mekaniker, Frederikshavn.
Kjeldsen, Jens, stud. teol., Risskov.
– Niels, stud. teol., Risskov.
Kjølby, Niels J., lærer, Lødderup.
Larsen, Henry, farvehdl., Sæby.
Knudsen, Knud, Søborg.
Krogh, Søren, lærer, Vrensted.
Larsen, Sv., overlærer, Lemvig.
Lauersen, Vagn, sognepræst, Hørby.
Lundholm, Anita, tekn. ass., Vangen.
Løth, Sv. E., sem.lektor, Haslev.
Madsen, Jørgen, stud. jur., Risskov.
Melchiorsen, Verner, maskinmester, Frederikshavn.
Nielsen, fru tømrerm., Tolne.
Olesen, Frode, gdr., Vidstrup.
Olsen, Inger M., Skagen.
– Johs., mekaniker, Saltum.
Overmark, Karl Chr., adjunkt, Højene.
Petersen, J. P., fhv. karetm., Aalborg.
– Ole K., Sæby.
Simonsen, S., Lyngby.
Skive kommunebibliotek.
Slej, Birthe, Hjørring.
Sørensen, Gudrun, lærerinde, Aggersund.
Sørensen, Henry, forsikringsinspektør, Hjørring.
Thorsen, Chr., restauratør, Aalborg.
Villumsen, Poul, bankkass., Hjørring.
Wedel, O., overlærer, Skagen.
Westergaard, Chr., gdr., Alstrup.
Winther-Jensen, Inger, sygepl., Vraa.

Regnskab over indtægter og udgifter for »Historisk Samfund for Hjørring Amt«

1/6 1966 — 31/5 1967

Tilskud:			
Ministeriet for kulturelle anliggender:			
Ordinært	900,00		
Ekstraordinært	1.200,00		
		2.100,00	
Hjørring amt		400,00	
Sogneråd		950,00	
Byråd		725,00	
Banker og sparekasser		1.580,00	
Vendsyssel Tidende		200,00	
Oxford		50,00	
			6.005,00
Medlemsbidrag:			
1788 medlemmer à kr. 10,-		17.880,00	
15 subskribenter à kr. 5,-		75,00	
1 subskribent à kr. 6,-		6,00	
			17.961,00
54 repræsentanter			
2 afgåede repræsentanter			
2 revisorer			
19 institutioner			
1881			
Salg af årbøger m. m.			712,40
Renter, bank og giro			1.199,97
Diverse indtægter			733,50
Beholdning fra forrige år			20.125,41
			46.737,28

Udgifter:		
Lønninger, lagerleje m. m.		2.615,38
Forfatterhonorar	1.190,00	
Trykning af årbogen	13.024,15	
Redaktørhonorar	750,00	
		14.964,15
Tryksager		485,10
Kontorartikler		66,20
Møder og lign.		957,47
Ekspedition		1.603,30
Bogkøb		138,70
Renter, kassekredit		33,90
Beholdning pr. 31. maj 1967		25.873,08
		46.737,28

Foranstående regnskab for Historisk Samfund for Hjørring Amt for tiden 1. juni 1966 til 31. maj 1967 har vi revideret.

Vi har konstateret overensstemmelse mellem de førte bøger og foreliggende bilag samt konstateret tilstedeværelsen af de opførte beholdninger.

Hjørring og Tornby, den 21. juni 1967.

Hjalmar Andreasen. *Poul Dalsager.*

TILSKUD

Brønderslev kr. 50,-, Frederikshavn kr. 75,-, Hjørring kr. 400,-, Skagen kr. 100,-, Sæby kr. 100,-.

Albæk kr. 15,-, Bindslev kr. 20,-, Bjergby-Mygdal kr. 25,-, Brovst kr. 75,-, Børglum-Furreby kr. 35,-, Dronninglund kr. 100,-, Hellevad-Ørum kr. 25,-, Hirtshals kr. 50,-, Ingstrup-V. Hjermitslev-Alstrup kr. 20,-, Jetsmark kr. 20,-, Raabjerg kr. 25,-, Saltum-Hune kr. 35,-, Sindal kr. 100,-, Skæve kr. 100,-, St. Hans-St. Olai kr. 25,- Taars kr. 25,-, Tornby-Vidstrup kr. 25,-, Tversted-Uggerby kr. 30,-, Skallerup-Vennebjerg kr. 25,-, Voer kr. 25,-, Volstrup kr. 20,-, Vraa-Em kr. 60,-, Vrejlev-Hæstrup kr. 25,-, Vrensted-Thise kr. 25,-, Ø. Brønderslev-Hallund kr. 20,-.

Andelsbanken, Hjørring kr. 50,-, Brønderslev Bank kr. 50,-, Brønderslev Sparekasse kr. 50,-, Dronninglund Sparekasse kr. 150,-, Frederikshavn Sparekasse kr. 40,-, Handels- og Landbrugsbanken, Hjørring, kr. 50,-, Hjørring Diskontobank kr. 300,-, Hjørring Sparekasse kr. 100,-, Hvetbo Herreds Sparekasse kr. 100,-, Jelstrup-Lyngby Sparekasse kr. 20,-, Landbosparekassen, Frederikshavn, kr. 40,-, Løkken Sparekasse kr. 50,-, Saltum Sparekasse kr. 200,-, Sindal Sparekasse kr. 100,-, Skagen Sparekasse kr. 90,-, Vraa Sparekasse kr. 50,-, Frederikshavn Folkebank kr. 40,-, Sæby Sparekasse kr. 50,-, Frederikshavn Bank kr. 50,-.

Vendsyssel Tidende kr. 200,-, Oxford kr. 50,-, Hjørring amt kr. 400,-, Ministeriet for kulturelle anliggender kr. 2100,-.

FRA MUSEERNES ARBEJDSMARK

Ved Hvilshøj Mark i Ø. Brønderslev sogn er under grøftegravning fundet en 48 cm lang flintplanke, groft tilhugget i form som en tyknakket flintøkse fra jættestuetid i yngre stenalder. Lignende forarbejder, men i mindre udgave, kendes i adskillige eksemplarer, såvel fra votivfund som fra depoter, nedlagt med henblik på senere forarbejdning og videresalg. Der kan næppe være tvivl om, at denne økse må knytte sig til den førstnævnte fundkategori – nedlagt i offermosen alene på grund af sin usædvanlige størrelse, som gør den uanvendelig i almindelige menneskehænder. VHM 1967/149.

Ved gården Sønderled i Dronninglund sogn er under pløjning i en lille opdyrket mose fundet en pålstav fra ældre bronzealder. Pålstaven er en øksetype, som kom til Danmark fra Vesteuropa. Den har været skæftet med en tveje, en todelt gren, hvis sidegren var forsynet med en indskåret kløft, hvori bronzeøksen sad indkilet og fastholdt med en bevikling. Denne pålstav har formentlig været anvendt som arbejdsøkse i modsætning til en slankere type, som udelukkende synes at have været anvendt som våben. VHM 1966/128.

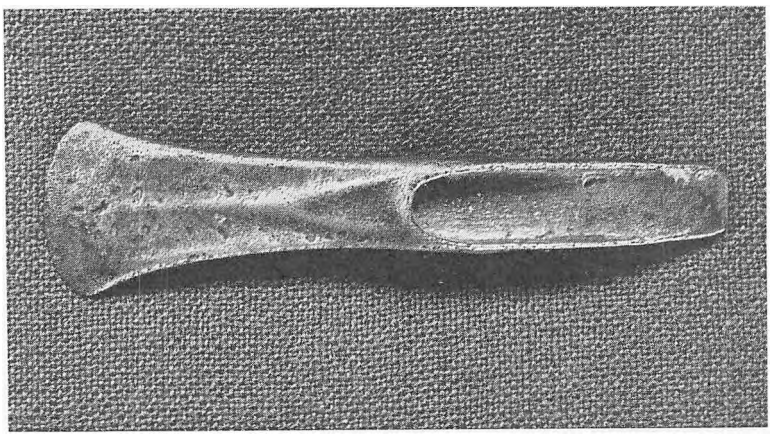

Ved V. Højgård i Sct. Olai sogn har stud. mag. Per Lysdahl undersøgt en stenbygget grav fra ældre romersk jernalder. Graven var en speciel nordjysk type med 4 svære dæksten liggende over et rektangulært kammer med 80 cm høje sidevægge opført af 1–2 lag store kampesten. Graven har, som det undertiden er tilfældet, været benyttet to gange. Ved den sidste begravelse har man undladt at fjerne de store tunge dæksten og i stedet gravet sig ned uden for kammeret og brudt ind gennem kammerets østvæg. Oprydningen af kammeret efter den første begravelse har tydeligvis været forbundet med en vis respekt, for gravgaverne var ikke blevet smidt væk, men omhyggeligt anbragt oven for graven langs med dækstenenes nordside. Her lå, som det ses på øverste billede til højre, resterne af 8 forskellige lerkar. Efter den sidste gravlægning er gennembrydningen i kammerets østvæg nødtørftigt genopbygget og tildækket. Nederste billede viser det yngste sæt gravgaver liggende på kammerets bund. Foruden de fire lerkar fandtes to knive af jern og to meget forvitrede hårnåle af bronze. VHM 1966/483.

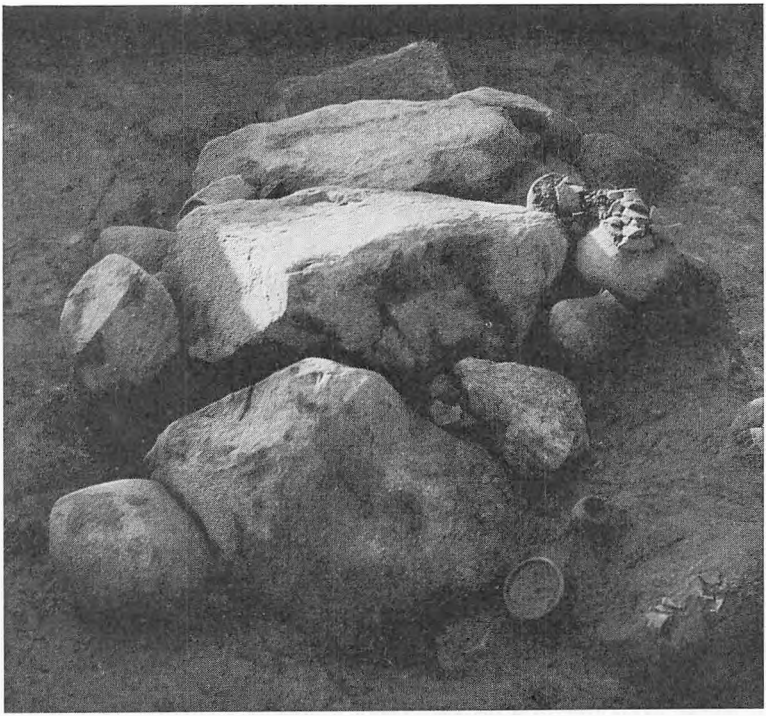

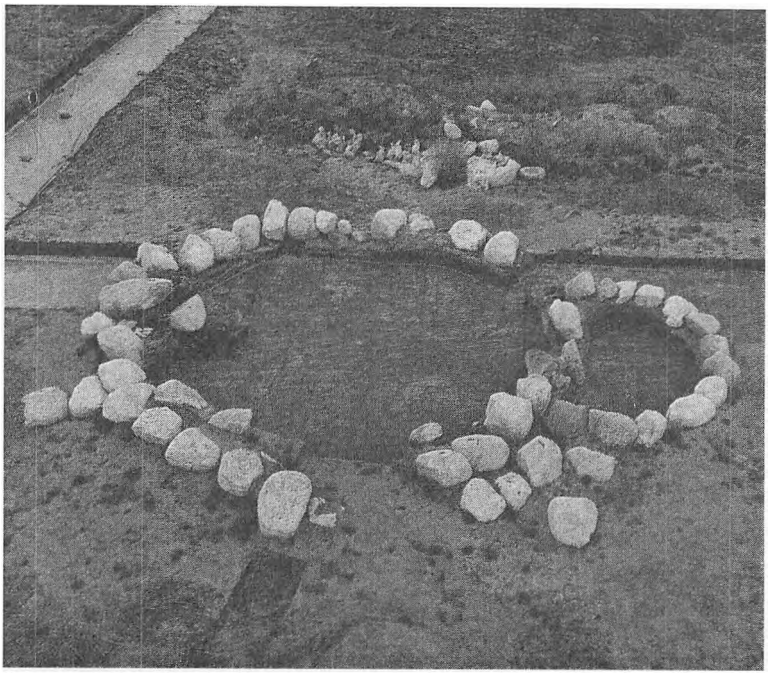

Ved Grishøjgårds krat i Store Vildmose har stud. mag. Jens Henrik Bech undersøgt en gravhøj fra germansk jernalder. Højen, som ses på øverste billede, har været omgivet af kraftige randsten. Ved højens sydside var opført en tilbygning, formentlig ved en senere begravelse, der ligeledes var afgrænset af randsten. I og omkring højen fandtes skår fra flere lerkar, et par glasperler og brudstykker af en ornamenteret benkam. Ved udgravningerne i Vildmosen i 1966 blev der registreret udstrakte områder med ardspor, jernalderbondens plovspor, ned i den sandede undergrund. Denne iagttagelse har vakt betydelig opmærksomhed i videnskabelige kredse, og allerede samme år nedsattes et udvalg bestående af professor Aksel Steensberg, overinspektør Troels-Smith og kontorchef Viggo Nielsen, som i samarbejde med Statens Jordlovsudvalg og Vendsyssel historiske Museum har arbejdet på en sikring og undersøgelse af oldtidsagrene i Vildmosen. Med økonomisk bistand fra Carlsbergfondet og under ledelse af Viggo Nielsen er i sommer foretaget en indledende udgravning med undersøgelse og opmåling af ardsporforekomster i to 100 m lange og 2 m brede udgravningsfelter. Undersøgelserne vil, såfremt der skabes økonomisk grundlag, blive fortsat i årene fremover. VHM 1965/244.

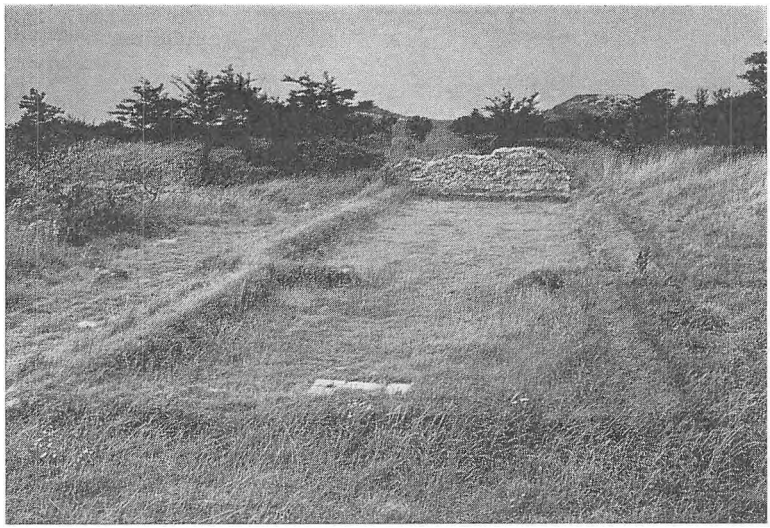

I samarbejde med Fredningsplanudvalget og med velvillig bistand fra Kjettrupgård Ungdomsskole er foretaget en istandsættelse af kirkegårdstomten ved Rubjerg, som i tidens løb var groet til som et ufremkommeligt krat. Det gamle kirkegårdsdige er frilagt, udgået kratvegetation på kirkegården er fjernet, ligeledes den hæk, som markerede kirkens oprindelige placering. Den var efterhånden blevet til 8 m høje grantræer. I stedet er kirkens vægge blevet markeret med lave græsklædte jordvolde. Stedet, hvor alteret har stået, er markeret med nogle af de få granitkvadre, som er blevet efterladt ved kirkens flytning. Et smukt romansk gravkors af granit, som i sin tid er fundet sydvest for kirken, er nu rejst uden for tomten, hvor syddøren har været. Meget tyder i øvrigt på, at den ligsten, som har hørt til korset, i dag sidder indmuret i den ny kirke som overligger for norddøren, der ifølge gamle opmålinger oprindelig har haft et muret halvbueformet stik af kvadersten. Stenens udseende, med profilerede sidekanter og den omstændighed, at bredden er identisk med korsets, bekræfter teorien. Øverst til højre ses forside og bagside af det middelalderlige kors, og nedenunder den formodede ligsten. VHM 1966/410.

Under restaurering af Ingstrup kirke fandt arbejderne under kirkens gulv et 10 cm langt kohorn med en oval gennemboring. Hornet har været benyttet som lyseslukker i kirken, siddende på et langt skaft. Alderen er vanskelig at bestemme, da typen anvendes enkelte steder endnu. VHM 1966/375.

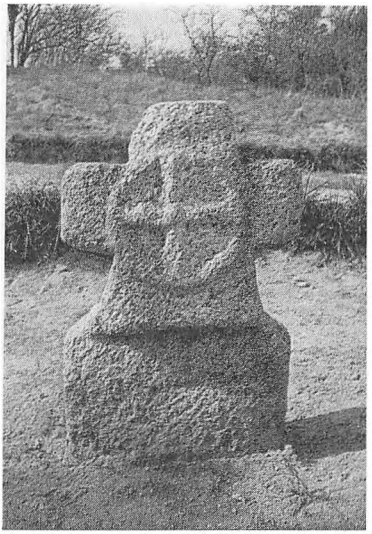

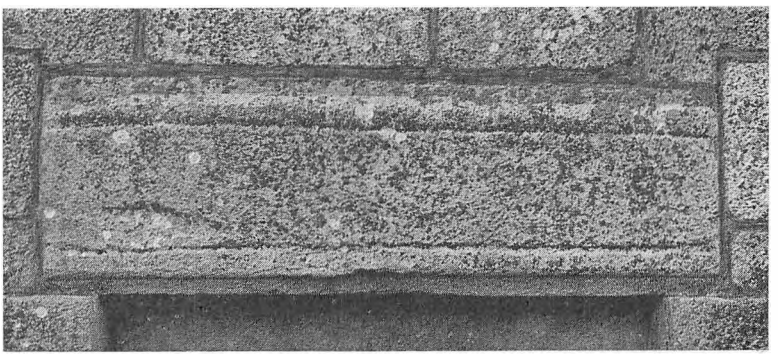

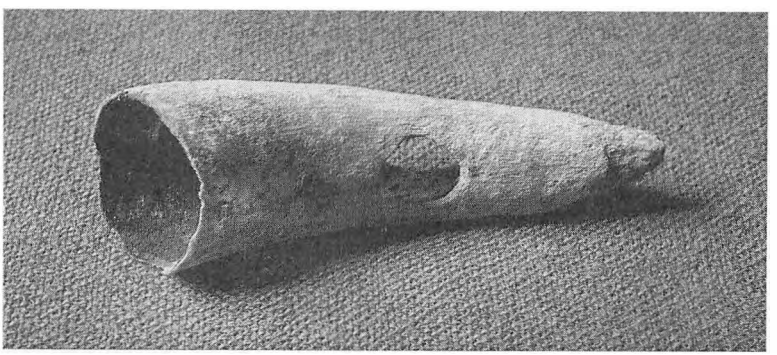

Blandt næsten 2000 genstande i en enestående testamentarisk gave fra frk. Wittenkamp i Frederikshavn hører dette smukke møblement i sen empirestil, omkring 1840, udført i mahogni med indlægninger af citrontræ. Denne gave var ekstra kærkommen for Bangsbomuseet, som ikke tidligere har kunnet møblere museets smukke empirestue. BAM 9788/1966.

Selv om almuens klædedragter er traditionsbundne, præges de alligevel af tidens modeluner. Denne kjole fra Pandrupegnen har hentet inspiration fra Biedemeier-stilen eller sen-empiren, som den kaldes herhjemme, tiden omkring 1830–35. Stoffet er gul-, rød- og blåstribet bomuld med underføring af hørlærred. Et tørklæde og en kysehat var i regelen almindeligt tilbehør. VHM 1966/259.

Ingen kan give oplysninger om, hvilket skib der har båret denne gallionsfigur, som menes at være fundet efter en stranding ved Ringkøbing fjord omkring 1860. Er denne oplysning korrekt, har skibet ikke haft mange år på søen før dets skibbrud. Kvindens kjole og frisure er nyrokoko, den fremherskende stilart fra 1835–1870.
BAM 12.485/1966.

Den hvide brudekjole bliver moderne hos „de fine" fra slutningen af 1700-tallet. Hos almuen og det jævne borgerskab klædes bruden i sort helt op i dette århundrede. Denne kjole blev båret af den første hvide brud i Fladstrand kirke, Anne Frederikke Petersen, datter af kammerråd og toldforvalter Peter Petersen, som blev viet til vicekonsul Christian Ibsen Fabricius i 1870. BAM 12.482/1967.

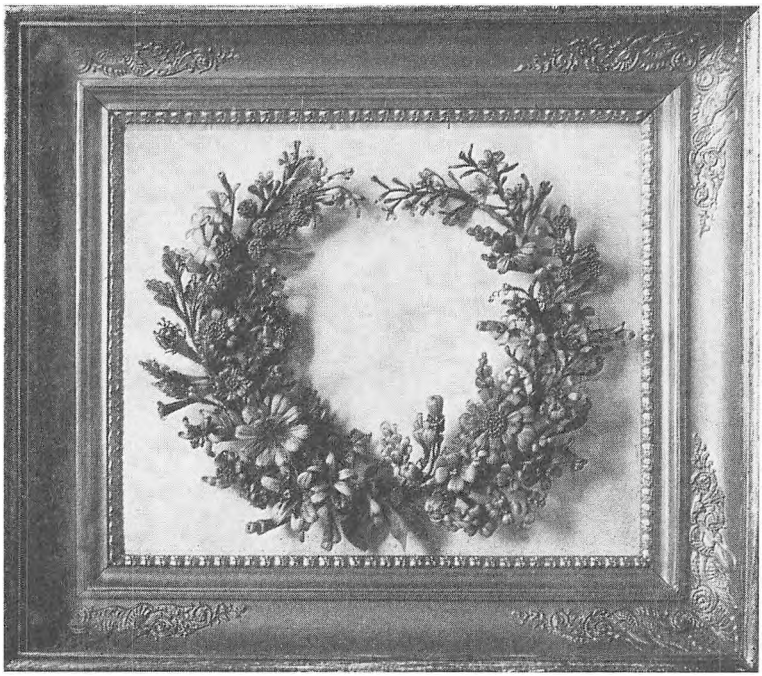

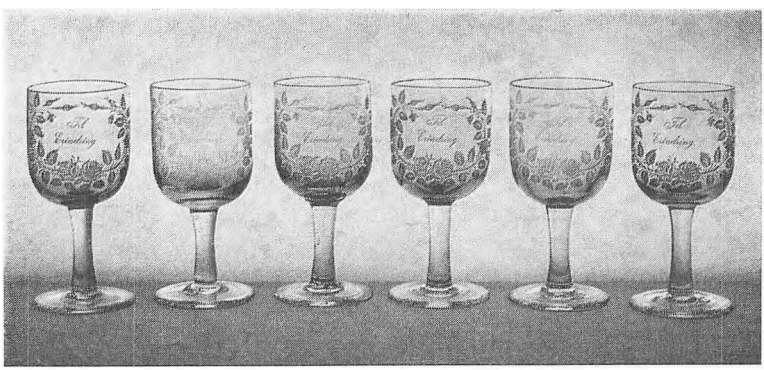

Hårsmykker og hårbilleder var en yndet mode i det forrige århundrede, som blev udført både af professionelle og amatører. Denne mindekrans har tilhørt C. L. Birk i Hjørring. VHM 1966/287.

Fra en testamentarisk gave på mange hundrede genstande fra frk. J. M. Petersen i Pandrup stammer disse ølglas. De er fremstillet på Kastrup Glasværk omkring århundredskiftet. VHM 1967/1 a–f.

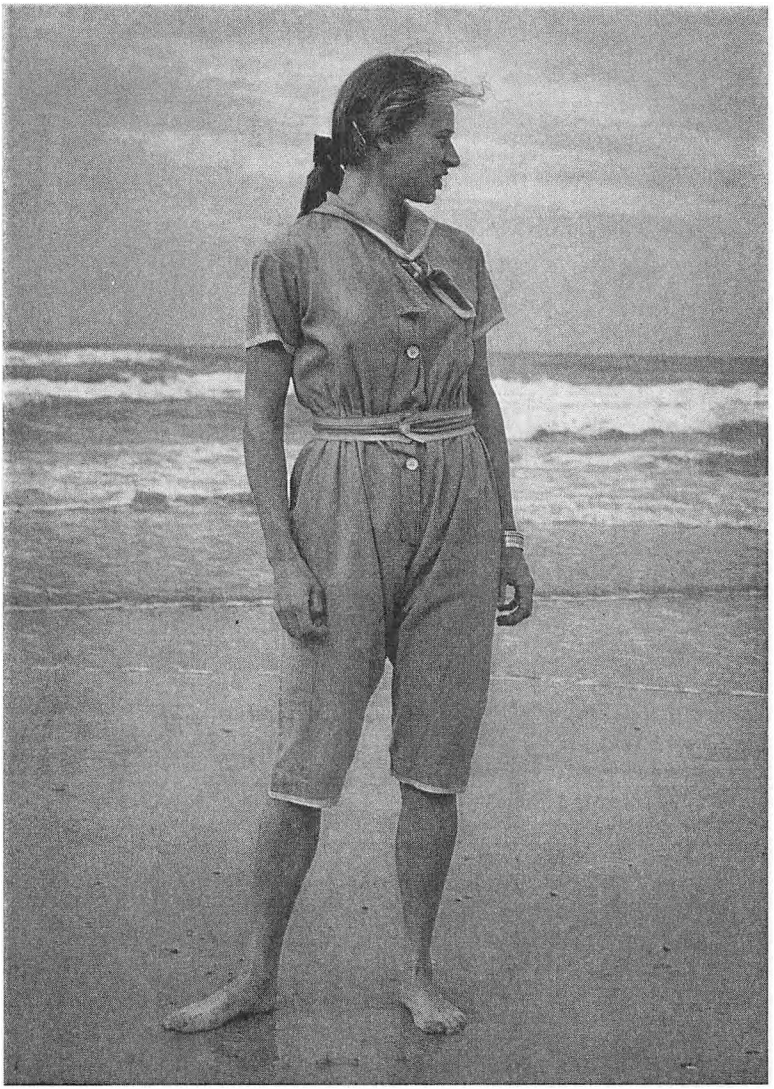

Interessen og forståelsen for friluftslivets sundhedsmæssige betydning blev først vakt op mod slutningen af forrige århundrede. Den egentlige strandbadning foregik i begyndelsen under strenge, ærbare former med skarpt adskilte herre- og damebadeafdelinger og i tækkelige badedragter som denne af rødt tvistlærred, der menes at stamme fra 1885. VHM 1967/582.

I slutningen af forrige århundrede var voltakorset et ofte anvendt helbredelsesmiddel for snart sagt alle tænkelige sygdomme. Korset består af to tynde plader af kobber og zink, lagt sammen om et lag filt. Når filtlaget blev fugtet med en svag syre, fungerede korset som et galvanisk element, hvis svage kildren mentes at have helbredende virkning, når det blev båret direkte på kroppen. VHM 1967/568.

MUSEERNES VIRKSOMHED 1966-67

VENDSYSSEL HISTORISKE MUSEUM

Museets kontor, Museumsgade 2, Hjørring, telf. 677, er åbent hverdage 8–12 og 12,30–16,30.

Samlingerne hver dag kl. 10–12 og 13–16.

Besøgstal: 5770.

Særudstillinger: „Brændevin", „Horder", en romansk stenmester, „Oldtidshuset".

Publikationer: Olaf Olsen og Palle Friis: „Sct. Olai kirke", Palle Friis og Sv. Thomsen: „Et sygehus", Palle Friis: Artikel i Skalk: „Til sandet lagde mig øde".

Udvidelser: Ministeriet for kulturelle anliggender har, i samråd med Fredningsplanudvalget for Hjørring og Thisted amter, erhvervet gården „Bjørnager" i Mosbjerg sogn af dr. pharm. Else Krag Andersen. Efter sælgerens ønske skal ejendommens bygninger stilles til disposition for Vendsyssels historiske Museeum, som også skal have fri adgang til arkæologiske undersøgelser på alle de til gården hørende områder, der i øvrigt skal tilsås med græs og gøres offentlig tilgængelige.

BANGSBOMUSEET

Ved Møllehuset, Frederikshavn, telf. (08) 42 34 89.

Åbent hver dag 1. april–15. oktober kl. 10–12 og 14–18.

Besøgstal: 9579.

Særudstillinger: „Smeden", „Danske mønter 1650–1900", „Gammeldags jul".

Publikationer: Katalog: „Bangsbo før og nu".

Ombygninger: Nordfløjen er restaureret indvendig, og der er indrettet nyt lokale til hårarbejde.

SKAGENS FORTIDSMINDER

Svallerbakken, Skagen, telf. 44 12 90.

Besøgstal: 1400.

Åbent 10–18.

SÆBY MUSEUM

Søndergade 3, telf. 46 16 19.

Besøgstal: 1800.

Åbent 1. maj–1. oktober hver dag 9–12 og 14–17. Uden for denne tid ved henvendelse til kustode Carl Bech, Pindborggade 9, Sæby, telf. 46 15 19.

TRY MUSEUM

Try pr. Dronninglund, telf. (08) 14 59 11.

Åbent hver dag kl. 14–17.

VÆSENTLIGE UNDERSØGELSER OG INDKOMNE GENSTANDE 1966-67

Forkortelser: VHM – Vendyssel historiske museum.
BAM – Bangsbomuseet. SBM – Sæby museum.
SFM – Skagens fortidsminder. TRM – Try museum.

STENALDER

VHM 1967/149	Økseplanke af flint, jættestuetid.	Hvilshøjmark, Ø. Brønderslev s.

BRONZEALDER

VHM 292/1967	Højtomt fra æ. bronzealder.	Fladbjerg, Flade s.
VHM 1966/28	Pålstav af bronze, æ. bronzealder.	Sønderled, Dronninglund s.

JERNALDER

FØR ROMERSK JERNALDER

VHM 549/1966	Bopladsfund.	Solvang, Sct. Hans s.
VHM 488/1966	Brandpletgrav.	V. Mølbak, Torslev s.
VHM 502/1966	Jernudvindingsovn.	Bakholm, Lendum s.
VHM 237/1967	Lerkar, votivfund.	Thorsgård, Ingstrup s.
VHM 235/1967	Lerkar, votivfund.	Høngård, Vejby s.

ÆLDRE ROMERSK JERNALDER

VHM 229/1966	Bopladsfund.	Skårupgård, Tolne s.
VHM 524/1966	Bopladsfund.	Østergård, Tornby s.
VHM 559/1966	Bopladsfund.	Vestervang, Mygdal s.
VHM 249/1967	Bopladsfund.	Åsen, Bindslev s.
VHM 291/1967	Bopladsfund.	Solvang, Vrensted s.
VHM 534/1966	Stenbygget grav.	Skøttrupgård, Børglum s.
VHM 483/1966	Stenbygget grav.	V. Højgård, Sct. Olai s.
VHM 417/1966	2 stenbyggede grave og 1 alm. jordgrav.	Martinsminde, Ingstrup s.
VHM 269/1967	1 stenbygget grav og 1 alm. jordgrav.	Hesthaven, Lendum s.
VHM 130/1967	2 alm. jordgrave.	Sdr. Hytten, Skæve s.

GERMANSK JERNALDER

VHM 276/1967	2 skårgruber.	Svinget, Hørby s.
VHM 1967/25	23 perler af glasflus.	Rødkjær, Tolstrup s.
VHM 244/1965	Gravhøj med stenkreds.	Grishøjgårdskrat, Tolstrup s.
VHM 244/1965	Undersøgelse af oldtidsagre.	Grishøjgårdskrat, Tolstrup s.

HISTORISK TID

STAT OG SAMFUND

SFM	5 medaljer.	
VHM 1966/326	5 miniatureordener.	C. Høygård Nielsen, Nibe.
SBM	NIOGTs fane 1868.	Fru H. P. Larsen, Sæby.

BAM 12312/1–4	4 løvehoveder af sandsten.	Stadsingeniørkontoret, Fr.havn.
BAM 9054	Dåbskande, Gærum kirke ca. 1900.	Menighedsrådet, Gærum.
BAM 11967	Ligbåre, Gærum kirke. 1700 t.	Menighedsrådet, Gærum.
VHM 1966/375	Lyseslukker, Ingstrup kirke.	Nationalmuseet.
VHM 1966/355–57	3 mindekranse, Sct. Hans kirke.	
VHM 1966/360–61	2 gravminder, Sct. Hans kirke.	
VHM 1966/410	Istandsættelse af kirketomt.	Rubjerg kirke.
SBM 1838	Skrivesæt i sort fajance.	Nicolaj Krarup, Sæby.
VHM 1966/321–24	4 signeter.	C. Høygård Nielsen, Nibe.
VHM 1967/568	Voltakors.	Villumsen, Rubjerg.
BAM 12560	Brandsprøjte, Hirsholmene.	Degn Jensen, Fr.havn.
BAM 9714	Standur c. 1850.	Wittenkamp, Fr.havn.
VHM 1967/479	Lirekasse.	Fru M. A. Christiansen, Hjørring.
VHM 1967/418	Spilledåse.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
BAM 9575	Snustobaksdåse, holl. 1800.	Wittenkamp, Fr.havn.

SAMFÆRDSEL

BAM 9280	Skibsmodel, „Hulda Mærsk".	Nipper, Fr.havn.
SFM	Model af trawlkutter, træ.	Carl Petersen, Gilleleje.
BAM 12485	Gallionsfigur, 1860.	H. Knudsen, Skive.
BAM 12559	Håndtr. tågesirene 1890.	Havneing., Fr.havn.
SFM 1021	2 fotos af redningsøvelse.	V. Calov, Ålborg.
SFM 1022	Fortegnelse over strandinger ved Højen.	Ellen Løvert, Kolding.
SFM	Journal, Skagen bjærgerlav 1902–1967.	Chr. Jensen, Skagen.

NÆRINGSLIV

SBM 1853	Apparat til at skære tobak.	Søren Christensen, Hørby.
SBM 1852	Apparat til at rive kartoffelmel.	Samme.
SBM 1879–1902	Violinbyggerværktøj.	Samme.
SFM 1019	Billedskærerværktøj.	John Jacobsen, Skagen.
VHM 1966/389	Snedkerværktøj.	E. Jørgensen, Hjørring.
VHM 1967/550	Sadelmagerværktøj.	E. Poulsen, Hjørring.
VHM 1967/547	Sadelmagerskilte.	Samme.
BAM 12382	Urmagerskilt 1906.	G. Thorsted, Fr.havn.

VARE- OG PENGEOMSÆTNING

BAM 11774–85	Bolche- og krydderiglas fra købmandsforretning 1890–1900.	E. Jacobsen, Fr.havn.
VHM 1966/410	Reklameskilte (brændevin).	E. Jespersen, Hjørring.

INVENTAR

BAM 9790	Empiremøblement 1810–30.	Wittenkamp, Fr.havn.
BAM 9755	Armstol, barok 1635.	Samme.
BAM 9279	Standkiste, eg, renæssance.	Samme.

SBM 1877	Vugge.	Søren Christensen, Hørby.
BAM 9715	Chatol, eg, 1800–10.	Wittenkamp, Fr.havn.
BAM 9713	Vråskab, eg, 1650.	Samme.
VHM 1967/451	Dragkiste.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
BAM 9744	Pengeskrin, eg, ca. 1700.	Wittenkamp, Fr.havn.
VHM 1967/452	2 standkister.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
VHM 1967/545	Lysekrone.	Fr. Stagsted, Vittrup.
VHM 1967/478	Maleri 1918.	G. Spindler, Hjørring.
VHM 1966/287	Mindekrans i hårarbejde.	H. S. Klock, Christiansfeld.
SBM 1866	Portræt i daguerretopi.	Fru Bo, Sæby.
VHM 1967/51–66	Diverse husgeråd.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
BAM 9558/1–2	2 zwibelglas, Conradsminde.	Wittenkamp, Fr.havn.
VHM 1967/1	6 stk. ølglas.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
VHM 1967/501	Køkkentøj af kobber.	S. A. Frandsen, København

HUSHOLDNING

BAM 11978	Sennepskværn.	J. Boolsen, Fr.havn.
VHM 1967/93	Kaffekværn.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
BAM 12237	Goderådsjern 1850.	Rønnest, Fr.havn.
BAM 12253	Ovnskraber.	Fladbjerg, Flade.
VHM 1967/92	Æbleskivepande.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
BAM 9232	Ostepresse af eg.	Larsen, Understed.
VHM 1967/112	2 pølsehorn.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
BAM 12196	Tørveskærer, ca. 1890.	P. Jensen, Aså.

TEKSTILTILVIRKNING

BAM 9764	Garnvinde, mahogni, ca. 1880.	Wittenkamp, Fr.havn.
BAM 12491–92	2 garnvinder, malet fyr.	Fladbjerg, Flade.
VHM 1966/452	Væv af egetræ.	Frk. Anne Jensen, Ryå.
BAM 9746	Sybord, birk, nyrokoko.	Wittenkamp, Fr.havn.
VHM 1967/104	Uldsaks.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.

TEKSTILER

VHM 1967/150	Diverse tekstiler.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
SBM 1915–18	Diverse tekstiler.	Fru Keiser, Sæby.

DRAGTER

VHM 1966/259	Kjole K (almue).	Fru Madsen, Pandrup.
SBM 1849	Sort silkehat.	Nicolaj Krarup, Sæby.
SFM 1017	Silketørklæde.	Anne Lauritsen, Slagelse.
BAM 12482	Brudekjole 1870.	Fabricius, Præstbro.
VHM 1967/582	Badedragt 1885.	Fru Ove Jensen, Hjørring.
BAM 9227	Halskæde, guld, ca. 1900.	Wittenkamp, Fr.havn.
VHM 1967/437	Halskæde, guld.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.
VHM 1967/432	Fingerringe, guld.	Samme.
BAM 9645–47	Fingerringe, guld.	Wittenkamp, Fr.havn.
BAM 9623	Armlænke, guld m. turkiser.	Samme.
BAM 9635	Broche, guld.	Samme.
VHM 1967/426	Brocher, guld og sølv.	Frk. J. M. Pedersen, Saltum.

BAM 9639	Kravatnål, guld m. granater.	Wittenkamp, Fr.havn.
BAM 9654	Kravatnål, sølv m. turkiser.	Samme.
VHM 1966/310	Skospænde af sølv.	Frk. M. Nøhr, Hjørring.

GENSTANDE TIL PERSONLIG BRUG

BAM 12367	Knækparasol 1880.	Fabricius, Præstbro.
SBM 1848	Stok m. sølvplade.	Nicolaj Krarup, Sæby.
BAM 9683	Lugtedåse af sølv.	Wittenkamp, Fr.havn.
SFM 1018	Hovedvandsæg, sølv.	Fru Emilie Larsen, Kalundborg.
BAM 12359	Dametaske, rødt fløjl.	Fabricius, Præstbro.
VHM 1966/304	Selskabstaske, silke.	Frk. M. Nøhr. Hjørring.
BAM 9665	Stanglorgnet, sølv, 1837.	Wittenkamp, Fr.havn.

LOKALHISTORISK SAMLING

Samlingen, der er tilknyttet museet i Hjørring, har i det forløbne år været besøgt af 76 skoleelever fra Hjørring og omegn samt seminariet. Endvidere har samlingen været benyttet af 97 egnshistorisk interesserede, dagblade og lokalhistorikere. Samlingen har i årets løb modtaget mange arkivalier, billeder og protokoller fra forskellige institutioner og private. Samlingen er tilgængelig daglig kl. 8–16, lørdag undtaget, og arkivassistent G. Hildebrandt er til stede. Tirsdag og fredag er der bibliotekar til stede henholdsvis formiddag og eftermiddag.

Følgende arkivalier er 1966–67 katalogiseret og opstillet i samlingen:

HJØRRING KØBSTAD:

Centralsygehusets arkiv 1886–1966	5 pk.	1 stk.
Nemlig:		
Sygehusforhold og sygehussager 1886–1932		1 pk.
Indhold:		
Stiftsfysikatets skrivelser 1886 vedr. tyfus og difteripatienters behandling	1 læg	
Overslag og tilbudsliste vedr. opførelsen af sygehuset 1886–1890	1 læg	
Bekendtgørelse fra Børglum herreds overordentlige sundhedskommission 1890	1 læg	
Reglement 1893	1 læg	
Diverse sager 1913–32 vedr. sygehusdriften under overlæge A. W. Ewertsen	1 læg	
Kopi af Sundhedsstyrelsens skrivelse 27. nov. 1929 angående hospitalsforholdene i Hjørring amt	1 læg	
Diverse opmålingskort og planer over Centralsygehuset 1887–1966		1 pk.
Fotokopi af Kampmann: Plan over sygehuset 1888		1 stk.
Diverse clicheer 1887–1965		1 pk.
Diverse fotografier 1887–1965		1 pk.
Sager vedr. sygehusbogen 1966		1 pk.
Indhold:		
Sygehusinspektør C. O. Lemmings manuskript: „Centralsygehuset", Hjørring 1891–1941	1 læg	
Dr. Frandsens manuskript	1 læg	
Bilag hertil:		
Fotokopier af korrespondancesager ang. nyt centralsygehus 1929–30.		
Fotokopi af dr. med. Edv. Godtfredsens brev ang. hospitalsvæsenet og lægeuddannelse marts 1947.		
Korrespondancesager vedr. sygehusbogen marts 1966–oktober 1966	1 læg	

ERHVERVSARKIVER:

Brovst kommune, Ø. Han herred:		
Bratskovgaard godsarkiv 1768–1935	1 læg	1 pk.
Nemlig:		
Diverse sager 1768–1842		1 pk.
Indhold:		
Kongebrev til Christen Skibsted og Marie Mau 18. sept. 1822	1 læg	
Jordebog 1817	1 læg	

Fortegnelse over husmænd, som får tørv fra Bratskovgaard o. 1820 ..... 1 læg
Opmåling af Pouls eng 1822 ..... 1 læg
Diverse fæstebreve 1768–1812 ..... 1 læg
Skattelister 1815–1821 ..... 1 læg
Tingbogs- og pantebogsattest 1818–1819 ..... 1 læg
Taksation til brandforsikring 1808 og brandforsikring 1814... 1 læg
Regnskaber 1817–18, 1821–22 ..... 1 læg
Diverse regnskabsbøger 1815–42 ..... 1 læg
Lommebog med kapitelstakster 1814–40 ..... 1 læg
Diverse korrespondancesager 1819–22 ..... 1 læg
Cirkulærer vedr. session, dragonheste og synsattest vedr. dragonheste ..... 1 læg
Salg og nedbrydning af svinestalden 1935 ..... 1 læg

PRIVATARKIVER:

Hans Christensen, strandfoged, Tornby sogn, Vennebjerg herred. Strandfogedinstrux 1787 ..... 1 læg
Julius Christensen, banearbejder, Christiansgade, Hjørring. Aktiebrev 1903 ..... 1 læg
Kr. Kristensen, købmand, Løkken, Furreby sogn, Børglum herred. Contrabog 1912–13 ..... 1 læg
Lars Chr. Christensen, Snevre, Bjergby sogn, Vennebjerg herred. Skøde 1862 ..... 1 læg
A. W. Ewertsen, overlæge, Hjørring. Hædersadresse 1893–1918 ..... 1 læg
C. F. Hartmann, snedker, Hjørring. Skøde 1850 ..... 1 læg
Mads Jacobsen, arbejdsmand, Hjørring. Rejsepas 1822 ..... 1 læg
Jesper Larsen, bødker, Hjørring. Bankobligation 1845 ..... 1 læg
J. C. Larsen, forfatter, Harritslev sogn, Vennebjerg herred. Manuskript til Hjørring før og nu ..... 1 læg
Berthel Pedersen, Serritslev sogn, Børglum herred. Konfirmationsattest 1829 ..... 1 læg
Mads Pedersen, Tolstrup sogn, Børglum herred. Konfirmationsattest 1832 ..... 1 læg

Hertil kommer adskillige forskrifter, Cramers håndskrevne regnebøger, skudsmålsbøger, attester og lign.

Det bemærkes i øvrigt, at arkivalier, der er under 30 år gamle, ikke ubetinget er tilgængelige for publikum.

BYHISTORISK ARKIV I SÆBY

Byhistorisk arkiv, Skolegade 6 (bag administrationsbygningen) er tilgængelig daglig, søndag undtaget, ved henvendelse til arkivaren, redaktør Ejnar Jacobsen, Chr. Rhuusvej 6, Sæby, telf. 46 16 19.
Følg. arkivalier findes i Sæby byhistoriske arkiv:

DRONNINGLUND HERREDSTING:

Kopier af tinglæste dokumenter 1847–56, 1862–97, 1899–1908 ..... 34 pk.
Kopier af tinglæste dokumenter 1908–27 ..... 20 bd.

SÆBY BYTING:

Kopier af tinglæste dokumenter 1853–59 ..... 1 pk.
Kopier af tinglæste dokumenter 1881–1907 ..... 19 bd.

ALBÆK KOMMUNE, DRONNINGLUND HERRED:

Lyngsaa skole 1877–1952 ..... 19 bd.
Indhold:
Journal for Lyngsaa drengeskole 1877–87 ..... 1 bd.
Dagbog for Lyngsaa drengeskole 1888–95 ..... 1 bd.
Dagbøger for Lyngsaa skole 1895–1952 ..... 10 bd.
Embedsbog for skolens førstelærer 1901–39 ..... 1 bd.
Embedsbog for skolens lærerinde 1900–40 ..... 1 bd.
Indskrivnings- og eksamensprotokol 1896–1922 ..... 1 bd.
Gymnastikprotokol 1892–1901, 1902–09 ..... 2 bd.
Sangprotokol 1894–1900, 1907–09 ..... 2 bd.

VOLSTRUP SOGN, DRONNINGLUND HERRED:

Skattebog for Volstrup kommune:
Skattepligtig indkomst 1947–48, 1950, 1954, 1957–59 ..... 1 pk.

SÆBY KØBSTAD:

Sæby købstads skolevæsen:
Sæby realskole 1904–09 ..... 1 pk.

Sæby kommunale skole:
Årsberetning 1909–16, 1935–50, 1952, 1956–64 ..... 1 pk.

Skattebog for Sæby købstad:
Ansættelse af skattepligtig indkomst 1926–34, 1937–38, 1940, 1943–44, 1946–51, 1954–58 ..... 1 pk.

Sæby sygeplejeforening:
Forhandlingsprotokol 1912–56, 1957–59 ..... 2 bd.
Kassebog og medlemsprotokol 1910–59 ..... 1 bd.

LAB (Landsforeningen til arbejdsløshedens bekæmpelse):
Forhandlingsprotokol for Sæby lokalforening 1940–44 ..... 1 bd.
Kassebog for samme 1941–44 ..... 1 bd.

Sæby biblioteksforening:
Forhandlingsprotokol 1918–46, 1947–61 ..... 2 bd.
Medlemsprotokol og kassebog 1930–61 ..... 1 bd.
Regnskabsbilag 1915–18 ..... 1 pk.

Sæby afholdsforening af 1908:
Forhandlingsprotokol 1929–35 ..... 1 bd.
Regnskabsbilag for samme tidsrum ..... 1 pk.

Sæby journalistklub:
Forhandlingsprotokol 1948–50 ..... 1 bd.

Foreningen Norden, Sæby-afdeling:
Forhandlingsprotokol 1944–63 ..... 1 bd.

Sommerhusforeningen Sæby Nordstrand:
Kassebog 1916–23 ..... 1 bd.

REGISTRE

A. Personnavne.

Ahlefeldt, greve, 33.
Albertin, von, stiftsamtmand, 27.
Andersen, Hejle, fra Børglum, 28.
Bang, propr., Steensbæk, 53.
Banner, Frands, 5.
Banner, Otto, 5.
Barfred, Jens Laurids, 36.
Barfred, Oline Henriette, 36.
Berg, C., 65.
Bojsen, P., 46, 68.
Brorson, provst, 27.
Bruun, C., 75.
Butz, Johannes, præst, Dronninglund, 9.
Carstensen, Nicolaus Gothard, 89.
Christensdatter, Karen Marie, 109.
Christensdatter, Mette, 11.
Christensen, Christen, 9.
Christensen, Thomas, 31.
Clausen, Evald, Harreslev v. Flensborg, 46.
Cloos, Chr. Ludvig, 34.
Cloos, Jacob, 34.
Cloos, Marie Henriette, 35.
Cruusberg, Niels Peter, sognepræst, Tversted, 47, 58, 64.
Didrichsen, Marie Margrethe, 36.
Dietz, M., 75.
Fog, Jørgen, lærer, Vilslev, 46.
French, 44.
Friis, Lønborg, 71.
Friis, J. J. F., 71.
Gaardboe, A. P., 20.
Halling, brigader, 11.
Hansen, Bendix, forfatter, 46.
Hansen, Dorthe, Frøslev, 46.
Hertel, L. V., kapellan, Tversted, 47, 58.
Holstein, Hans Friderich von, 89.
Jantzen, præst, Horne, 73.
Jensen, J. C., 49, 58.
Jensen, Niels, Kalum Nørgaard, 6.
Jessen, Chr., 49, 58.
Kall, borgermajor, København, 35.
Kall, kommerceråd, Fr.havn, 36.
Kjeldgaard, prokurator, 19.
Kjærulf, Anne Andersdatter, 6.
Kolding, Ane Hansdatter, 21.
Larsen, Jørgen, Søraa, 31.
Lauridsen, Laurids, præst, Ø. Brønderslev, 8.
Laursen, Oluf af Stade, 8.
Leth, C. de, Nr. Vosborg, landstingsdommer, 26.
Løgstrup, prokurator, 19.
Madsen, Jesper, lærer, Nr. Bindslev, 46 fl.
Mariager, lærer, 53, 65.
Moltke, A. G., 30.
Mølgaard, Anders, sognefoged, Bjergby, 9.
Møller, Jens Gerhart Johansen, 70.
Møller, M. C., 53.
Mørk, Anne, 6.
Mørk, Christen, Nygaard i Serritslev, 8.
Mørk, Christen Bastholm, 7.
Mørk, Christen Pedersen, 7.
Mørk, Karen Jensdatter, 8.
Mørk, Maren Jensdatter, Røgelhede, 6.
Nysted, Lars Christian Jensen, 101 fl.
Olufsdatter, Mette, 23.
Olufsen, Jens, Østeraa, 8.
Pedersdatter, Mette, Ulsted, 24.
Petersen, Bonne, 49.
Petersen, Niels, lærer i Bolle, 21.
Petry, Chr., 34.
Petry, Jacob, 34.
Plessen, Carl Adolph von, 89.
Poulsen, Jens de, oberst, Børglum Kloster, 26.
Printz, murermester, Dronninglund, 32.
Ramel, Anna, 89.
Reimann, A., 53.

Roosen, forvalter, 26, 32.
Rosendal, 46.
Severin, Jacob, 11.
Sig, Peder Nielsen, Bolle Vestergaard, 11.
Sophie Hedvig, prinsesse, 89 fl.
Støchen, von, kommandant, Fladstrand, 32.
Terkelsen, Terkel, landinspektør, Dronninglund, 89.
Thomasdatter, Anne, af Em, 7.
Thomasdatter, Kirsten, af Kalum, 7.
Thomsen, Carsten, 46.
Thomsen, Peder, 24.
Tykskov, Dorthea, 7.
Thøgersen, Jens, 6.
Ulbrichsen, proviantforvalter, 32.
Vedelsborg, Vedel, amtmand, 53.
Weile, Christoffer, bogbinder i Aalborg, 27.
Worsdal, kultusminister, 27.

B. Stednavne.

Arnbjerg, 47.
Aunede, 65.
Bindslev, Nr., 46 fl.
Bjørum, 6.
Bolle, 91.
Bolleskov, 11.
Brarup, Sønder, 101.
Brøderup højskole, 47.
Byrvang, 20.
Dollerup, Angel, 103, 110.
Dronninglund galgehøje, 20, 89.
Fladstrand, 32.
Fønsskov, 120.
Gjedved seminarium 68.
Hørup, Als, 111.
Janderup, Varde, 46, 69.
Kalum Nørgaard, 6.
Kjølske, 6.
Klanghøj, 6.
Kolding, Dronninglund, 25.
Kældernæs, Lolland, 65.
Rakkeby, 110.
Saltumgaard, 6.
Serridslev, 5.
Steenfeldt, 110.
Svendstrup, Fyn, 120.
Søraa, 31.
Tamdrup, Horsens, 46, 69.
Taasinge, 34.
Uldum højskole, 46, 55.
Vosborg, Nørre, 26.